

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



**CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVAN'INDA ÂHENGİ
SAĞLAYAN EDEBÎ SANATLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Doç. Dr. NAZMİ ÖZEROL

CEYLAN ÇAY

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVAN'INDA ÂHENGİ
SAĞLAYAN EDEBÎ SANATLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

CEYLAN ÇAY

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVAN'INDA ÂHENGİ SAĞLAYAN EDEBÎ
SANATLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. NAZMÎ ÖZEROL

HAZIRLAYAN
CEYLAN ÇAY

Jürimiz tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oy birliği/ oy çokluğu ile) başarılı bularak Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

- 1.
- 2.
- 3.

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. MEHMET KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Nazmi Özerol'un danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “*Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında Âhengi Sağlayan Edebî Sanatlar*” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ceylan ÇAY

ÖN SÖZ

Edebiyat, malzemesi dil olan bir sanattır. Edebiyatın diğer türleriyle birlikte şiirde de yapı taşını dil ve kelimeler oluşturmuştur. Her dönemde olduğu gibi Klâsik Türk şiirinde de edebî değer, şairlerin kelime seçimi ve dili kullanmadaki başarısı ile ölçülmektedir. Bu bağlamda kelimelerin birbirleri ile uyum sağlamaları ise âhengi meydana getirmektedir. Klâsik Türk şiiri, dili kullanmadaki mükemmeliyeti ile her zaman takdir edilmiştir. İfadenin en geniş ve güzel yolla anlatılmasında katkısı olduğu bilinen edebî sanatlar da estetik bir zerâfet yakalayabilmek adına şairler için vazgeçilmez olmuştur. Az sözle çok şey ifade etmeyi ilke edinen şairler, edebî sanatların ses ve anlam boyutunu bir üslûp özelliği hâline getirerek şiirlerinde kullanmışlardır. Edebî sanatlar, çoğu şairin duygu ve düşüncelerini ortaya koymada büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Klâsik şiir, belli kaidelerle oluşturulmuş bir gelenek şiiridir ancak şairlerin duygu ve düşüncelerini farklı şekillerde ifade etmeleri onları bu geleneğin ötesine taşımıştır. Klâsik şiirin tarih seyrine bakıldığında gerek nazım şekilleri gerekse kullanılan mazmunlar, birbirinin devamı gibi görülse de bazı şairler, aynı düşünce ve mazmunları değişik şekillerde ifade ederek güzel bir söyleyişe ulaşmışlardır. 15. yy. bu edebiyatın henüz kendini gerçekleştirme aşamasında olduğu bir dönem olmasına rağmen Klâsik şiir, bu dönemde de adından övgüyle bahsedilecek nice yetenekli şairlerin eserleriyle varlığını sürdürmüştür.

15. yy. şairlerinden Cem Sultan, ismi daha çok maceralı bir hayatın talihsizlikleriyle anılmış olsa da bu dönemde kendine has bir üslûp yakalayabilmiştir. Bu nedenle çalışmanın konusunu teşkil eden Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı, âhengi sağlayan edebî sanatlar açısından incelenerek şairin üslûbu hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, Halil Ersoylu'nun hazırlamış olduğu "Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı" adlı kitap esas alınmıştır.

Çalışma; giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş kısmında Cem Sultan'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine, sonrasında şiir ve âhenk kavramının tanımlarına, edebî sanatların günümüze kadarki seyrine değinilmiştir. Birinci bölümde Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ındaki ses tekrarına dayalı edebî sanatlar, ikinci bölümde de söz tekrarına dayalı edebî sanatlar, divandaki örnekler tek tek tespit edilerek

verilmeye çalışılmıştır. Sonuçta ise Cem Sultan'ın kullanmış olduğu edebî sanatlar üzerinden şiirine sağladığı âhenk değerlendirilmiş ve bu sanatların sayısal oranı tablo halinde gösterilerek çalışma, kaynakça verilerek tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın gerek konu belirleme, gerekse hazırlık sürecinde bilgilerini, tecrübelerini ve zamanını esirgemeyerek bana her konuda yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL'a, her daim yanımda olan her konuda desteğini aldığım kadim dostum sevgili Kübra AKATAY'a ve çalışmam esnasında sabır ve özveri göstererek maddi, manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ceylan ÇAY

MALATYA, 2021

ÖZET

Klâsik Türk edebiyatı denildiğinde akla nesirden önce nazım gelmektedir. Sanatkârı geleceğe taşıyan kalıcılığa, şairler de şiirlerinde kullanmış oldukları dille erişmişlerdir. Onların dili kullanmadaki meziyeti, şiirde mana ile birlikte âhenkte de kendini göstermektedir. Bir kelimenin manaya kattığı derinlikle söyleyişe kattığı güzellik bir bütün halindedir. Âhenk, ses uyumu demektir ve Klâsik Türk edebiyatında şiirle birlikte önem kazanmaktadır. Âhengin oluşumunda çeşitli unsurlar söz konusudur. Bunların başında vezin ve kafiye gelse de bazı edebî sanatların da âhengin sağlanmasına belirli ölçülerde katkısı olmuştur.

Bu çalışmada, 15.yy'ın önemli şairlerinden Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ındaki âhengi sağlayan edebî sanatlar ele alınmıştır. Bu başlık altında şiirler tek tek taranarak incelenmiş, sese dayalı sanatlar “*aks, cinâs, iştikak, kalb, nida*”, söze dayalı sanatlar “*reddü'l-acüz ale's-sadr, tarsi, tekrar, aralıklı söz tekrarları*” olmak üzere iki ayrı başlık altında toplanmıştır. Bu inceleme neticesinde de şairin anlamı kuvvetlendirmekle birlikte sözün daha canlı ve etkileyici olmasını sağlayacak edebî sanatlara yer verdiği tespit edilmiştir.

Divanda çok fazla örneğine rastlanan söz tekrarları vasıtasıyla şairin vurgulamak istediği kavramı pekiştirmek, anlamı kuvvetlendirmek ve ses uyumuyla birlikte âhenk temin etmek istediği gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde cinâs ve iştikak sanatını meydana getiren ses benzerliklerinin beyitte iç âhenk sağladığı, ifadeyi ilgi çekici hâle getirdiği görülmüştür. Şairin tarsi sanatı ile de beyitteki sözcükleri ölçü ve uyak bakımından birbirine denk getirerek doğrudan âhenk temin etmek istediği gözlenmiştir. Cem Sultan'ın şiirlerinde daha fazla yer verdiği âhengi sağlayan edebî sanatlar, sonuç kısmında sayısal verilere dayanılarak tablo halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cem Sultan, Türkçe Divan, âhenk, söz sanatları.

ABSTRACT

When it comes to classical Turkish literature, verse comes to mind before prose. Poets have attained the permanence that carried the artist to the future with the language they used in their poems. Their merit in using language shows itself in harmony as well as meaning in poetry. The beauty that a word adds to the meaning and the depth it adds to the meaning is in a whole. Harmony means harmony and gains importance in classical Turkish literature along with poetry. There are various factors in the formation of harmony. Although meter and rhyme come first among these, some literary arts also contributed to the harmony to a certain extent.

In this study, the literary arts in the Turkish Divan of Cem Sultan, one of the most important poets of the 15th century, are discussed. Under this heading, the poems were examined one by one, and the sound-based arts; were grouped under two different headings “*aks, cinâs, iştikak, kalb, nidâ*”, art based on speech “*reddü’l-acüz ale’s-sadr, tarsi, tekrar*”. As a result of this examination, it has been determined that the poet has included literary arts that will make the word more vivid and impressive, while strengthening the meaning.

It was tried to show that the poet wanted to reinforce the concept she wanted to emphasize, to reinforce the meaning and to provide harmony with vocal harmony through the repetitions of which many examples were found in the divan. Likewise, it has been observed that the similarities that make up the art of punishment and allegiance provide inner harmony in the couplet and make the expression interesting. It was observed that the poet wanted to establish harmony directly with the art of tarsi by matching the words in the couplet in terms of measure and rhyme. The literary arts that provide harmony in Cem Sultan’s poems are given as a table based on numerical data in the conclusion part.

Keywords: Cem Sultan, Turkish Divan, harmony, the arts of speech

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
CEM SULTAN'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ	1
1. Hayatı.....	1
2. Edebî Kişiliği	3
3. Eserleri.....	6
3. 1. Türkçe Divan	6
3. 2. Farsça Divan.....	6
3. 3. Cemşîd u Hurşîd	6
3. 4. Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem Mesnevisi	6
ŞİİR VE ÂHENK.....	7
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA EDEBÎ SANATLAR.....	10
Klâsik Türk Edebiyatında Âhenk ve Ses ile İlgili Edebî Sanatlar	12

I. BÖLÜM

1. SES TEKRARINA DAYALI EDEBÎ SANATLAR.....	13
1. 1. Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında Ses Tekrarına Dayalı Edebî Sanatlar ...	14
1. 1. 1. Aks	14
1. 1. 2. Cinâs	15
1. 1. 2. 1. Cinâs-ı Tam.....	16
1. 1. 2. 2. Cinâs-ı Mürekkeb.....	25
1. 1. 2. 2. 1. Cinâs-ı Mefruk.....	25
1. 1. 2. 2. 2. Cinâs-ı Merfu	29
1. 1. 2. 3. Cinâs-ı Mutarraf	30
1. 1. 2. 4. Cinâs-ı Müşevveş	34
1. 1. 2. 5. Cinâs-ı Müzeyyel	40
1. 1. 2. 6. Cinâs-ı Lâhık	44
1. 1. 2. 6. 1. Başta Olan Cinâs-ı Lâhık.....	44

1. 1. 2. 6. 2. Ortada Olan Cinâs-ı Lahık.....	52
1. 1. 2. 6. 3. Sonda Olan Cinâs-ı Lahık.....	56
1. 1. 2. 7. Cinâs-ı Muhârref.....	58
1. 1. 2. 8. Cinâs-ı Mükerrer.....	60
1. 1. 3. İştikak.....	65
1. 1. 4. Kalb	83
1. 1. 4. 1. Kalb-i Kül.....	83
1. 1. 4. 2. Kalb-i Ba'z	84
1. 1. 5. Nida.....	85

II. BÖLÜM

2. SÖZ TEKRARINA DAYALI EDEBÎ SANATLAR.....	96
2. 1. Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında Söz Tekrarına Dayalı Edebî Sanatlar ...	97
2. 1. 1. Reddû'l-Acüz Ale's-Sadr	97
2. 1. 2. Tarsi (Paralellik)	103
2. 1. 2. 1. Tam Paralellik	103
2. 1. 2. 1. 1. Beyitlerdeki Tam Paralellik.....	104
2. 1. 2. 1. 2. Beyitler Arasındaki Tam Paralellik.....	112
2. 1. 2. 2. Yarım Paralellik	115
2. 1. 2. 2. 1. Beyitlerdeki Yarım Paralellik	115
2. 1. 2. 2. 2. Beyitler Arasındaki Yarım Paralellik.....	119
2. 1. 3. Tekrir	125
2. 1. 4. Aralıklı Söz Tekrarları	130
2. 1. 4. 1. Birli Söz Tekrarları.....	131
2. 1. 4. 1. 1. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin Tekrarı.....	131
2. 1. 4. 1. 1. 1. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin İkinci Mısrada, Kafiye ve Redifin Dışında Tekrarı.....	131
2. 1. 4. 1. 1. 2. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin İkinci Mısranın Başında Tekrarı	132
2. 1. 4. 1. 2. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin Tekrarı.....	137
2. 1. 4. 1. 2. 1. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesi Dışındaki Bir Kelimenin Şiirin Kafiye veya Redif Olarak Tekrarı	137
2. 1. 4. 1. 2. 2. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesi Dışındaki Bir Kelimenin Şiirin Kafiye veya Redif Dışında Tekrarı	140

2. 1. 4. 1. 2. 3. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin İkinci Mısranın Başında Tekrarı	149
2. 1. 4. 1. 3. Birinci Mısranın Son Kelimesinin Tekrarı	153
2. 1. 4. 1. 3. 1. Birinci Mısranın Son Kelimesinin İkinci Mısranın Ortasında Tekrarı	153
2. 1. 4. 1. 3. 2. Birinci Mısranın Son Kelimesinin İkinci Mısranın Başında Tekrarı	155
2. 1. 4. 1. 4. Birinci Mısradaki Bir Kelimenin İkinci Mısrada Birden Fazla Tekrarı	156
2. 1. 4. 1. 5. İkinci Mısradaki Bir Kelimenin Birinci Mısrada Birden Fazla Tekrarı	158
2. 1. 4. 1. 6. Tek Mısrada Yapılan Birli Söz Tekrarları	159
2. 1. 4. 2. İkili Söz Tekrarları	163
2. 1. 4. 2. 1. Düz Söz Tekrarları	164
2. 1. 4. 2. 2. Çapraz Söz Tekrarları	173
2. 1. 4. 2. 3. Beytin İki Mısrasındaki İkili Söz Tekrarları	176
2. 1. 4. 2. 4. Tek Mısrada Yapılan İkili Söz Tekrarları	178
2. 1. 4. 2. 5. Karma Söz Tekrarları	179
2. 1. 4. 3. Üçlü Söz Tekrarları	183
2. 1. 4. 4. Dörtlü Söz Tekrarları	189
2. 1. 4. 5. Beşli Söz Tekrarları	192
2. 1. 4. 6. Yedili Söz Tekrarları	193
2. 1. 4. 7. İkilemeler	193
2. 1. 4. 7. 1. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılan Ekli İkilemeler	194
2. 1. 4. 7. 2. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılan Eksiz (Yalın) İkilemeler ...	195
2. 1. 4. 7. 3. Farsça Kurallara Göre Yapılmış İkilemeler (Terkîb-i Tekerrürî)	198
SONUÇ	202
KAYNAKÇA	209

KISALTMALAR

C.	: Cilt
G.	: Gazel
K.	: Kaside
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mf.	: Müfred
M.	: Muamma
s.	: Sayfa
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ü	: Üniversite
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

CEM SULTAN'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ¹

1. Hayatı

15. yy şairlerinden biri olan ve 27 Sâfer 864 (23 Aralık 1459)'te Edirne'de doğmuş olan Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmet'in üç oğlundan en küçük olanıdır. İlk terbiyesini Edirne Sarayı'nda lalalar ve dadılardan almış olan Şehzade Cem, küçük yaşta muhtelif dersler almaya ve devrin kültür geleneğine uygun olarak Arapça, Farsça öğrenimine başlatılmıştır.

Cem Sultan, henüz on yaşında iken 1469'da Kastamonu'ya sancak beyi olarak gönderilmiştir. İlim ve sanat merkezi olması açısından ünlü olan aynı zamanda zengin ve güzel bir şehir olan Kastamonu, Cem Sultan'ın gelişimine çok şey katmıştır. Ağabeyi şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine onun yerine sancak beyi olarak Konya'ya gönderilmiştir. Bu devrede Cem'in babası gibi, bilgin ve sanatkârları etrafına toplayarak yüksek bir kültür çevresi oluşturduğu görülmektedir. Burada geçirmiş olduğu yedi yıl muhtemelen şehzadenin en mesut dönemidir. Bir Selçuklu başkenti olan Konya, etrafındaki cana yakın, güvenilir dostlarla çevrili olmasının da katkısıyla her türlü eğlence merkezi hâline gelerek Cem'i etkisi altına almayı başarmıştır.

Fatih'in 1481'de ölümü ve ölüm haberinin Cem'e geç ulaşması sebebiyle tahta II. Bayezıt geçmiştir. Bu durumu kabullenmeyen ve tahtta hak iddia eden şehzâde, ordusunu toplayarak Bursa'ya gelmiş, burada on sekiz gün kalarak adına hutbe okutup para bastırmıştır. II. Bayezıt buna müsaade etmeyerek mücadeleye girişmiş ve mücadeleyi kazanmıştır. Cem Sultan, önce Konya'ya kaçmış ve kırk kişilik maiyeti ile çok güç şartlardaki bir yolculuktan sonra Halep'e varmıştır. Buradan Şam'a ve nihayet Kâhire'ye gitmiştir. Cem Sultan bu süre içinde annesi ve eşi ile birlikte hac ziyaretinde

¹ Bu kapsamda taranan eserler:

Gibb, E. J. Wilkinson (Tercüme: Ali Çavuşoğlu) (1999), Osmanlı Şiir Tarihi A History of Ottoman Poetry I-II, Akçağ Yay.
Ersoylu, Halil (2013), Cem Sultan'ın Türkçe Divanı, TDK Yay. Ankara.
Canım Rıdvan Lâtîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara. (e-kitap) <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html> Okur, Münevver (2006), Cem Sultan'ın Hayatı, Esareti, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirleri, PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara.

bulunmuştur. Dönüşünde Karamanoğlu Beyi Kasım Bey ile Ankara Beyi Sancak Mehmet Bey, Cem'in Anadolu'ya tekrardan gelip ağabeyi ile mücadeleye girmesi konusunda Cem'i ikna etmişlerdir. Şehzade, Memlük Sultanı Kayıtbay'ın müsaadesini alarak tekrar Anadolu'ya geçmiş ama karşısında gittikçe güçlenen donanımlı bir ordu ile karşılaşmıştır. Cem, Mehmet Paşa'yı ordunun başında olan Fatih'in kuvvetli komutanlarından Gedik Ahmet Paşa'nın üzerine bin kadar askeriyle gönderse de bu savaşta da galip gelemeyerek çareyi geri çekilmeye bulmuştur. Bu süreçte her iki sultanın elçileri vasıtasıyla bir uzlaşmaya varmaları için talepler beyan edilmiştir. Cem Sultan, ağabeyinden oturabileceği bir miktar toprak istemekte ağabeyi ise onun için bir miktar altın karşılığında Kudüs'te oturmasını, memleketin parçalanmasına razı gelmediğini şu sözleriyle mektubunda ifade etmektedir: "Taht-ı saltanat bir gelinlik kıza benzer, iki erkekten birden evlenmesine müsaade olunmaz" diyerek barış görüşmelerinin askıda kaldığını ve kararından kat'i surette dönmeyeceğini dile getirmiştir. Ağabeyine yazdığı mektupta olumlu cevap alamayan şehzadenin taht hırsından vazgeçmediği, Kasım Bey'in onu Rumeli üzerinden tahtın başına geçebileceğine ikna etmesinden bellidir. Böylelikle gerekli izinleri alan Kasım Bey, Rodos şövalyelerinin başındaki St. John Pierre d' Aubusson ile bir anlaşma yapmış, bu anlaşmayla da Sultan Cem'in Rumeli üzerinden Avrupa'ya geçmesini sağlamıştır. Bu yolculuktan sonra Sultan Cem, bir daha vatanına dönememiş, şövalyelerin elinde esir tutulmuştur.

Rodos'un Bayezıt tarafından kuşatılma tehlikesine karşılık Cem, Fransa'ya nakledilmiş ve kendisi için yaptırılan Grosse Tour ve Tour de Zizim (Avrupalılar Cem'e Zizim demişlerdir.) adı verilen bir kuleye kapatılmıştır. 1482' den 1489'a kadar yedi yıl Fransa'da ikâmet etmiş, burada iken üç yaşındaki oğlu Oğuz Han'ın öldürülmesi haberi Cem'i derinden sarsmıştır. Cem'i bir koz olarak ellerinde tutan papa ve şövalyeler, yılda kırk beş bin Venedik dükası olarak II. Bayezıt'ı ekonomik anlamda zor durumda bırakmışlardır. Bununla yetinmeyerek Cem Sultan üzerinden bir haçlı seferi düzenlemek istemeleri de II. Bayezıt'ı tedirgin etmiştir.

Sultan Cem, papa ve şövalyelerin çıkarları doğrultusunda önce Roma'ya ve tekrardan Fransa'ya götürülmek üzere yola çıkarılmışsa da şehzade bu yolculuğa dayanamamış ve vefat etmiştir. Kimi kaynaklar ise Cem'in ölümüne şüpheyle yaklaşmış, onun Hristiyan olmayı kabul etmediği gerekçesiyle zehirlenerek öldürüldüğünü savunmuşlardır. Şehzadenin naaşı da dirisi gibi paylaşılamamış türlü

oyunlara alet edilmeye çalışılmışsa da vasiyeti gereği ölümünden dört yıl sonra, ağabeyinin girişimleri neticesinde Bursa'ya getirilmiş ve bugün Mustafa-i Atik denilen türbeye defnedilmiştir.

2. Edebî Kişiliği

Cem Sultan, dört yaşından itibaren devrin ileri gelen lala ve hocalarından gerekli terbiye ve eğitimi alarak Arapça ve Farsça öğrenimine de başlatılmış, on yaşına kadar Edirne Sarayı'nda aldığı eğitimden sonra Kastamonu'ya vali olarak gönderilmiştir. O dönemde devrin önde gelen ilim merkezi olan Kastamonu'nun, Cem'in hem duygu, zekâ ve ahlakî meziyetler edinmesinde hem de şairlik kâbiliyetinin gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Öyle ki Âşık Çelebî, tezkiresinde Cem'in elinde Süleyman'ın mührü yerine Cemşid'in kadehin olduğunu, onun yönetimden çok edebiyatla ilgilendiğini belirtmiş, ondan işitilenin zafer davulunun sesi değil, şiir olduğunu dile getirmiştir.

Cem Sultan burdan sonra Karaman'a vali olarak gelmiş ve Konya'ya yerleşmiştir. Konya Sarayı, Cem'in gelişmesi için çok elverişli bir ortam olmuş, şiir ve ilimle uğraşırken diğer ilgi alanlarını da ihmal etmemiştir. Şehzade, etrafında *Cem şairleri* olarak bilinen Sirozlu Sadi, Haydar Bey, Sehai, La'li, Kandi, Celal Bey gibi şairlerden bir grup oluşturarak şiiri, hayatının önemli bir köşesine yerleştirmiştir. Şehzadenin etrafındaki şair ve ilim adamlarının hepsi ona sadık ve faziletli insanlardır. Bunlardan bir kısmı Avrupa'da geçen talihsiz hayatında onu yalnız bırakmamışlardır.

Cem Sultan, Klâsik şiir geleneğini takip etmiştir. Şiirleri güzel, ince, samimi ve duygu yüklüdür. Onu çağdaşlarından ayıran özelliği şiirlerindeki şahsiliğidir. Onu her ne kadar devrindeki şairlerin şiirlerine yazdığı nazireler gerekçesiyle -taklitçi bir şair olarak- eleştirenler olmuşsa da onun kendine has bir üslûbunun olduğunu, zengin hayallerle şiirlerini oluşturduğunu söyleyerek takdir edenler de olmuştur. Şehzadenin içinde bulunduğu ruh halini romantik bir dille şiirlerine yansıtması, birçok yere gidip gördüğü zenginlikleri hayal dünyasıyla şekillendirip şiirlerine dökmesi, ona ayrı bir üslûp özelliği kazandırmıştır. Onun şairliği hakkında tezkirecilerin görüşü şöyledir:

Latifi'nin tezkiresinde sultan şairler içinde, Cem'den en belîğ ve büyük şair diye söz edilmiştir. Âşık Çelebî Tezkiresi'nde ise, onun bir divanının, bin divandan üstün tutulduğu görülür. Sehi Bey Tezkiresi'nde, "Eş'âr ve inşâya kâdir ve kendisi bî-bedel şan, eş'ârı hayâl-engîz ve gazelliyâtı emsâl-âmez ale't-terkîb divanı var" diye

geçmektedir. Devrinin büyük padişahı Ahmed Paşa, Sultan Cem'in şairliği hakkındaki görüşlerini beyitlerde şöyle ifade etmiştir:

Sultan Cem ol ki Husrev-i Sultân-nişân imiş
Mâh-ı sa'âdete işigi âsumân imiş

Tarz-ı gazelde hâmesi ol şâh-zâdenün
Bâg-ı İrem'de tûti-i şîrîn-zebân imiş

Sultan Cem, devrinin en büyük şairleri ve âlimleri tarafından hep övülmüş ve sevilmiştir. Devrinde ona yakın şair nedimlerinden Karamanlı Aynî de şehzade Cem'i, şu beyitlerle övmektedir:

Şeh-i mâh-ı felek-âra cihânun cânı Sultân Cem
İlâhî devleti mihri şerefde ber-karâr olsun

Didüm cân milkine bir şeh gerekdür kim ola sultân
Didi dil tahtına hâkim olursa şehir-yâr olsun

Klâsik Türk edebiyatının bir geleneği olan nazire geleneğinden Cem Sultan da etkilenmiştir. Devrinde birçok şaire nazire yazdığı gibi onun şiirlerine de nazire yazıldığı görülmüştür. Cem Sultan, başta Ahmet Paşa olmak üzere Şeyhî, Ataî, Safî, Nizamî ve Necatî gibi şairlerin şiirlerine nazireler yazmıştır. Cem Sultan'ın şiirlerine de gerek yaşadığı dönemde gerekse kendisinden sonraki dönemlerde Ahmet Paşa, Muhibbî, Hadidî, Fırakî, Nazmî ve Necatî gibi şairler nazire yazmışlardır.

Cem Sultan, günümüze kadar birçok şairi, şiirleriyle etkisi altına alabilmiştir. Aşağıda verilen beyit de Ziya Paşa'nın, Cem Sultan'ın Cemşîd u Hurşîd adlı mesnevisinden etkilendiğini göstermektedir. Cem Sultan'ın Cemşîd u Hurşîd adlı mesnevisinde yer alan beyitte:

Bârân yirine dürr ü gevher yağar elinden
Ol gussadan kararup kapladı ebri bu gam

Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend'inde:

Bî-baht olanın bağına bir katresi düşmez
Bârân yerine dürr ü güher yağsa semâdan

Cem Sultan, vatanından ayrı geçirdiği günlerini şiirlerine yansıtmıştır. Onun gurbet temalı şiirlerinde vatan özleminin yanında pişmanlık hissi de sezilebilmekte ve birçok beytinde kuvvetli bir vatan sevgisi göze çarpmaktadır. Papanın ona Hristiyanlığa geçmesi teklifini şiddetle reddeden şehzade, aslında taht arzusundan çoktan vazgeçmiş ve şehzadenin daha sonraki süreçte tek dileği de yurduna bir an önce dönmek olmuştur. Cem Sultan'ın Cemşîd u Hurşîd adlı mesnevisinde geçen “vatan” redifli gazelinde vatanına duyduğu hasreti ve onu her şeyden üstün tutması dile getirilmiştir:

Cân dimagina ireli bûy-ı vatan
Dil diler kim görine rûy-ı vatan
Çeşme-i hayvândan iy cân hoş durur
Ben garîb üftâdeye cûy-ı vatan
N'ola cândan istesem çün yig durur
Bâg-ı cennetden bana kûy-ı vatan

Cem Sultan'ın çocukluğu, ariflerin tasavvufi düşünceleriyle yoğrulmuş manevi bir muhitte şekillenmiştir. Bu muhitin, şehzadenin ilminin artmasında, şiirlerindeki konunun zenginleşmesinde, dinî motif ve tasavvufi kavramlara yer vermesindeki rolü büyüktür. Şair, dinî konulu kasidelerinde Arapça kelimeler, zincirleme isim tamlamaları kullanmıştır, onun kasideleri daha çok çaresizliği, pişmanlığı ve iç hesaplaşmalarının işlendiği hasb-i hâl türündeki şiirlerden oluşmuştur. Ana temasının aşk olduğu gazellerinde samimi bir âşık yanında gurbet, ihtiras yüzünden acı çeken hisli bir adam vardır.

Şairin sese ve ahenge verdiği önem şiirlerinde kendini göstermiştir. Onun dili kasidelerinde, diğer şiirlerine oranla ağırdır. Gazellerin genelinde sade, anlaşılır bir dil

kullanan şair, bu yönüyle de ahengi sağlayabilmiştir. Cem Sultan, aynı zamanda ifadede zenginlik ve güzellik sağlayan edebî sanatlara da rağbet etmiş, sanatların hemen hepsine şiirlerinde yer vermiştir. Şair, özellikle teşbih, cinas, nida, mübalağa, istifham, leff ü neşr sanatlarının örneklerini şiirlerinde bolca kullanmıştır.

3. Eserleri

Cem Sultan'ın bilinen dört eseri vardır:

3. 1. Türkçe Divan

Türkçe Divan'ın tıpkıbasımı İsmail Hikmet Ertaylan, tenkitli metni ise Halil Ersoylu tarafından yayımlanmıştır. Halil Ersoylu, Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ını on bir nüshayı karşılaştırarak oluşturmuştur.

Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında 2 tevhid, 1 münâcat, 2 nâ't, 4 kaside, 1 terki-i bent, 1 terci-i bent, 348 gazel, 1 rubai, 41 muamma ve 19 müfred bulunmaktadır. Mehmet Arslan, 41 muammadan 15'ini neşretmiştir.

3. 2. Farsça Divan

Dört nüshası vardır. Bu divan üzerinde Abdurrahman Naci Toprak tarafından doktora tezi yapılmıştır.

3. 3. Cemşîd u Hurşîd

Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ından sonra ikinci büyük eseridir. İranlı şair Selman-ı Savecî'nin aynı adlı eserinden esinlenerek yazmıştır, tercüme değil telif bir eserdir. 5473 beyitten oluşan bu mesnevi dinî-tasavvufî ve ahlâkî bir telkin taşımayan beşerî bir aşk hikâyesidir. Elimizde iki nüshası bulunmaktadır. Bu eser üzerinde Cahit Öztelli, Adnan İnce ve Münevver Okur'un çalışmaları mevcuttur.

3. 4. Fâl-ı Reyhân-ı Sultan Cem Mesnevisi

Bu mesnevi 48 beyitten oluşan ve “Çiçek Falı” olarak da adlandırılabilir küçük bir mesnevidir. Bu eser Türkçe Divan'ının iki yazmasının sonunda yer

almaktadır. Fal-ı Reyhan-ı Sultan Cem, 1991 yılında ilk kez Tarih ve Toplum dergisinde fotoğraflarıyla beraber edebiyat dünyasına duyurulmuştur.

ŞİİR VE ÂHENK

Gönül açar bir akarsudur bizim eş'arımız

(Necati Bey)

Şiirin tanımı için gerek sözlüklerde gerekse şairler tarafından birçok görüş dile getirilmiştir. Şiir, Arapça kökenli bir sözcüktür. Kavrama ve anlama, sezmek, sezgiyle bilmek manalarına gelmektedir (Kesik, 2015: 19). Şiir, kalbde vuku bulan bir hadisenin lisân hâlinde ortaya çıkışı, hissin birden bire lisân oluşu ve lisân olarak da kalıdır (Kemal, 2014: 48). Şiir hakkında poetikası olan Cahit Sıtkı Tarancı, “Şiirin, kelimelerle güzel şekiller kurma sanatı” olduğunu ifade eder. Şairin güzel şekiller kurmadan kastettiği, kelimelerin armonik bir uyum hâlinde bütünleşerek nağme hâline getirilmesidir (Korkmaz, 2002: 51). Kelimelerle inşa edilen bu sanatın ifade gücüne de çokça önem verilmiştir. Bu yönüyle sözü en güzel şekilde telaffuz edebilmek, şairler için önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Şiir, kelimelerle kurulu bir söz sanatı olmasına rağmen nesirden farklı olarak musiki, heykel, mimari, resim gibi sanatlara daha yakın olan bir daldır (Kemal, 2014: 25). Şiir, nesre çevrilemeyen nazım, “bir hikâye değil, sessiz bir şarkıdır.” (Haşim, 2007: 15). Şiir, lisânda en güzel söyleyişe sahip olduğu nispette şiirdir (Banarlı, 1982: 25). Şiir için bir başka yorumu ise Fransız yazar Kleber Haedens yapmıştır. Haedens’e göre şiir, tarifi zor olan bir türdür. Bu yönüyle de bir türlü değil, yüz türlü şiir tanımı yapılabilmektedir (Okay, 2016: 171).

Yüzyıllardır süregelen şiir türünde, şairlerin dönemlere göre farklı düşüncede olduğu görülmüştür. Şairler, şiirin temel unsurlarından olan söz ve manayı, kimi dönem birbirinden üstün tutarken kimi dönemlerde ise birbirini tamamlayan bir zincirin halkası gibi görmüşlerdir. Çoğu şair için şiir, manadan önce ses üzerine kurularak kulağa hoş bir musiki vermektedir. Bu görüşü savunanlardan Ahmet Haşim’e göre şiir, nesir gibi

anlaşılmak için değil, duyulmak üzere vücut bulmuş, musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın bir türdür. O, şiirde kelimenin manasına değil söyleyişteki telaffuzuna kıymet verir, hatta onun gözünde şiirde mana arayanların, bülbülü eti için öldürenlerden farkı yoktur (Haşim, 2007: 16).

Kelime ve ses, her zaman insanoğluna kuvvetle tesir eden bir vasıta vazifesi görmüştür. Eşyayı ortadan kaldıran, görünmez şeylerin muhayyilede canlanmasını sağlayan kelime, ayrıca insanları idare, korkutma, dehşete düşürme, sevindirme olur veya olmaz şeylere inandırma bakımından da vazgeçilmez yapı taşıdır (Kaplan, 2018: 127). Nurulah Ataç şiirde mevzu, mazmun, hayal gibi unsurları gerekli görmez. O, şiiriyeti “heyecan”, “eda”, “nağme”, “ses”, “ürperme”, “kapalılık” gibi kelimelerle ifade eder (Çağın, 2012: 61). Dilin en mühim unsurlarından biri olan ses, edebiyatta -özellikle şiirde- estetik bir fonksiyon üstlenmiştir. Sese değer veren ve şiiri bir nağme olarak tanımlayan Yahya Kemal bir şiirinde bu hakikati şu mısralarla ifade etmiştir (Kaplan, 2018: 165).

Üstâd elinde ser-te-ser âhenk olur lisân
Mızrâba ses verir kelimâtıyla tel gibi

Elhân duyulmadıkça belâgat girân gelür
Lâf ü güzâftan mütehassıl kesel gibi

Dünyada şiir sanatı diye kabul edilen bir görüş varsa Klâsik Türk şiiri bu sanatın en gösterişli, en ideal örneklerini vermiştir. Klâsik şiirin temelinde şairler, sözü sesle birleştirerek -ne eksik ne fazla olacak şekilde- yoğun bir mana ve kültür sanatı meydana getirmişlerdir (Okay, 2016: 40). “Klâsik şiir, şiir olmaktan başka vezinli, kafiyeli, şekilli oluş gibi sese, musikiye ait birtakım yardımcı ve bütünleyici ses unsurlarına sahiptir” (Banarlı, 1982: 19). İncelik ve zerâfet Klâsik Türk şiirinin en önemli özelliğidir. Bu zerâfet birçok şairin şiirinde üslûp özelliği olarak da kendini hissettirmiştir.

Şiir, bir âhenk sanatıdır ve geçmişten günümüze kelimeleri bir mücevher gibi işleyen yetenekli şairlerin elinde kuvvet bulmuştur. Bir terzinin elindeki kumaş nasıl harikulâde bir elbiseye dönüşüyorsa bir şairin elindeki kelime de o derece muhteşem bir esere dönüşebilmektedir.

Sözlüklerde bir düzen, uyum manasında kullanılan âhenk, Klâsik Türk şiirinde genellikle bir musiki terimi olarak kullanılmıştır. Âhenk; üslûbun belirleyiciliği yanında şiir ve düz yazıda kelime ve cümlelerin bir musiki tesiri sağlayacak şekilde art arda getirilmesiyle sağlanan uyumdur. Belâgat kitaplarında âhengün bir mazisi yoktur. Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyyât*'ından sonra yenileşme devri Türk edebiyatında *harmonie* karşılığında üslûba ait bir özellik olarak yer almaktadır. Klâsik belâgatte âhenk, daha çok selâset terimi ile ifade edilmiştir (Yetiş, 1988: 516-517). Yahya Kemal şiiri, bir "dil musikisi" olarak görür ve âhenkli bir nağme olarak da tanımlar (Ercilasun, 2014: 457).

Edebî türler içerisinde musiki ile özdeşleşmiş şiirde âhenk oluşturulurken iki temel unsur göze çarpmaktadır: vezin ve kafiye. Fakat bu iki unsur, şiir için her zaman yeterli mükemmelliğe sahip olamamakta, bu sebeple de âhenk temin edebilmek için "ses ve söz" tekrarına dayalı bazı edebî sanatlardan faydalanılmaktadır. Âhenk, bir edebî eserde içerik, yapı ve dil ile yakından ilgilidir. Bu üç unsurun belli bir bütünlük içinde yansması şairin üslûbunu da ortaya çıkartabilmiştir (Selçuk, 2009: 484). Şair, bunu kelime seçimine verdiği titizlik ve kelimelerin şiir içindeki yansımalarıyla başarabilmiştir. Şairin kelimelerle oluşturduğu üslûp, iç ve dış ahengiyle, sözcüklere yüklediği manayla, sözcükler arasında kurmuş olduğu bağıntıyla okuyan/dinleyenin yüreğinde ve kafasında en kestirme, en etkili yol olarak kendini göstermiştir (Nayır-Bolat, 2003: 219). Bir şiirin akılda kalıcılığını artıran en büyük etken o şiirin âhenkli olmasıdır.

Şair, bazen bir sayfaya sığacak anlatımı, bir kelimeyle izâh edebilendir. Bu başarıyı ise dili kullanmadaki meziyetine borçludur. Duyuş ve söyleyiş bir üslûp özelliği olarak şairin kimliğini oluşturmuş, onu başkalarından ayırt ederek geleceğe taşımıştır. Cem Sultan da şiirlerinde ses ve manaya önem vermiş, bu iki unsuru bir bütün halinde sentezleyerek üslûbunu oluşturabilmiştir. O, ses unsurlarıyla etkileyici, anlaşılır, lirik ve akıcı bir anlatımla âhenk temin ederken mana ve söz oyunları ile de zekâsını kanıtlamıştır. Onun şiirlerinde ses ve mana, bir uyum halindedir. Şair, bu uyumu edebî sanatlar vasıtasıyla yansıtmaya özen göstermiştir. Edebî sanatları şiirlerinde bolca kullanan şair, bu vesileyle kelimelerin ifade genişliği ve zerâfetinden faydalanmış, böylece şiirlerine anlam ve biçim yönünden estetik bir görünüm kazandırmıştır.

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA EDEBÎ SANATLAR

Edebiyat, bir dil meselesidir ve kelimelerin şekillenmesiyle meydana gelir. Dili etkili kullanmak ve dile estetik bir görünüm kazandırmak da bir şairin sanatkâr kimliğinin oluşumunda gereklidir. Edebiyatta sanat, şairin erişmek istediği tek amaç olmuştur. Bunun yollarından biri olan edebî sanatlar, her edebiyatta olduğu gibi Klâsik Türk edebiyatı şairleri tarafından da bolca kullanılmıştır. Edebî sanatların hangi amaçlarla kullanıldığı belâgat kitaplarında dile getirilmiştir. Edebiyattaki amacın, sözün lafız ve mana yönünden düzenli ve tatlı bir akışla eda edilmesi, sözün yer yer belâgata uygun edebî ifadelerle süslenmesi ve muhatapta hoş bir etki uyandırması olduğu anlaşılmaktadır (Köksal-Tok, 2013: 27). “Edebî sanatlar bir şairimizin Fuzûlî için söylediği:

Etmez eserinde fikr-i san’at
San’at olur anda bî-san’at

beytinde anlamını bulduğu gibi külfetsiz ve konunun doğallığı içinde ortaya çıkmalıdır” (Köksal-Tok, 2013: 172).

Edebî anlatım, araştırmacılar tarafından üç başlıkta toplanmıştır. İlm-i meânî, ilm-i beyân ve ilm-i bedî’. Bu ilim dalları ise belâgat ilmini meydana getirmektedir. Belâgat, ilk olarak Câhiliye Devri Arap edebiyatında karşımıza çıkmaktadır. Mekke’de Ukaz isimli yerde yapılan şiir yarışmalarında şairlerin, yazmış oldukları şiirlerinin değerlendirilmesi ve hüküm verilmesi için bir çeşit “şiir mahkemesi” diyebileceğimiz ve bu konuda uzman olan kişilerin eleştirilerine sunduklarını kaynaklardan öğreniyoruz. Bu sebeple de araştırmacılar belâgatin ilk önceleri bir edebiyat eleştirisi olarak ortaya çıktığını ifade ederler. Belâgat aslında Kur’an-ı Kerîm’i anlama çabalarına paralel olarak ortaya çıkmıştır. Kur’an’ı daha iyi anlayabilmek için belâgata ihtiyaç duyulmuştur (Saraç, 2016: 17-18).

Türk edebiyatında ilk belâgat çalışması 15.yy’da yazılmış olan Ahmed el-Bardâhî’nin “Kitâbı Câmi’i Envâ’il-Farisî” adlı kitabıdır. Türkler Tanzimat’a kadar belâgatle ilgili kitapları Arapça asıllarından öğrenmişlerdir. Tanzimat ile birlikte Batı tarzında yeni okulların açılması ve bu okullarda verilen belâgat dersi sebebiyle bu

konuda yeni arayışlara gidilmiştir. Klasik belâgatî; me'ânî, beyân, bedî' kavramları içerisinde ele alan ilk eser Ahmet Hamdi'nin "Belâgat-ı Lisân-ı Osmanî"sidir. Bunun yanında Recaizâde Mahmut Ekrem'in "Tâlim-i Edebiyyat" adlı eseri de önemli bir kaynaktır. Bu eserde belâgat, duyguların yerinde ve güzel ifade edilmesini birtakım kurallarla ortaya koyan ilmin adı olarak geçer (Gümüşkılıç, 2016: 21-22).

Belâgat, güzel söz söyleme, bir düşünce ve duygunun yerli yerinde kullanılması ve insanları ikna etme sanatı olarak bilinir. "Belâgat için ilk şart fesâhattir. Yani sözün doğru, açık ve anlaşılır olmasıdır. Söz, belîğ olmadan önce fasih olmalıdır." diyen Recaizâde Ekrem, gramer kurallarına dayalı fesâhatin, edebî sanatlarla süslü belâgatten önce gelmesi gerektiğini söyler. Belâgatî oluşturan üç kısımdan biri olan meânî; anlam birimidir, sözün yerinde kullanılması ve hâlin gereğine göre uğrayacağı değişiklikleri konu alan bir ilimdir. Söz ne kadar düzgün ve süslü olursa olsun yerinde ve muhabata göre sarf edilmemişse belâgatten uzak olur. Lafızla mana arasındaki münasebetlerin açıklık derecesi beyânın konusunu teşkil eder. Beyân ilmi; mecazlar ve teşbîh, istiâre, kinâye, ta'riz gibi sanatlarla ilgilenir. Bedî' ilmi ise; mana ve lafızla ilgili sanatlar vasıtasıyla sözün süslenmesini öğreten ilmin adıdır" (Külekçi, 2013: 10-12).

Ülkemizde edebî sanatlar üzerine çok değerli kitaplar yazılmıştır. Cevdet Paşa'nın "Belâgat-ı Osmaniye"si, Recaizâde Mahmud Ekrem'in "Tâlim-i Edebiyyat", Tâhirü'l Mevlevî'nin "Edebiyyat Lügâtî", Muallim Nâci'nin "İstilahât-ı Edebiyye", Diyarbakırlı Said Paşa'nın "Mizanü'l-Edeb"i, Ali Nihat Tarlan'ın "Edebî Sanatlar", M. Kaya Bilgegil'in "Edebiyyat Bilgi ve Teorileri Belâgat", Cem Dilçin'in "Örneklerle Türk Şiir Bilgisi" ve Yekta Saraç'ın "Klasik Edebiyyat Bilgisi Belâgat" akla ilk gelen önemli kaynaklardır. Geçmişten günümüze belâgat ile ilgili birçok araştırmacı tarafından yapılan bu ve diğer çalışmalarda bazı edebî sanatlar hakkında fikir ayrılığı vardır. Edebî sanatlar birçok araştırmacı tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmış ve birbiri ile karıştırılan sanatların varlığı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Edebi sanatları beyân ve bedî' başlığı altında toplayanlar olduğu gibi mecazlar, anlamla ilgili sanatlar ve lafızla/sözle ilgili sanatlar şeklinde gruplandırılanlar da olmuştur.

Klâsik Türk Edebiyatında Âhenk ve Ses ile İlgili Edebî Sanatlar

Klâsik Türk şiiri, belli mazmunlar etrafında şekillenmiş bir geleneğin devamıdır. Şairler ise bu geleneğin dışına kolay kolay çıkmamışlardır. Bu sebeple şairin “neyi anlattığı değil nasıl anlattığı önemli” olmaktadır. “Aynı temi işleyen iki şair arasındaki şahsiyet farkı, onu ele alış, ortaya koyuş ve ifade ediş ayrılığında görülür” (Kaplan, 2011: 11). Musikide makam ne derece önemli ise edebî bir metinde de âhengın önemi o nispette gereklidir. Çok hoş fikirlerin âhenksiz bir ifade yüzünden zayıfladığı ve muhatapa istenen tesiri vermediği gözlenmektedir. Bu nedenle bir fikir veya duygunun ifade edilışinde âhenkle birlikte tamamlanması önemli görölmektedir (Yetiş, 1988: 516-517).

Divan şairleri, şiirle musikinın birbirinden ayrı tutulmadığı bir atmosferin havasını teneffüs etmişlerdir. Âhenge bu denli önem veren şairlerin söyleyişteki etkileyiciliğı ile de şairler, çağları aşır günümüze kadar etkilerini sürdürmüşlerdir (Macit, 2016: 15). Okuyan/dinleyende etki bakımından kuvvetli his ve heyecanlar, derin ve çarpıcı manalar uyandıran, güzelliğı ile insanı etkileyen âhenkli söz olarak tabir edilen şiirde, vezin ve kafiye birinci dereceden âhenk unsuru olarak ele alınmıştır. Bunlar âhengın oluşumunu sağlayan dış unsurlardır. İç âhenk olarak değerlendirilen ve seslerin/kelimelerin tekrarıyla ifadenin güzelleşmesine katkıda bulunan söz sanatları ise âhengın oluşumunda ikinci dereceden önemli unsurlardır (Kesik, 2009: 374-375). Asıl amaç her ne kadar âhenk temin etmek değilse de bu sanatların ifadeye bir müzikalite sağladığı görölmektedir (Selçuk, 2009: 484). Kaynaklarda bu sanatlar, “lafızla ilgili/lafzî sanatlar, sözle ilgili sanatlar başlıkları altında ele alınıp incelenmektedir. Bu gruba dahil edilen *cinâs*, *iştikak*, *kalb*, *aks*, *iade* (*redd’ül-acüz ale’s-sadr*), *tarsi* sanatları dışında mana sanatları içerisinde ele alınan *tekrîr* ve *nidâ* sanatı da belli yönleriyle âhengi sağlayan edebî sanatlar içerisinde incelenmiştir.

Bu çalışmada Muhsin Macit’in “*Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*” ile Bahir Selçuk’un “*Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bakış*” adlı çalışmalarından istifade edilerek tespit edilebilen “ses ve âhenkle” ilgili edebî sanatlar, ses ve söz tekrarına dayalı edebî sanatlar başlıkları altında iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle edebî sanatların izahı yapılmış ve divandan seçilen örnek beyitlerle bu sanatların âhenge katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

1. SES TEKRARINA DAYALI EDEBÎ SANATLAR

Klâsik şiirde sesin kullanımı âhenge çok şey katmıştır. Şiir, bu yönüyle musiki ile iç içedir. Şiirin kendisi bir musiki değildir ama ses yinelemelerindeki yoğunluk şiire müzikal bir tesir vermektedir. Mısra, beyit veya şiir genelinde görülen ünlü-ünsüz ses tekrarları, ek ya da kök tekrarları ve seslenme edatlarının kattığı coşkunlukla âhenk sağlanarak bir ritim elde edilmiştir. Böylelikle okuyan/dinleyende kulağa gelen hoş tını sayesinde şiirin ezberini kolaylaştırarak akılda kalmasına yardımcı olmuştur. Klâsik şiirde mısralar çoğu zaman ses benzerliği üzerine kurulmuştur. Aynı/benzer ses ve sözlerin şiir genelinde belirli sıklıkta tekrar edilmesi ses/anlam açısından güçlü bir etki ve söyleyiş güzelliği sağlamaktadır. Türk edebiyatının ilk evrelerinden itibaren varlığını hissettiren güçlü bir âhenk ve ritmin tarih boyunca farklı dönemlerde farklı renklere bürüldüğü görülür. Bu dönemler içerisinde “vezin, kafiye/redif, nazım şekli” gibi hazır kalıplarının yanında şahsi üslupla şekillenen “üç dile ait söz varlığı, söz dizimi, kelime istifi, izafetler, ses ve söz yinelemeleri”nin şiire güçlü bir müzikalite kattığı aşîkârdır (Selçuk, 2017: 669). Bu, sözdeki güzellik kadar görünüşteki estetiklik açısından da önemli bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Klâsik Türk şiirinin zengin kelime dünyası, şairlerin elinde ses ve anlam bütünlüğü dâhilinde işlenmesine imkân sağlamıştır (Selçuk, 2009: 485). Eskiler, Klâsik şiirin manadan ziyade söze dayalı olduğunun bilincinde olarak az sözle çok şey anlatma gayesi gütmüşlerdir. Onlar için manadan önce telaffuzdaki güzellik daha önemlidir, bunu yaparken de benzer seslerin kullanım gücünden faydalanmışlardır. Bir şiirde âhengi temin etmede en önemli unsurun ses tekrarları olduğu bilinmektedir. Bu seslerin belirli aralıklarla tekrarı şiire bir musiki havası katar ve âhenginin çekiciliğine dayalı bir atmosfer yaratır (Macit, 2016: 59).

Mısra içindeki benzer seslerin kullanımı, Klâsik şiir geleneğini sanat açısından besleyen birer yapı taşıdır. Bu şekilde söyleyiş güzelliğine erişildiği gibi benzer seslerden söz oyununa gidilerek nükteli bir anlatım da şairlerin tercihi olmuştur.

1. 1. Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında Ses Tekrarına Dayalı Edebî Sanatlar

Cem Sultan, şiirlerinde iç âhenge önem vermiş sesi en ince detaylarıyla işlemiş, beyitlerinde kelimeleri raks ettirircesine bir ritim yakalayabilmiştir. O, aldığı eğitim neticesinde Arapça ve Farsçanın zengin kelime dünyasıyla ses ve sözü bir bütün halinde ele alıp sentezleyerek hoş bir âhenk temin etmiştir.

Ses tekrarına dayalı sanatlar içerisinde değerlendirilen “*aks, cinâs, iştikak, kalb ve nida*” sanatı bu bölümde önce açıklamalarıyla sonra da divan içinde tespit edilen örnekleriyle verilmeye çalışılmıştır. Bu sanatlar beyit içerisinde koyu harfle gösterilmiş ve sanatın âhenge katkısı hakkında kısa açıklamalarda bulunulmuştur.

Şair, ses tekrarlarından özellikle cinâs ve nida sanatının örneklerine bolca yer vermiştir. Cinâs sanatıyla ifadeyi ilgi çekici hale getirerek söyleyişi zenginleştirmiştir. Divanda nida sanatı özellikle “*iy*” ünlemiyle “*dost ve felek*” kavramları üzerinden gerçekleştirilmiş, bazı gazellerin tamamına yayılan seslenme edatı, söze coşkuluk katarak âhenk üzerinde etkili olmuştur.

1. 1. 1. Aks

Bir dize ya da cümle içerisinde bir ibâre-kelime sonunun başa, başın ise sona alınması yoluyla yeni bir mananın ortaya çıkartılması sanatıdır. Bu ibâreler kendi içinde anlamlı parçalar olmalıdır (Saraç, 2016: 267).

Bu sanatın örneklerine Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında çok az rastlanmıştır.

Gündüzüm gice gicem gündüz olursa n'ola kim

Yüzüne zülf-i dü-tâ gâh gelür gâh gider (G. 46/4)

Çü **senden bana** her lahza cefâdur

Bana senden ne kim gelse vefâdur (G. 68/1)

Gel yoldaş ol Cem'e **seferden safâ** bula

Kim yârı olmayana degüldür **safâ sefer** (G. 101/7)

İy sanem nâz eyleme **cevr ü cefâdan** vaz gel
Bu **cefâ vü cevr**-ile sanma ki senden usanam (G. 227/4)

Çü **peymân**-ıla ‘**ahde** turmayıcak
Pes idüp ‘**ahd ü peymânı** n’idersin (G. 234/4)

Didüm iy dil-ber çü **kânun eyledün kan eyleme**
Didi kim ‘adet-durur **kan ide kânun eyleyen** (G. 237/2)

Devlet bu-y-ıdı bana ki yüz sürem izüne
Yokdur başumda çünki **bu devlet** ne fa’ide (G. 276/3)

Agladum **aç** ‘**anberîn** zülfünü didüm didi kim
‘**Anber açmak** gösterürdüm sana bârân olmasa (G. 284/6)

Kemer kıl kolumı didüm bilüne
Didi kim baglaya **kılı kemerle** (G. 302/5)

1. 1. 2. Cinâs

Klâsik Türk şiirinde sıkça kullanılan sanatlardan birisidir. Sözlüklerde cinâs; telaffuzu bir, manası farklı olan söz olarak tanımlanmıştır. Cinâsın bir nükte ve zerâfet maksadıyla bir araya getirilip kullanılma sanatına da *tecnis* denmektedir (Külekçi, 2013: 224).

Ses izlenimine dayalı olan cinâs, şiirde farklı bir etki gücü sağlamakta, birbirine sesçe benzer olan öğeleri beklenmedik bir anda bir araya getirerek aynı zamanda anlamın da etkisini güçlendirmektedir (Aksan, 2013: 227). Tezkire yazarlarına göre de şiir sanatlarından sayılan cinâs, bilhassa gazellerin matlalarında kafiye olarak karşımıza çok çıkmakta, beyitteki seslerin uyumlu bir biçimde düzenlenişi âhengin cinâs yoluyla sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Macit, 2016: 23-24).

Lafzî bir sanat olan cinâs, söze mana yönünden de katkı sağlar. Metne muhatap olanı etkilerken farklı bir imkân sunar. Ses ile mananın ideal birleşimi olarak fikri bir uğraş olmaktan öte şiir dilinin etkileyicilik ve kalıcılık açısından da önemli bir

fonksiyonunu üstlenir (Saraç, 2016: 248). “Cinâsın biri ses, diğeri de anlam olmak üzere iki önemli yönü vardır. Cinâs bir yönüyle sözde musikin oluşumunu sağlarken diğeri yönüyle de aynı lafızdan farklı anlamların çağrışımına yol açmak suretiyle hem kişinin dikkatini üzerine çekmekte hem de onun muhayyilesini genişletmektedir. Çünkü söz, güzellik ve gücünü iki şeyden almaktadır. Bunlardan biri sözcüklerin âhenk ve tınısı; diğeri ise farklı anlamların kişiye verdiği zevktir” (Mum, 2004: 41).

Belâgatle ilgili kitaplarda cinâs sanatı şu şekillerde incelenmiştir: Cinâs sanatı öncelikle ayrıntıya gidilerek birçok açıdan ele alınmış ve harfe kadar indirgenmiştir. Kimi yazarlar cinâsı tam ve tam olmayan cinâs şeklinde ikiye ayırırken kimileri ise lafızların benzerliğine göre harfleri nevi/cinsi, sayısı, heyeti ve sıralanışı yönünden dört başlık halinde incelemiş, bunları da alt gruplara bölmüştür. Çalışmanın bu bölümünde cinâs sanatı Cem Dilçin’in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* adlı kitabından istifade edilerek incelenmiştir. Bu tespitlerden yola çıkılarak cinâs sanatı, divanın genelinde türlerine göre önce taranmış bulunan örnekler cinâs türlerinin başlığı altında ele alınmıştır. Cinâsa örnek sözcükler ise koyu harflerle gösterildikten sonra manalandırılmıştır.

Cem Sultan, cinâs sanatını genellikle aynı mazmunlar aracılığıyla kullanmış, cinâsın sağladığı ses kudretini mana ile bir bütün halinde ustalıkla işlemiştir.

1. 1. 2. 1. Cinâs-ı Tam

Telaffuz ve yazılış yönünden bir, anlamları farklı iki sözcüğün bir ibarede kullanıldığı cinâstır (Dilçin, 2009: 467).

Aşağıdaki beyitte, “meyve” anlamında kullanılan *yimiş* ile ikinci mısradaki “yemek” fiilinden türeyen *yimiş* arasında tam cinâs yapılmıştır. “i” sesi (asonans) ise cinâslı kelimeler haricinde tekrar edilerek ses akıcılığına katkı sağlanmıştır:

Eşcâr-ı ümidümde kaçan bitdi **yimiş** kim

Bî-hâr ben andan **yimiş** olam iki hurmâ

(K. 6/49)

“*Hatâ*”, Klâsik şiirde miskiyle ünlü bir yerin adı olarak geçer, “*hatâ*” ise kabâhat, kusur manasına gelerek beyitte cinâslı kullanılmıştır. Şair, cennet sümbülüyle eş değerde tuttuğu sevgilinin saçı ile Hatâ miskinın kıyas edilmesinde büyük bir kusur olduğundan yakınmaktadır. Cinâslı sözcüklerden ikisinin, isim veya fiilden oluşmasına

mümasil cinâs denmektedir (Külekçi, 2013: 227). Şair, bu beyitte iki ayrı sözcüğü isim görevinde kullanarak cinâs-ı mümasil sanatını meydana getirmiştir:

Sünbül-i cennet oldu çün zülfün

Ana müşg-i **Hatâ** demek ne **hatâ**

(G. 2/6)

Durum manasına gelen “*hâl*” ile siyah nokta anlamındaki “*hâl*” arasında tam cinâs sanatı meydana gelmiştir. Garîb ve hâl sözcüklerinin tekrarlı kullanımı dışında beyitte “*a-i*” seslerinin baskın kullanımı da ifadeye hoş bir âhenk katmaktadır:

Çün garîb-i hüsnür Cem **hâlini hâl**üne sor

Hâlini bilmez garîb olanların illâ garîb

(G. 10/5)

Şair, “al” sözcüğünden kaynaklı bir görsel hareketlilik sunmaktadır. “Hile” manasına gelen *âl* ile “almak” anlamına gelen *al* sözcükleri tam cinâsı oluşturmakta bu da ses oyunlarının mana ile bir bütünlük sağladığını göstermektedir. Cinâslı kelimelerden birinin isim, diğerinin fiil olmasına *cinâs-ı müstevfa* denmektedir (Külekçi, 2013: 227). Bu beyitte *al* sözcüğü iki ayrı görevde kullanılarak cinâs-ı müstevfa sanatı meydana getirilmiştir:

Cânum **almak** dilerse eyleme **âl**

Âl hâcet degüldür **al** iy dost

(G. 12/4)

Cem Sultan, şiirlerinde “gül” motifini gerek mana gerekse söz sanatları açısından en güzel şekilde kullanmıştır. Dedim dedi’li ifadeyle rahat bir söyleyiş sağlayan şair, beyitte tam cinâs (*gül: çiçek, gül-: gülmek eylemi*) dışında tekrar ettiği kelimelerle de âhenk sağlamaktadır:

Didüm ki vasluna irmege bir çâre var mıdur

Gül gibi **güldi** didi ki var sîm ü zer getür

(G. 45/3)

Gül motifi üzerinden sağlanan cinâslı ifadelere şair oldukça rağbet etmiştir. Bir diğer husus da beyitlerde sıkça karşılaştığımız dârb-ı mesel niteliğindeki ibarelerdir. Bunlar ilk mısranın alt mısra da desteklenmesini sağlarken mana ve ses uyumuna da dikkati çeker. Beyitte “Ben ağladıkça sevgilinin gülüyor olmasına şaşılmamalı zira gül dalının yağmura ihtiyacı vardır” şeklinde ifade edildiği üzere iki dize mana itibâriyle bağlantılıdır, bu da seçilen kelimelerdeki tekrarın bilinçli yapıldığına işaret etmektedir:

Ben agladukça dil-ber **gül**se n’ola

Ki zirâ berg-i **gül** bârânı ister

(G. 58/2)

Aşağıdaki beyitte ilk mısra *al* sözcüğü üzerine bina edilerek ses âhengi üst seviyeye çıkartılmıştır. “*Âl*” sözcüğü hile ve kırmızı manalarında kullanılarak tam cinâs sanatı oluşturulmuştur:

Al yanagun **al**ına **âl** ideli aldandı dil

Ol sebebdendür ki hûn dâ’im gözümde cûş ider

(G. 61/4)

“Yâd” sözcüğü yabancı ve hatıra gelme manalarında cinâslı kullanılmıştır. Âşığın sevgiliye sitem ettiği beyitte *yâd* sözcüğüne vurgu yapması âhenginin derecesini artırmıştır:

Yadı yâd idüp beni **yad** eyledi

Yâdlardan âşinâyı çok görür

(G. 73/3)

Klâsik şiirde şairlerin çok kullandıkları *al* sözcüğünün değişik manalarda kullanımı, ifadeye hem zenginlik hem de nükteli bir anlatım kazandırmıştır. Beytin muhtelif yerlerinde tekrar edilen *al* sözcüğü; kızıl renk, hile ve almak fiilinde üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Al yanagun **al**ına aldandı gönlüm **âl** ile

Ol ela gözlüm dil **alm**aga kılaldan **âllar**

(G. 97/3)

Şair, gözündeki yaşın çokluğunu ifade ederken gece gördüğü düş ile bağlantı kurmuş ve gözündeki yaşı deryaya benzetmiştir. İlk mısrada art arda tekrarlanan *düş* (düşmek fiili/rüya) sözcüğünün farklı manalarda kullanılması şairin hünerini gösterir:

Dün gice deryâya **düşdüm düşde** gark oldum sanup
Uyanup gördüm gözüm yaşı imiş deryâ meger (G. 116/3)

Sevgili, yan tarafta/kenarda bekleyip ateşten uzak durmak istese de bunu başaramamıştır çünkü aşğın kavrulduğu bir ateşten etkilenmemek mümkün değildir. Beyitte *yana girdün* (*yan tarafa gitmek-yanarak girmek*) sözcükleri tellafuz itibarıyla birbirinin aynısı olan iki ayrı kavramdır. Bu da ifadeye nükteli bir hava katarak kişiyi hem düşündürmüş hem de kişide zevk uyandırmıştır:

Dilâ ‘ışkun odına **yana girdün**
Çü **yanmaktan** kaçardun **yana girdün** (G. 192/1)

Cinâs sanatı, hem şair hem de okuyucu açısından bir “zekâ ve dil” oyunudur. Şairin cinası kullanması okuyucunun ise onu anlaması her şeyden önce dile hakimiyeti ve kıvrak zekâyı gerektirmektedir. Özellikle de telaffuz yönüyle birbirinin aynı olan tam cinâslarda farklı anlamlara gelen sözcüklerin birinin ses benzerliği yoluyla önce gizlenmesi sonrasında ise bağlamdan hareketle ortaya çıkarılması okuyucuya zevk vermektedir (Mum, 2006: 155). Beyitte dil sözcüğünün *gönül ve parça/parçalamak* manalarında iki farklı şekilde kullanımı tam cinâsa verilecek güzel bir örnektir. Gönülün aşk hançeriyle parça parça olmasına değinen şair, cinâsı oluşturan sözcükleri yan yana kullanarak söyleyişe ayrı bir güzellik katmaktadır:

Tan degül kurbân olursa hasret-i la’lünle **dil**
Kim hemîşe hançer-i ‘ışkun kılur **dilim dilüm** (G. 214/2)

Gönlüne seslenen şair, sevgilinin saçlarında asılarak bu cihan yurdunu terk etmek istemektedir. *Dâr* (*ev, yurt*) ile *dâr olmak* (*asılmak*) sözcükleri yazılıştta aynı ama farklı manalar taşıyacak şekilde kullanıldığı için tam cinasa örnek oluşturmaktadır:

İy gönül terk idüp cihân **dârın**

Zülfine **dâr** olsan olmaz mı

(G. 315/5)

Klâsik şiirde sevgilinin dudağı, aşığın derdine çare bulacağı bir ilaç/devâ olarak değerlendirilmiştir. Şair, bu beyitte tam cinâsın (*em-: emmek, em: ilaç*) başarılı bir örneğini vererek sanatını icra etmiştir. Sevgiliye seslenen âşık, “dudağını bana emdir çünkü o benim ilacımdır.” derken ses oyunlarının yardımıyla kişide bir zevk uyandırmaktadır:

Emdür tudagun derdüme **emdür** didüm iy dost

Güldi didi kim söyleme çün buldun **em** indi

(G. 318/3)

Aşağıda “cinâs-ı tam”ın divandaki diğer örnekleri verilmiş, cinâsı oluşturan sözcükler koyu harfle gösterilerek beyit içindeki manaları tespit edilmiştir. En alt kısımda ise cinâs sanatının türleri, kullanım oranına göre tablo halinde görselleştirilmiştir:

Âdem çekerci dâhı ‘**adem** içre erba’ın

Yogrılmış idi nûr-ıla tîni Muhammed’ün

(K. 4/39)

(*Âdem*: adam, insan/‘*Adem*’: yokluk)

Dâ’im makâmı ravza-i Dârü’s-**Selâm** olur

Her kankı rûha irse **selâmı** Muhammed’ün

(K. 4/78)

(*Selâm*: ikinci tabakalı cennet Dârü’s-Selâm/*Selâm*: selam)

Küfrün gürûhın eyledi dünyâda münhezim

Cünd-i nübüvvetün çekeli ‘**âleme** ‘**alem**

(K. 5/11)

(‘*Âlem*’: dünya, halk/‘*Alem*’: sancak, bayrak)

Kılmak dilemez çünki belâ tîrine umaç

Kasduma benüm kavs-i felek **ya** ne çeker **yâ**

(K. 6/51)

(*Ya*: yay/*Yâ*: peki ama,veya)

Hâr-ı gamdan niçe bir gonce gibi kan yudayın
Dem-i lütfunla **gülerken gül-i** handân-ı kerem (K. 7/58)
(*Gül*: gülmek fiili/*Gül*: çiçek)

Gerçi kim cürm ü hatâdur işümüz n'oldı 'atâ
Gerçi kim iki elüm **kanda** velî **kanı** kerem (K. 7/66)
(*Kanda*: kanda/*Kanı*: hani)

Gam pûtesinde **hâk** odını nâr-ı 'ışk-ıla
Zer kılan anı cevher-ile kim yâ **hakı** (K. 10/54)
(*Hâk*: toprak/*Hak*: alacak, pay)

Dil-i senginün ile **hâlüne hâlüm** diyeyin
Hacerü'l-Esved'e karşı çün olur 'arz-ı du'â (G. 6/2)
(*Hâl*: durum, suret/*Hâl*: ben, siyah nokta)

Çün öper her nefes ol la'l-i şeker-**bârı** kadeh
Rûzgâr eylese topragumızı **bâri** kadeh (G. 30/1)
(*Bâr*: kadeh meyvesi, şarap/*Bâri*: bari kadeh eylese)

Zülfün görelî 'anber-i hoş-**bû** didi müşge
Katında **bunun** oldu bizüm yüzümüz esved (G. 34/2)
(*Bû*: koku/*Bu*: işaret zamiri, bunun gibi)

Sen perî-**zâdun** reh-i 'ışkında iy çok sevdüğüm
Cem nice yol vara çün yok hûn-ı dilden gayrı **zâd** (G. 35/5)
(*Zâd*: doğmuş, çocuk anlamında birleşik kelime/*Zâd*: azık)

Çü zülfün sünbül-i cennetdür iy dost
Ana müşg-i **Hatâ** demek ne **hatâdur** (G. 68/5)
(*Hatâ*: Orta Asya'da miskiyle ünlü yer/*Hatâ*: kabahat, kusur)

Aşikâr olalı gül yüzünde müşgîn **hâller**
Anlar ucından gelüpdür başuma çok **hâller** (G. 97/1)
(*Hâl*: siyah nokta/*Hal*: durum)

Nâr-ı 'ıška yanmamış kimdür didüm
Gül gibi **güldi** didi micmer meger (G. 111/4)
(*Gül*: çiçek/*Gül*: gülmek fiili)

Bu zülf-i müşg-bûyuna baş koşalı gönül
Bû kaldı bizde kalmadı sabr u karârumuz (G. 121/2)
(*Bu*: işaret sıfatı/*Bû*: koku)

Ben müdâm aglayayın **gül** gibi **gülsün** leb-i yâr
Çün sebep gonceye açılmaga bârândan imiş (G. 145/4)
(*Gül*: çiçek/*Gül*: gülmek eylemi)

Kanmadı **kana** dahı sînede hûn-ı dil içer
Bilmedük gamzen okı **kanda** olur **kandan** imiş (G. 145/5)
(*Kan*: kan/*Kan*: doymak/*Kanda*: nerede, nereye/*Kandan*: nereden, neden)

Didüm ki Cem öldi sanemâ derd ü gamundan
Gül gibi **gölüp** didi ki Allah neler olmuş (G. 149/7)
(*Gül*: çiçek/*Gül*: gülmek)

Didüm ayagun öpmege ruhsat olur mı hiç
Gül gibi **güldi** didi ki iyyâke ve'l-ruhas (G. 152/3)
(*Gül*: çiçek/*Gül*: gülmek)

Didüm zekât-ı busede Cem de nasîb umar
Gül gibi **güldi** didi ki vallâhi müstahak (G. 174/5)
(*Gül*: çiçek/*Gül*: gülmek)

Budur âvâz-ı ma'nâ-yı **belâbil**

Komaz dilde **belâbilden belâbil**

(G. 195/1)

(*Belâbil: bûlbüller/Belâbil: kuruntu, tasalar*)

Şîve vü nâz olsa-y-ıdı **bâr-ı** gül

Andan öyküne yüzüne **bâri** gül

(G. 197/1)

(*Bâr-ı: yük/Bâri: bari*)

Cem **yârını** isterdi bu gün kim göre her-dem

Kalursa bu gün derd-ile **yarına** ne müşkil

(G. 205/7)

(*Yârını: sevgilisini/Yarına: ertesi güne*)

Âşına cem'ini **yad** idüp kılursın **yadı yâd**

Yoksa telkîn mi iderler k'âşinâdan vâz gel

(G. 206/2)

(*Yad: yabancı /Yâd: hatırlama*)

Haste dil kasdına **râ** öğretme kej **râ** kaşuna

Dil o **râya** döyimez billah bu **râdan** vâz gel

(G. 206/5)

(*Râ: r sesi/Râ(y): fikir*)

Der-gehün kapusına kaddüm olaldan halka-**vâr**

İy sanem her bâb-ıla bir feth-i bâbum **var** benüm

(G. 213/4)

(*Vâr: gibi/Var: mevcut, servet*)

Didüm iy gamze **kanmadun** mı **kana**

Didi kanun içicek kana yazdum

(G. 222/7)

(*Kan-: doymak/Kan: kan*)

Mümkün olmaz ki ben ol la'l-i şeker-**bâri** öpem

Kadeh irür lebîne ola k'anı **bâri** öpem

(G. 226/1)

(*Bâri: -bâr: saçan, serpen manasında birleşik kelime/Bâri: hiç olmazsa*)

Hey elâ gözlüm gönül **almak** dilerseñ **âl** ile
Bende hod dil yok bilürseñ böyle **âl** itmek neden (G. 232/4)
(*Al*: almak eylemi/*Âl*: hile)

Bî-hatâ zülfî şâmı çöze gîrih
Bû bâğışlaya müşg-i Çîn'e **bu** gün (G. 251/2)
(*Bû*: koku/*Bu*: işaret sıfatı, zaman)

Gül bana gerekmez bana sen **gül** de yitersin
Tek **gül** sanema **gül** de karanfûl de yitersin (G. 253/1)

'Anberîn midür bu zülf-i müşg-**bû**
Kim hacil eyler hemîşe müşgi **bu** (G. 262/1)
(*Bû*: koku/*Bu*: işaret sıfatı)

Gül ruhlarının 'arz ideli **bâg**-ı benefşe
Bir deste-i güldür ki ola **bâgı** benefşe (G. 267/1)
(*Bâg*: bağ, büyük bahçe/*Bâg*: bağlayacak şey, bent)

Gamzen dil üzre her-dem urur **yara** yaraya
Çeksün belâyı ola ki sen **yâra** yaraya (G. 269/1)
(*Yara*: yara/*Yâra*: sevgiliye)

Dilünürdi **dil** cefâ tîgiyle **dil**-dâr olmasa
Yarılurdu yüregüm derd-ile ger **yâr** olmasa (G. 298/1)
(*Dil*: dilmek, uzun uzun kesmek/*Dil*: gönül)
(*Yar*: parça parça kesilmek/*Yâr*: sevgili)

Bu gice mihmânım ol mâh-ı cihân-**ârâ**-y-ıdı
Pertev-i hüsnîyle cennet olan ol **ara**-y-ıdı (G. 303/1)
(*Ârâ*: bezeyen, süsleyen manasında birleşik kelime/*Ara*: iki şeyin arası)

Yüzün **ay**ıyla ebrûnun hilâlünün hayâline

Her **ay** başında görünür hilâl-i şekl-i mâh egri (G. 326/4)

(Ay: dünyanın uydusu, ay/Ay: bir yılın on ikide biri)

1. 1. 2. 2. Cinâs-ı Mürekkeb

Cinâslı sözlerden birinin, iki ayrı sözcükten oluşması yoluyla yapılan cinastır. Kendi içinde ikiye ayrılmaktadır (Dilçin, 2009: 469).

1. 1. 2. 2. 1. Cinâs-ı Mefruk

Cinâslı sözlerden biri iki ayrı sözcük olan cinâs türüdür (Dilçin, 2009: 469).

Aşğın sevgili yüzünden her gün âh etmesi, öldürülmesine sebep bir günah sayılmıştır. İkinci mısradaki *günâh* (kabahat, kusur) diye verilen kelime, aynı mısradaki iki ayrı sözcükten oluşan *gün âh* (her gün iç çekmek) ile cinâs-ı mefruk sanatını meydana getirmiştir. Aynı mısradaki birbirine benzer iki sözcüğün farklı manalarda kullanılması söz oyunuyla sağlanan uyuma güzel bir örnektir:

Didüm Cem’i niçün öldürdün iy sanem suçsuz

Didi **günâh** anâ yitmez mi her **gün âh** eyler (G. 52/7)

İlk dizede lütuf ve keremin gönle sevgiliden geldiğini vurgulayan âşık, ikinci dizede bunun sebebini soru ve cinâs yoluyla sorgulamaktadır. Yüklemeden önce gerçekleşen cinâslı ifadelerle ses ve mana pekişmektedir:

Lutf u kerem çü ‘âşık **cânâ** neden gelür

Senden belâ vü gam bize **cânâ** neden gelür (G. 59/1)

Aşk derdinin gönle arkadaş olması, aşğın gözünde hem yaş hem de kan dökmesine yol açmıştır. Ses unsurlarıyla sağlanan âhenkte *h* ve *d* seslerinin belirgin kullanımı, *hem-dem* (sıkı fıkı arkadaş) ile *hem dem* (hem de kan) sözcüklerinin oluşturduğu cinâs sanatı ses açısından ahengi artırmıştır:

Olalı derd-i ‘ışkun cânâ **hem-dem**

Gözüm hem yaş döker derd-ile **hem dem** (G. 216/1)

Şairin cinâs sanatıyla söz oyunlarına çokça rağbet ettiği görülmektedir. İlk mısrada *devr* ile *müdâm* sözcüklerinin tekrarıyla sağlanan uyuma ikinci dizede cinâs sanatı (*ger dîn*: eğer alçak değilsen- *gerdîn*: dünya) destek vermekte bu da kulakta hoş bir tesir bırakmaktadır:

Devr-i müldür sen müdâm-ıla müdâm it devrünü

Sâkiyâ **ger dîn** degülsen gam yime **gerdîn** için (G. 255/7)

Sevgilinin siyah saçlarında bağ olan âşık, aynı zamanda sevgilinin emrinde bir köledir. İlk mısrada *ben de* ifadesi iki ayrı sözcükten oluşup, âşığın kendisini vurguladığı bir manada kullanılmıştır. Aynı mısrada kullanılan diğer cinâslı sözcük ise *bende* köle manasına gelmekte olup cinâs-ı mefruk sanatını oluşturmuştur. Beyit genelinde bend sözcüğündeki seslerle ses uyumu kuvvetlenmiştir:

Ben de işigüne sanemâ **bende** olmuşam

Cân bend olalı zülf-i siyâhunda bendüne (G. 274/2)

(*Ben de*: ben dahi/*Bende*: kul, köle)

Gül sözcüğünün ağırlıklı kullanımı beyite bir hareketlilik katmıştır. Gül sözcüğünün bu denli tekrarı ifadenin akıcı olmasını kolaylaştırarak âhenk temin etmiştir:

Gül-zâr-ı cemâlün gülî gül gibi gülelden

Reşkinden ider ol güle **gül zârî** sebab ne (G. 279/3)

Aşağıdaki beyitlerde divanda tespit edilen diğer cinâs-ı mefruk sanatının örnekleri manalarıyla birlikte verilmiştir:

Neden kûyun mugaylânın tutam hâr

Ki güldür **yâ semendür yâsemendür** (G. 54/2)

(*Yâ semendür*: yahut, veya yasemindir/*Yasemen*: yasemin, yaseminden yapılmış)

İy dil ayağına düşmek gerçi kim **düşvârdur**

Cehd idüp **düş var** çün devlet nişânı pâyıdur (G. 69/6)

(*Düşvâr*: güç, zor /*Düş var*: uğra, git emir fiili)

Hayli demdür ki gözüm hayl-i hayâlün **yolıdur**

Yaşlarumla pür idersem yaraşur ol **yolıdür** (G. 80/1)

(*Yolıdur*: yolundadır/*Yolıdür*: yolu inci ile donatmak)

Dil ‘ışkı zülfün ile hemîşe **nedem** çeker

Bilmezsin iy sanem anı her-dem **ne dem** çeker (G. 86/1)

(*Nedem*: pişmanlık/*Ne dem*: ne şekilde nefes, soluk)

İy semen-ber ravza-i hüsnün ne hoş **gül-zârdur**

Kim anun yâdına her **gül-zârda gül zârdur** (G. 93/1)

(*Gül-zâr*: gül bahçesi/*Gül zâr*: gül inler)

Cânumı sanman ki bir dem kûy-ı **cânândan** gider

Gitmeyince kendüden kaçan bu **cân andan** gider (G. 100/1)

(*Cânândan*: sevgiliden/*Cân andan*: can ondan uzaklaşır)

N’idem ki bana nedem derdün-ile **hem-demdür**

N’idem ki yaşlarum âb-ı revânı **hem demdür** (G. 113/1)

(*Hem-dem*: sıkı fıkı arkadaş/*Hem dem*: hem de kan)

N’ola cânum dir-isem kim leb-i **cânândan** imiş

Çün bilinmez lebi cândan mı ya **cân andan** imiş (G. 145/1)

(*Cânândan*: sevgiliden/*Cân andan*: can ondan imiş)

Dil deldi-y-ise gamzesi okı **ne zâr** olmuş
Şâd ol yûri iy dil ki sana hoş **nâzâr** olmuş (G. 149/1)
(*Ne zâr*: ne şekilde inleme/*Nâzâr*: bakış, iltifat)

Âh kim iy haste dil terkümüz uraldan bizüm
Ol **perî-şânun perîşân** zülfine pâ-mâlsin (G. 245/6)
(*Perî-şân*: perî huylu/*Perîşân*: dağınık, karışık)

Der-gehünde her **gün âh** itmek **günâh**-ısa şehâ
Şöyle benzer ben kulundan eksük olmaz her **gün âh** (G. 275/3)
(*Gün âh*: her gün iç çekmek/*Günâh*: suç)

Kadün manendi serv olmaz **çemende**
Bu söze serv ka'ildür **çemen de** (G. 294/1)
(*Çemende*: çimen, bahçede/*Çemen de*: bâhçe de-)

Bu hat mıdur ya cennet **sebze-zârı**
Ki kılur hasretinden **sebze zâri** (G. 307/1)
(*Sebze-zârı*: yeşillik, çimen/*Sebze zâri*: çimenin inlemesi)

Ben mukâbil tutmazam iy meh cemâlün **ayına**
Ger felekden **ay ine** ola mücellâ **âyine** (G. 283/1)
(*Ayına*: Ay'a benzer güzelliğe/*Ay ine*: Ay'ın aşağı düşmesi/*Âyine*: ayna)

Şehâ 'arz eyle zülf-i **müşg-bârı**
Ki anmasun kimesne **müşgi bâri** (G. 313/1)
(*Müşg-bârı*: misk saçan manasında birleşik kelime/*Müşgi bâri*: hiç olmazsa miski anmasın)

Bu ser-i zülf-i **perîşâna** gelüp bâd-ı sâba
İy **perî şânı** degüldür kim ide şânâlığı (G. 331/2)
(*Perîşân*: dağınık, kederli/*Perî şân*: perî huylu)

Yine dil bir perîye **yiltendi**

Sorar-ısan perîye **yil tendi**

(Mf. 6)

(*Yiltendi*: meyletmek, yönelmek/*Yil tendi*: rüzgâr dendi)

1. 1. 2. 2. 2. Cinâs-ı Merfu

Cinâslı sözlerden birine başka bir sözcüğün parçasının eklenmesi yoluyla tamamlanan cinastır (Dilçin, 2009: 472).

Âşık, ölmüş bedeninin tekrardan hayata dönmesi için sevgilinin dudaklarına ümit bağlamaktadır. Klâsik edebiyatta leb; şifa verme, ölüyü diriltme motifleriyle işlenmiştir. İlk mısradaki cinâsı oluşturan sözcüklerden biri *umar cân* (ümit etmek) başka bir sözcüğün parçasından alınarak kendinden sonra gelen kelime ile tamamlanmıştır. Cinâsı oluşturan diğer kelime ise ikinci mısradaki *mercân* (pek kırmızı) manasında kullanılarak cinâs-ı mürekkep sanatını meydana getirmiştir:

Dil bu mürde cisme **umar cân** gelür

Her kaçan kim ol lebî **mercân** gelür

(G. 57/1)

Şair, edebî sanatlar yardımıyla ifadelerine zenginlik ve güzellik katmıştır. Sevgilinin yanağına duyulan muhabbetin verdiği acı ile aşkın gözünde yaşlar, derya misali akmaktadır. Beyitte tezatlı ibarelerin kelimeler arasında bağlantı oluşturması, mananın sesle bütünleştiğini göstermektedir. İlk mısradaki “*deryâ*” *kılur* (derya/deniz olmak) sözcüğünün son hecesi, kendinden sonra gelen sözcük ile tamamlanarak ikinci mısradaki *yakılur* sözcüğüyle beraber cinâs-ı merfu sanatı oluşturmuştur:

Âteş-i ruhsârı eşk-i çeşmümi deryâ **kılur**

Anun-ıçun bu dil-i gam-dîde yanar **yakılur**

(G. 66/1)

Sevgiliye varılan yolda türlü belalar çeken âşkın sevgiliyi gördükten sonra da kendine gelemediğini belirten şair, mısra sonlarındaki kafiye ve redif ile şiire estetik bir görüntü sunmuştur. Benzer seslerin farklı manalarda alt alta kullanılması ifadeyi güzelleştirmiştir. *Âvare*; perişan, serseri demektir. Bu sözcük alt mısradaki *sanâ vara* sözcüğü ile cinâs-ı merfu sanatına örnek olmuştur:

Niçe bir derd ü belâ-y-ıla bu **âvare** gönül
Kendüye gelmeye her-geh ki sana **vara** gönül (G. 198/1)

Aşağıda verilen örnek beyitler de cinâs-ı merfu sanatına örnek teşkil etmektedir:

Bitürdi leblerün yine **hurâmâ-yı ter** lezîz
Devr-i lebünde bize bu **hurâmâ yiter** lezîz (G. 39/1)
(*Hurmâ-yı ter*: taze hurma/*Hurmâ yiter*: yeterli miktarda hurma)

Gönül ol lebleri **mercânı** ister
Kişi ne görse **umar cânı** ister (G. 58/1)
(*Mercân*: mercân, kırmızı dudağı /*Umar cân*: canı diler)

1. 1. 2. 3. Cinâs-ı Mutarraf

Cinâslı sözlerden birinin başında fazladan hârfin bulunması yoluyla yapılan cinâstır (Dilçin, 2009: 473).

Gökteki ay, sevgilinin güzelliğine meftun olmuş âşğın ah etmesiyle yanmaktadır. Mübâlağalı anlatımı seven şair, bu ve diğer beyitlerinde bu sanatı kullanarak ifadesini güçlendirmiştir. *Mâh* (ay) sözcüğünün başındaki fazladan bir ses ile *âh* (iç çekmek) sözcüğü arasında cinâs-ı mutarraf sanatı meydana gelmiştir:

Hüsünü anup kaçan k'idem **âh**
Odlara yanar felekteki **mâh** (K. 11/31)

Görüntüsü itibariyle dudağı anımsatan şeftali ve yanağa benzetilen elma ile meyve bahçesi resmedilmiş gibidir. Bu mazmunlar sevgilin uzuvlarını anlatmada birer gereçtir. Şair, benzetme unsurlarıyla adeta sevgilisini resmetmiştir. Anlamca bağlantılı bu ifadeler, aynı zamanda ses uyumu da sağlamıştır. *Asîb* (felaket) sözcüğü *sîb* (elma) sözcüğünün başına bir harf eklenmesi şeklinde cinâs-ı mutarraf sanatını oluşturmuştur:

Leblerün şeft-âlusını ârzû kılanlara
Hey ne **âsîbi** idi sunmasa ter gül tâze **sîb** (G. 10/2)

Seslenme edatıyla vurgulanan sevgilinin yüzü, bayramın getirdiği sevinç ve coşku ile ilişkilendirilmiştir. Her iki mısranın sonunda kullanılan sözcükler *ba'îd* (uzak) ve *îd* (bayram) ile baştaki harf fazlalığı cinâs-ı mutarraf sanatını oluşturmuştur:

Gözlerümden yüzün olalı **ba'îd**

Aglaram derd ü gamla iy yüzi **'îd** (G. 37/1)

Bana sözcüğünün başına eklenilen bir harf fazlalığı, *ana* sözcüğü ile arasında cinâs-ı mutarraf sanatını oluşturmuştur:

Bana düşvâr olalı derd ü fîrak

Müşkil oldur kim **ana** âsân gelür (G. 57/4)

Baştaki bir ses fazlalığı ile yapılan cinas-ı mutarraf sanatına *eyleyesin* ile *n'eyleyesin* sözcükleri örnek olmaktadır. Aruz kalıbına uydurma amaçlı yapılan bu kısaltma şekli söyleyişe güzellik katmıştır:

Öginürsen ki bana cevîr ü cefâ **eyleyesin**

Yakdun odlara beni dahı bana **n'eyleyesin** (G. 244/1)

'Âlem berât-ı şer'e **kalem** gibi yüz sürer

'Ünvân olaldan ana nişânı Muhammed'ün (K. 4/108)

(*'Âlem*: Cihân, dünya/*Kalem*: kalem; yazı)

Devletün **dârı cidâr**ında düşen zerrece yok

Haşre dek zeyn ide ger ravza-i Rıdvân-ı kerem (K. 7/18)

(*Dâr*: yurt, ev/*Cidâr*: duvar)

Câme yirine atlas ü dîbâ begenmeyen

Az kaldı bu kim ola **kabâsı 'abâ** dirîg (K. 10/21)

(*Kâba*: cüppe, kaftan / *'abâ*: yünden yapılmış kumaş)

Ger sihr bilmeyeydün eyâ dehr-i pîre-zen
Bir gün eser kılurdu sana subh-**gâh âh** (K.10/30)
(*Gâh*: vakit/*Âh*: yazık, iç çekme)

Nûşını sen Cem'ün yine **nîş** eyledün felek
Sanur mısın ki ya'ni bir **iş** eyledün felek (K. 10/50)
(*Nîş*: zehir/*İş*: çalışma)

Âteş dutar 'âlemi gönülden
Âh eyledüğümce her seher-**gâh** (K. 11/33)
(*Âh*: inleme/*Gâh*: vakit)

Şâdam ruh ü zülfün gâmı tenhâ bana olmaz
Zîrâ kara **gün** il-ile olur **düğün** iy dost (G. 18/2)
(*Gün*: gün, zaman/*Düğün*: düğün)

La'lünde 'ayân olsa **n'ola** hâl-i siyâhun
Her kanda ki şekker **ola** lâ-büd megesi var (G. 40/3)
(*N'ola*: ne olmuş/*ola*: olsa)

Kemân-ı gamda kaçan kim gönül bir **âh** eyler
Bu çînine siper üzre hadengi **râh** eyler (G. 52/1)
(*Âh*: yazık/ *Râh*: yol)

Toldı sadâ-yı bülbül ile bâğ ü gül-sitân
Oldı zemâne yüzi bahâr-ıla sebze-zâr (G. 56/4)
(*Toldı*: dolmak/*Oldı*: gerçekleşmek)

Felekde odlara yakmaga hirmen-i **mâhı**
Seherde sıdk-ıla cândan irişen **âh** yiter (G. 82/4)
(*Mâh*: ay/*Âh*: yazık, inleme)

Zülfün kemendi kasdı çü dâ'im **şikâredür**
Sayd olacağı cânım ana **âşikâredür** (G. 84/1)
(*Şikâr*: av, avlanma/*Âşikâr*: belli, meydanda)

Didüm yanuma gelsen cân dise hayr-**makdem**
Didi ki bundan **akdem** olduğu yokdur olmaz (G. 134/3)
(*Makdem*: gelme, hayırlı geliş/*Akdem*: ilk, önce)

Serv kaddün 'arz-ı **bâlâ** eylemiş
Kâmetin Tûbâ'dan **a'lâ** eylemiş (G. 146/1)
(*Bâlâ*: yüksek, boy/*A'lâ*: pek yüksek)

Fürkât ü derd-ile itdi bûlbûli **zâr** ü **nizâr**
Sonra vasla ırgürüben itmedi timâr gül (G. 199/2)
(*Zâr*: inleme/*Nizâr*: düşkün, bitkin)

Sen sefer 'azmin kılıcak cân ü dil
Çagırur kim **âh şâhum** gîtme gel (G. 202/2)
(*Âh*: inleme, yazık/*Şâh*: padişâh)

Görinen çârh-ı mu'allak dûd-ı **âhumdur** benüm
Hem firâz-ı 'arş-ı a'zam tek ye-**gâhumdur** benüm (G. 212/1)
(*Âh*: iç çekme/*Gâh*: kimi, dayanılacak yer)

Niçe bir zülfün ucınâ dil-berâ cân **asasın**
Bâri öldür çekmeyem her lahza cevrun **tâsasın** (G. 235/1)
(*Asa*: asmak fiili/*Tâsa*: kaygı)

Kemend-i zülfünü her-dem ko **âşikâr** olsun
Ki cân ü dil anı görüp ana **şikâr** olsun (G. 238/1)
(*Âşikâr*: belli, açık/*Ana şikâr*: ona av olsun)

Benüm hâlümü bilmezsen **n'ola** kim
Ne rûşen **ola** sayru hâli saga (G. 265/6)
(*N'ola*: ne olmuş/*Ola*: olsa)

Her kaçan kim hasret-i rûyunla kılâm dilden **âh**
Âhum odından yanar felekde mihr ü **mâh** (G. 275/1)
(*Âh*: iç çekme/*Mâh*: ay)

Sen tecelli kılalı dil hânesinde kan-ıla
Âh şâhum yazaram ben her der ü divârda (G. 280/5)
(*Âh*: inleme, iç çekme/*Şâh*: padişâh)

Lebleri şeft-âlusının hastesi olanlara
Hey ne **âsîb** idi ol **sîb**-i zenahdan olmasa (G. 284/5)
(*Âsîb*: bela, zarar/*Sîb*: elma)

El sunardum gabgabun **sîbine âsîb** olmasa
Diş bilerdüm haddünün nârına ger nâr olmasa (G. 298/2)
(*Sîb*: elma/*Âsîb*: bela, zarar)

Güneş gibi **n'ola** her yire pertev itse gönül
Çü mihre 'âdet olupdur ki **ola** hercâyî (G. 322/4)
(*N'ola*: ne olmuş/*Ola*: olsun)

Kâmet ü ebrûnı kılsan **âşikâr**
Olur-ıdı bu Cem-i bî-dil **şikâr** (M. 15)
(*Âşikâr*: belli, açık/*Şikâr*: av, avlanma)

1. 1. 2. 4. Cinâs-ı Müşevveş

Cinâslı sözcüklerden birinin ortasındaki bir harf fazlalığına dayanan cinâstır
(Dilçin, 2009: 473).

Hirmen/harman ve *hirman/nasipsizlik* manalarında kullanılan kelimelerin ortasındaki bir harf fazlalığıyla cinâs-ı müşevveş sanatı yapılmıştır. Beyitte *h* sesinin (aliterasyon), cinâslı kelimeler dışında kullanılması ile âhenk sağlandığı görülmektedir:

Didi her kim ki hatâ tohmın eker sencileyin
Olisar **hirmen**inün hâslı **hirmân**-ı kerem (K. 7/38)

Cem Sultan'ın oğlu, II. Bayezıd'ın emriyle İskender Paşa'ya boğdurulmuştur. Cem Sultan'ın bu olay üzerine yazdığı mersiyede, acılı bir babanın çaresiz çığlıklarına şahit olunmaktadır (Okur, 1992: 40). *Câm* (şarap kadehi) ile *Cem* (Cem Sultan, Cemşid-i Hurşid) kelimelerinin sağladığı cinâs sanatı ile birlikte *a* sesinin gürlüğü ve *h-s* seslerinin baskın kullanımı kulakta hoş bir tını bırakmıştır:

Hasret-i sultan Oguz Hân ben **Cem**'i hasretleri
Câm-ı **Cem**'de âteşi tâsı gibi yoksun felek (K. 8/33)

Rah/yol-ruh/yüz, *yanak* anlamlarındadır. Ortada bulunan bir harf fazlalığı sebebiyle cinâs-ı müşevveş sanatı meydana gelmiştir:

Gül-şen-i ruhsârını seyr itmege hâl-i siyeh
Nice hindu-beççedür kim virür ana **râh ruh** (G. 33/4)

“Bâla, kad ve belâ” kelimelerindeki anlam ilişkisi düşünüldüğünde manadaki uyumun sese de yansıdığı görülmektedir. İlk dizenin başında *bâla/yüksek* ve sonunda *belâ/musibet* diye geçen cinâslı ifadeler, ses ve mana uyumu açısından bir bütünlük teşkil etmektedir. Beyitteki kullanımı ile âhenk yaratan *l* ve *d* sesleri ile de söyleyiş güzelliğine ulaşılmıştır:

Bâlâ-yı kaddüni analı dil **belâ**dadur
Cân derd-i hicrûn-ile hemîşe sitem çeker (G. 86/4)

Beyitte iki ayrı cinâs sanatına yer verilerek ses uyumu gerçekleştirilmiştir. *Mâh* ile *şâh* sözcüklerindeki başta bulunan harf farklılığı ile cinâs-ı lahık sanatına, *cân* ile *cihân* sözcüğünün ortasındaki fazladan bir sesin bulunması da müşevveş cinâsa örnek teşkil etmiştir:

Dil yüzün tal’atının pertevini **mâh** bilür
Seni cân mülkine iy **cân-ı cihân şâh** bilür (G. 87/1)

Yusuf yüzlü güzel sevgili, Mısır’a sultan olurken âşık ise sevgilinin çenesi üzerinde bulunan çukurda tutsaklığına devam etmektedir. Zindan olarak benzetilen çene çukuru ile beyitteki anlam bütünleşirken *zenahdân* (çene)- *zindân* (*zindân*) sözcükleri de ses uyumunu sağlamıştır. Zenahdân-zindân sözcükleri, Arap alfabesine göre ortada bulunan “h” harfinin fazlalığından dolayı cinâs-ı müşevveş sanatına örnek olmaktadır:

Sen ‘azîz-i mısır-ı hüsn olalı iy Yûsuf-cemâl
Ben **zenahdân**un çehin gönlüme **zindân** eyledüm (G. 229/5)

Şeb-i hicrânda kaçan yol bula güm-**râh** gönül
Reh-nümûn olmaz ise meş’ale-gerdân-ı kerem (K. 7/45)
(*Râh*: yol/*Reh*: yol)

Câm-ı Cem nûş eyle iy **Cem** bu Freng-istândur
Her kulun başına yazılan gelür devrândur (K. 9/1)
(*Câm*: şarap kadehi /*Cem*: Cem Sultan, şarabın mucidi Cemşid-i Hurşid)

Pâd-şâhlık bundan özge olmaz iy şeh-zâde **Cem**
Hâtırun hoş eyle **câm** iç meclis-i cânândur (K. 9/13)
(*Cem*: Cem Sultan/*Câm*: şarap kadehi)

Dime harâmdur **Cem**’e sun **câm-ı** la’lünü
Olmez bu arada çü helâl ü harâm bahs (G. 25/5)
(*Cem*: Cem Sultan/*Câm*: şarap kadehi)

Çâre yok irmege iy **Cem** deheni **câm**ına hiç
Kan yudup derd-ile nâ-çâr içelüm bâr-ı kadeh (G. 30/5)

Bir dil ki vire yoluna **cân**-ıla **cihân**ı
‘Âdet bu mîdur olmayasun ana mukayyed (G. 34/4)
(*Cân*: ruh, gönül/*Cihân*: dünya, ‘âlem)

La’lünü sorduguma hışm itse çeşmün n’ola kim
Mest olanlar yok yire **şûr** ü **şer** ü gavgâ kılur (G. 66/6)
(*Şûr*: kavga, gürültü/*Şer*: kavga, fitne)

Bu dâr-ı gamda iy **Cem** ger ararsan
Refik-i bî-halel **câm** ü gazeldür (G. 70/6)

Mahşer-i zülfi hisâbı sen **kıyâmet-kâmetün**
Hey ne müşkildür ki Cem dâhı hisâb üstindedür (G. 75/7)
(*Kıyâmet*: kıyamet/*Kâmet*: boy)

Cism-i Cem pîrehen içinde gamundan sanemâ
Sanasın târ kefen içre yatur bir ölidür (G. 80/7)
(*Cism*: vücut, gövde/*Cem*: Cem Sultan)

Dil uyhuya varmaz gelicek **hâli hayâli**
Rahatlık ile h’âb ola mı cây-ı megesdür (G. 90/2)
(*Hâl*: ben, siyah nokta/*Hayâl*: zihindeki suret, hayal)

Seyr ü seferde ben nice soram safâyı kim
Bâlâ-yı kaddün anıcak olur **belâ** sefer (G. 101/4)
(*Bâlâ*: yüksek/*belâ*: musibet)

İçerse kanımı çeşmün helâl olsun kim
Kaçan ki mest ola ol **şûr** ü **şer** de bulunmaz (G. 120/4)

(Şûr: kavga/Şer: kavga)

Sana tâlib olduğumı **cân**-ıla ‘ayb eyleme
Kim bana sensüz **cihân** iy meh-likâ olur kafes (G. 139/3)
(Cân: ruh/Cihân: dünya, ‘âlem)

‘Âlem kaşına **cân** ile dâ’im sücûd ider
Yâ kible-i **cihân** veya mihrâb-ı **cân** tutun (G. 186/5)

Ruhunda şol ki ser-i zülfüne uzadur **el**
Çeker bu devr-i kamerde hemîşe tûl-ı **emel** (G. 204/1)
(El: organ adı/Emel: umut, arzu)

Niçe bir dest-i cefâ **çâk** ide sabrum yakasın
Gülsin iy sîmîn-beden gel damenün **çek** hârdan (G. 233/4)
(Çâk: yırtık, yarık/Çek: sürmek, çizerek uzatmak)

Çü tîrini dil ü **cân**umdan itmedi taksir
Keremler eyledi gamzen **cihânda** var olsun (G. 238/4)

Kisvet-i fakra eger **cân**-ıla muhtâc olasın
Hâk isen dahı **cihân** farkına ser-tâc olasın (G. 250/1)

La’lün **Cem**’e bir **câm** sunupdur soraram kim
Ol tevbe unıtdurıcı peymâne midür bu (G. 260/5)

Ger göstereydi **meh** yüzün ol **mâh**-rû bana
Cân ü gönül vireydüm ana bir nezâreye (G. 269/2)
(Meh: ay/Mâh: ay)

Koparur başuma **kıyâmet** âh
Ne belâdur bu kadd ü **kâmet** âh (G. 277/1)

Mümkin olursa zenahdânı **çeh**inden geç gönül
Niçe Rüstem'ler düşüpdür işbu **çâh**-ı Pijen'e (G. 295/12)
(Çeh: çukur, kûyu/Çâh: kûyu)

Sâkiyâ devr-i Süleymân'dur el ur **câm**-ı **Cem**'e
Bize mey sun içelüm çâre budur def'-i gama (G. 300/1)

Kaddümi cevri ü cefâ-yı 'ışk-ıla kılup dü-tâ
Bini ugradan **belâ**ya ol kad-i **bâlâ**-y-ıdı (G. 303/4)

Derd ü gam **câm**ın sunup **Cem**-hasteye sıhhat diyü
Mest ü mahmûr eyleyen ol gözleri şehlâ-y-ıdı (G. 303/5)

Gitdi dil elden görelden turre-i tarrârını
Cân cihândan geçdi görüp gamze-i hûn-h'ârını (G. 317/1)

Güneşden mihr topını kapaldan hüsn-ile iy **meh**
Görüp çevgân-ı ebrûnı olupdur şekl-i **mâh** egri (G. 324/4)

Cân terkin idici reh-i 'ışkunda iy sanem
Çokdur **cihân**de olmaya illâ benüm bigi (G. 332/6)

İy dost revân eyleyicek rûh-ı revân
Min zeylike levfi **kefeni** sâra **kefâni** (G.333/1)
(Kefen: ölü sarılan bez / Kefân:)

Mihr-i ruhsârı yakup hâlvat-i sînemde çerâg
Tolaşur **hâli hayâli** anı pervâne gibi (G. 337/3)

Bu **revâ** mı kim şehâ zülfün gibi pâ-mâl idüp
Eyleye derd ü firâkun 'âleme **rüsvâ** beni (G. 344/2)
(Revâ: yakışır, uygun/Rüsvâ: rezil)

1. 1. 2. 5. Cinâs-ı Müzeyyel

Cinâslı sözlerden birinin sonunda fazladan bir harfin bulunması yoluyla yapılan cinâstır (Dilçin, 2009: 474).

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, kabirde yeşeren otlara benzetilmektedir. Beyitte iki farklı cinâs sanatının örneği vardır. *Hâl* ve *hât* sözcüklerindeki son harfin değişik olması lâhık cinâsa örnek teşkil ederken, bununla birlikte sondaki bir harf fazlalığına dayalı olan cinâs-ı müzeyyel sanatına da sebz ile sebze sözcükleri örnek teşkil etmiştir:

Ger hevâ-yı hât-ı **sebz**ünle ölem kabrûme gel

Ki biten **sebz**elerüm hâlûmi ‘arz ide sana (G. 6/3)

Arap alfabesindeki *r* sesinin yazımı kaşı andırmaktadır. *Râ* harfine benzetilen kaş, düşünce manasındaki *rây* sözcüğü ile cinâs-ı müzeyyel sanatına örnek oluşturmuştur:

Kaşına kec-**râ** didüm hışm eyledi

Âh kim benden bu **rây**ı çok görür (G. 73/6)

Âşığın içindeki âhın büyüklüğüne değinen şair, bu âhdan kimsenin kurtulmasını mümkün görmemektedir. Bütün âlemi çemberine alan bu *âh*’ın gücünü anlatmak isterken bunu, sözcüklere kattığı anlam boyutuyla birlikte tekrar ettiği ‘ah’ sözcükleriyle de sağlamıştır. Ayrıca beyitte *meh* ve *mihr* sözcükleri arasında cinâs-ı müzeyyel sanatının olması âhenk açısından etkilidir:

Âh-ı Cem’den iy **meh**-i nâ-**mihr**-bân eyle hazer

K’oda yakar ‘âlemi **âh**-ı seher-**gâh**um benüm (G. 220/5)

Sevgilinin boyunun heybeti ile ortalığı fitne ve kargaşaya boğan kıyamet arasında mana itibariyle ilişki kuran şair, ayrıca *kıyâm* ve *kıyâmet* sözcükleri ile de cinas-ı müzeyyel sanatını oluşturmuştur. Beyitte, benzer seslerden sağlanan bir ses uyumu vardır. K ve a seslerinin ağırlıkta kullanımı da söyleyişe güzellik katmıştır:

Kıyâm itse kaçan ol serv-kâmet

Sanasın kim kopar ol dem **kıyâmet** (G. 22/1)

(*Kıyâm*: kalkma, ayakta durma/*Kıyâmet*: dünyanın sonunda ölülerin toplanacağı zaman)

Ve’ş-**Şems şem**’-i nûr-ı ruhından nişânedür

Ve’l-leyl olursa tan mı nikâbı Muhammed’ün (K. 4/62)

Meh-i cûdun tutalı evc-i saâdetde şeref

Kem-terîn zerresidür **mihr**-i dirahşân-ı kerem (K. 7/20)

Külçe-i **mihr** ü **mehi** az göre bir mûr-ı za’if

Sofra-i lütfun-ıla ‘âmm ola ger h’ân-ı kerem (K. 7/32)

Âhsente zihî cemâl-i zîbâ

Kim **mihr** ü **meh** olamaz berâber (K. 11/2)

(*Meh*: ay/*Mihr*: güneş, sevgi)

Bunlarınla iy **şehen-şeh**-zâde-i Sultân Cem

Bir gice zevk eylemek mi’râc-ı ‘arş-istândur (K. 9/32)

(*Şehen*: şâhlar/*Şeh*: şâh, padişâh)

Şâne urdıkça zülfüne cân dir

Aslaha’llâhü **şe’nehu** ebedâ (G. 2/2)

(*Şâne*: tarak/*Şe’nehu*: iş)

Ger hevâ-yı hât-ı **sebz**ünle ölem kabrûme gel

Ki biten **sebz**elerüm hâlûmi ‘arz ide sana (G. 6/3)

(*Sebz*: yeşil, yeşil renkli/*Sebze*: yeşillik, çimen)

Tevbesi gibi dil **salâhı** bozar

Sâki her-geh k’ider **salâ**-yı kadeh (G. 29/4)

(*Salâ*: çağırma/*Salâh*: dine bağlılık)

Oda yakan felekde **mihr** ü **mehi**

Âteş-i âh-ı subh-gâhumdur

(G. 43/2)

Hükmi var cevri iderse kılsun yâr

Bendeyem ben o pâd-şâhumdur

(G. 43/3)

(*Bende*: kul, köle/*Ben*: kişi zamiri)

Hûn-rîz **gamzene** ideli sînemi siper

Ne denlû ok ki **gamz** ile atsan siperdedür

(G. 64/4)

(*Gamze*: süzgün bakış/*Gamz*: göz ucu ile)

La'l-i **meygûn**un hayâli câ tutaldan sinede

Gönlüm ol demden berü **meyl-i mey-i** hamrâ kılur

(G. 66/4)

(*Mey*: şarap/*Meyl*: sevme, tutulma)

Hatt-ı **sebzûn** ‘ârızunda bitmedin almış ‘ayân

San hayal-i **sebze-i** nev-reste âb altındadır

(G. 76/2)

Hey di **kara** saçunâ ki alup **karâr**ımı

Her lahza kasdı şimdi bu ben bî-**karâr**adur

(G. 84/8)

(*Kara*: kara, siyah/*Karâr*: durma, dinlenme)

Hüsni risâlesine **mehi** mıstar idinür

Zülfîn kaçan ki **mihr-i** ruhı üzre tagıdur

(G. 104/3)

Kâmer devrinde zülf-i ‘anberînün

Mehi bâlîn idinmiş **mihri** pister

(G. 110/8)

Görmedüm kadd-i **ser**-efrâzun gibi bir **serv** hîç

Kim ola yapragı şîve irişe yimişi nâz

(G. 124/4)

(Ser: baş/Serv: servi, selvi)

Şu yirde kim sala **mihr**-i ruhun **meh**-i Pertev
Ne bî-basar ola kim diye af-tâbe güneş (G. 148/3)

Bârân yirine dîde-i **Cem** dökse kan n'ola
Tutdı güneş **cemâl**ini çün âb-dâr hat (G. 155/ 7)
(Cem: Cem Sultan/Cemâl: yüz güzelliği)

Yakup agzın **şem**'i ber-dâr itdiler bâzârda
Fâş idelden iy sanem bir **şemme** râzundan senün (G. 182/6)
(Şem': mum/Şemme: pek az şey)

Kapmaga **mihr** topını **meh**den bu zülfi gör
Meydân-ı hüsn içinde salar savlecân-ı müşğ (G. 183/3)

Devr-i ruhunda zülfünü miskîn tınâb idüp
İdindi şemse **mihr** ü **meh**i sâye-bân kaşun (G. 191/4)

İy **meh**-i nâ-**mihr**-bân hicrûn şebînde bu Cem'e
Ay yüzün nûrı yiter **meh**-tâb ana hâcet degül (G. 200/5)

Kıyâmete şu kimesne kim eyleye inkâr
Kıyâm-ı kâmetüni di ki şerm-sâr olsun (G. 238/3)
(Kıyâmet: ölülerin toplanacağı zaman/Kıyâm: ayakta durma)

Ger el uzada zülf-i perîşânuna **şâne**
Di **şâne**ye düşmez bu senün **şân**una **şâne** (G. 293/1)
(Şâne: tarak/Şân: ün, şöhrat)

N'ola **ben bendene** rahm eyler-isen
Ki terk eylemişem yoluna cânı (G. 306/6)

Yanağı güllerün dirdükçe ol yâr
Pür eyler **dest**elerden **dest**-mâlî (G. 319/4)
(*Deste*: demet, tutam/*Dest*: el, güç)

Müşg-i Çîn bildi **hatâ**sını **hât**un nâfesine
Hâl-i miskinün idelden berü şeh-dânalığı (G. 331/6)
(*Hatâ*: kabâhat, miskiyle ünlü yer/*Hât*: ayva tüyü)

Kandil-i cemâlüne yanılmış dil uzatmış
Şem'un yiridür yansa **zebâne**yle **zebân**ı (G. 333/3)
(*Zebâne*: alev/*Zebân*: dil, lisan)

Didüm zebânumı yakdı gam odı şem' bigi
Didi ki sanâ **zebân** ol **zebâne** yitmez mi (G. 339/5)

1. 1. 2. 6. Cinâs-ı Lâhık

Bir harf değişikliğine bağlı olarak yapılan cinâs türüdür. Yerine göre yapılan bu değişiklik üç grupta incelenir (Dilçin, 2009: 475).

1. 1. 2. 6. 1. Başta Olan Cinâs-ı Lâhık

Harf değişikliğinin başta olduğu cinâstır.

Arap alfabesinde '*âlem* (dünya) ile *adem* (adam) sözcüklerinin ilk harfinin farklı olması dışında *felek* (gökyüzü, kader) ile *melek* (nurdan yaratılmış varlıklar) kelimelerinden de meydana gelen cinâs-ı lahık sanatı birbiri ardından sıralanarak cinâsın etkisi güçlendirilmiştir:

Halk olmaz-ıdı '**âlem** ü **âdem felek melek**
Ger olmasa-y-ıdı anda rızâsı Muhammed'ün (K. 4/2)

Yazı anlamına gelen “*rakam*” ile yakmak fiilinin istek kipinden çekimlenmiş “*yakam*” sözcükleri, cinâs sanatını meydana getirirken seslenme edatlarının tekrarı beyite ayrı bir müzikalite katmıştır:

Çün çekdi hatun gün yüzün üzre **rakam** iy dost
Ol hasret ile iki cihânı **yakam** iy dost (G. 13/1)

Ölüm, kimsenin kaçıp da kurtulamayacağı bir sondur. Bu sonun güzel bitmesini isteyen âşık, sevgilinin yolunda can vermek istemektedir. *Elümden* (*organ adı, elimden*) ile *ölümden* sözcüklerinin cinâslı kullanımı söyleyişe bir âhenk katmıştır:

Çün gelmez **elümden** ki rehâ bulam **ölümden**
Ancak buna kaldı ki yolunda ölem iy dost (G. 13/4)

Cinâs sanatının başarıyla kullanıldığı beyitte; *kem* (noksan), *nem* (hafif ıslaklık), *dem* (vakit, an) sözcükleri kendi aralarında başta cinâs-ı lahık sanatını meydana getirmektedir. Ayrıca olumsuzluk mastarında çekimlenmiş olmak fiili, cinâslı sözcüklerle bir arada tekrar edilerek ifadede âhenk sağlanmıştır:

Gönülden ‘ışkunun odı **kem** olmaz
Gözüm **nem** olmadığı bir **dem** olmaz (G. 118/1)

Klâsik şiirde sevgiliden gelen eziyet hoş karşılanmış, aşığa derman yine sevgilinin derdi olmuştur. Bu yüzden doktora gerek duyulmamıştır. Birbirine zıt sözcüklerin kullanımı mananın etki gücünü artırırken, *habîb* (sevgili) ile *tabîb* (doktor) kelimelerinin cinâslı kullanımı beyite bir âhenk katmıştır:

Çü dermândur bana derdi **habîbün**
Gerekmez minneti gayrı **tabîbün** (G.181/1)

Sevgilinin saçlarını anmakla zehirlendiğini belirten âşık, şifayı sevgilinin bir öpücüğünden ummaktadır. Klâsik şiirde saç; renk ve uzunluğuyla yılanı benzetilirken,

dudak da şifa verici olması hasebiyle tiryaka benzetilmektedir. Beyitte anlamca uyumlu kelimeler dışında, *mâr* (yılan) ile *yâr* (sevgili) sözcüklerinin başta farklı olan seslerinden cinâs-ı lahık sanatı yapılmış, bu da hem mana hem ses açısından bir uyum sağlamıştır:

Zülfün ansam zehr olur **mâr** agzuma
Bûse tiryâkin sun iy **yâr** agzuma (G. 287/1)

Sîmurg kevn-i zıll-ı zalîinde hoş geçer
Per açdugınca **şer**'i 'ukâbı Muhammed'ün (K. 4/66)
(*Per*: kanat /*Şer*': ayet, hadis, din kâideleri?)

Farz itmez idi kendüye **karz**-ı şefâ'ati
Olmasa Hâk'la 'ahd-i kadîmi Muhammed'ün (K. 4/85)
(*Farz*: Allah'ın terk edilmesi günâh olan emirleri/*Karz*: ödünç, borç)

La'l ü yâkût-ıla **pür** ola sade **dür** yirine
Himmeti ebri eger yagdura bârân-ı kerem (K. 7/10)
(*Pür*: dolu, sahip/*Dür*: inci)

Dilini deldi Cem'ün tîg-ı cefâ **hâme** bigi
Nâme takrîr idemez hâlini sultân-ı kerem (K. 7/33)
(*Hâme*: kalem/*Nâme*: kitap)

Nemek-i lütfun-ıla bulmuş-iken lezzet-i **cân**
Bilmedüm gözlerüme tursa n'ola **nân**-ı kerem (K. 7/39)
(*Cân*: ruh, gönül/*Nân*: ekmek)

Ölürem **zehr**-i gam-ı **dehr**-ile ben haste garîb
Ger dirîg eyleye tiryâkini Lokman-ı kerem (K. 7/44)
(*Zehr*: zehir/*Dehr*: dünya, felek)

Ne revâdur ki bana **dehr** suna **zehr**-i firâk
‘Âleme cân virür iken şeker-istân-ı kerem (K. 7/60)

Sînemi **çâk** eyle cânım hâk ü gönlüm derd-nâk
Çünkü Oguz Hân’um oldu **hâk**-ile yek-sân felek (K. 8/12)
(Çâk: yarık/Hâk: toprak)

Ruhları **gül** zülfi sünbül lebleri **mül** sâkiler
Salınup seyr eylesün meclisde raks ursun felek (K. 8/32)
(Gül: çiçek/Mül: şarap)

Gül yanaklu **mül** dudaklu meh-likâ mahbûblar
Hüsni içinde her biri mihr ü meh-i tâbândur (K. 9/31)

Cân oldu gamunla çünkü **bîmâr**
Billah ki lebünden eyle **tîmâr** (K. 11/25)
(Bîmâr: hasta/Tîmâr: yara bakımı, hastaya bakmak)

Fürkâtün günlerinde **hem-dem** olur
Derd ü mihnet beni komaz tenhâ (G. 3/3)
(Hem-Dem: sıkı fıkı arkadaş)

Cevr ü gamun eksük itme bir **dem**
Kim **Cem** kuluna ‘atâdur iy dost (G. 16/15)
(Dem: an, vakit/Cem: Cem Sultan)

Her lahzada mest-âne gözün kasd-ı **ser** eyler
Hey dimez isen arada bin şûr ü **şer** eyler (G. 41/1)
(Ser: baş, kafa/Şer: kötülük, fenâlık)

Her nefesde nefhâ-i ‘Îsâ nişânın gösterür
Şol **hitâb**-ı mustatâbun kim ‘itâb-âlûdedür (G.55/3)

(*Hitâb*: birine söz söyleme/ '*Îtâb*: azarlama)

Leblerün vasfın hemîşe iy perî-ru **gûş** ider
Ol safâdandır ki mey hum-hâne içre **cûş** ider (G.61/1)
(*Gûş*: kulak/*Cûş*: coşma, kaynama)

Hat-ı müşgîni kim nakş-ı **emeldür**
Melek yazdığı divâne '**ameldür** (G. 70/1)
(*Emel*: arzu/ '*Amel*: iş)

Cem ne gam oldun ise yârun işiginden ırag
Kişiyi **devr**-i felek **cevr**i vatandan çıkarur (G. 74/5)
(*Devr*: dönme, zaman/*Cevr*: zulüm, haksızlık)

Cigerüm yakdı kül itdi **gül**-i ruhsârın odı
Ol **güle** neşv ü nemâ viren ol odun **kül**idür (G. 80/2)

Lü'lü'-i la'lüne fî'l- cümle şebîh olmag-ıçun
Subh-dem **jâle lâlenün** agzın tolı dūr (G. 80/4)
(*Jâle*: kırağı, çiy/*Lâle*: çiçek)

Dil 'ışk-ı zülfün ile 'ayân-ı **cihân** iken
Miskini gör ki 'ışkını dâhı **nihân** sanur (G. 85/5)
(*Cihân*: dünya, 'âlem/*Nihân*: gizli, görünmeyen)

Gerçi kim **çâh**-ı cefadur zenâhûn çâhı veli
Dil-i divâne anı kendüzine **câh** bilür (G. 87/4)
(*Çâh*: çukur, kûyu/*Câh*: makâm, mevki)

İy **Cem dem** oldı çâk idesin sabr yakasın
Çün da'ima o mûy-ı miyânı kucar kemer (G. 94/7)

Her kaçan cevrun eli sabr tonin **çâk** eyler
Gözüm âbıyla hevân odı beni **hâk** eyler (G. 95/1)
(Çâk: yırtmak/Hâk: toprak)

Bulur isem zülfüne şâne bigi dest-**res**
Bana nişâne yiter devlete bu ma'na **bes** (G. 137/1)
(Res: yetişmek, kavuşmak/Bes: yeter, tamam)

Yâd-ı lebine **sakî** sun bize mey-i **bâkî**
Tâ ki alavuz bir dem bu 'ayş-ı cihândan haz (G. 157/3)
(Sakî: içki sunan/Bakî: dâ'imi)

Ay yüzün ta'n-ı cemâl eyler iken ay ü güne
Düşdi **bend**üne gönül uymadı **pend**ine dirîg (G. 163/4)
(Bend: bağ, yular/Pend: öğüt)

Bu Cem-i miskine iy **cân** rahm idersen vaktıdur
Kim firâkundan senün bagrını **kan** eyler dirîg (G. 165/7)
(Cân: ruh, gönül/Kan: kan)

Ne hoşdur şem'-i hüsnünde kemend-i tâb-**dâr**- ı zülf
Zihi kandil-i Ruşen kim resendür ana **târ**-ı zülf (G. 166/1)
(Tâb-dâr: kıvrımlı, bükümlü/Târ: tel, saç teli)

Dâg-ı gamla lâle bigi bagrumı **hûn** eyledün
Kanlu yaşumla ruhum rengini gül-**gûn** eyledün (G. 180/1)
(Hûn: kan/Gûn: renk anlamında birleşik kelime)

İy cân tabîbi n'ola ki **bîmârunam** senün
Şehd ü şifâ lebün dise **tîmârunam** senün (G. 188/1)
(Bîmâr: hasta/Tîmâr: hasta bakımı)

Didüm iy cân Cem’i gel itlerünün **hem-dem-i** kıl
Gül gibi kıldı tebessüm didi billâhi mahal (G. 193/7)
(*Hem-Dem*: sıkı fıkı arkadaş)

Çün-kim **vefâna** irmedi bu haste dil senün
Bâri **cefân**-ıla anı dil-dâr unıtma gel (G. 203/4)
(*Vefâ*: sözünde durma/*Cefâ*: eziyet)

Benüm bu âh-ı ciğer-sûzumı figânuma sor
Çü nâledür bana tâ vakt-ı subha dek **hem-dem** (G. 211/5)

Kaşunla agzumı yâd eylese **Cem**
Kılur gözyaşı-y-ıla ‘âlemi **nem** (G. 216/5)
(*Cem*: Cem Sultan/*Nem*: hafif ıslaklık)

Bini redd itme kapundan bir dem iy **şâhum** benüm
Kim odur yüz sürececek ‘âlemde der-**gâhum** benüm (G. 220/1)
(*Şâh*: padişâh/*Der-gâh*: kapı önü)

Hasretâ derdâ ki dūr oldum yine dil-**dârdan**
Ol boyı ‘ar ‘ar lebi şekker yüzi gül-**zârdan** (G. 233/1)
(*Dil-dâr*: gönül alan/*Gül-zâr*: gül bahçesi)

İy benüm bagrumı dag-ı gamla pür-**hûn** eyleyen
Yaşumı şirin lebi yâdına gül-**gûn** eyleyen (G. 237/1)
(*Pür-hûn*: kan içinde/*Gül-gûn*: gül renkli)

Yüzünde kâkülünü **târ-mâr** eyle ki Cem
Kara saçun gibi iy dost **târ-mâr** olsun (G. 238/5)
(*Târ*: tel, saç teli/*Mâr*: yılan)

Hâsılı la'l ü ruhûn derdinün iy gonce-dehen
Dilde **dem** dîdede **nem** dahı **nem** ola diyesin (G. 244/2)
(*Dem*: kan/*Nem*: hafif ıslaklık)

Cihân mülkinde **Cem** bir **dem** dirilmek
Şehâ vallahi müşkil senden ayru (G. 259/6)
(*Cem*: Cem Sultan/*Dem*: an, vakit)

İy Cem çü bî-**vefâ**-durur ol yar-ı pür-**cefâ**
Çekmek yolında bunca meşakkat ne fa'ide (G. 276/5)

Şol büt-i Efrenci kim kâküllerin kılmış **girîh**
Sanasın giymiş ten-i sîmînine zerrîn **zirîh** (G. 282/1)
(*Girîh*: düğüm, bağ/*Zirîh*: zırh)

Leb ü çeşmün hayaline gözümlü şöyle **harâb** olmuş
Yatur ser-mest ü lâ-ya'kıl **şarâb** oynar kabagında (G. 286/3)
(*Harâb*: yıkık, viran/*Şarâb*: şarap)

Hüsnüni ko saklasun kirpüklerüm çeşmümde kim
Hıfz-ı gül-**zâr** olmaya **hâr**-ıla divâr olmasa (G. 298/4)
(*Gül-zâr*: gül bânçesi/*Hâr*: diken)

Gamzeler tîri-y-ile kâs ideli **cân** ü dile
Lâle bigi yüregüm topdolu **kan** eyleyli (G. 305/4)
(*Cân*: cân, ruh/*Kan*: kan)

Öperken la'lini nâ-geh ısırdım tudagın didi
Bu **câna** kıymış gör kim ne hoş **kanına** susadı (G. 311/2)

İçer şu gamze-i mestün **şarâb**-ı nâb ola mı
Cihânı zulm-ıla kılmak diler **harâb** ola mı (G. 321/1)

Cân levhi üzre yazılıcak ‘ışk **nâmesi**
Dil yana yazdı düşdi elinden çü **hâmesi** (G. 329/1)
(*Nâme*: mektup/*Hâme*: kalem)

Ruhların nakşına teşbîh itmege hâlün **şehi**
Şemse kılmış sâye-bân-ı zülfüne mihr ü **mehi** (G. 330/1)
(*Şeh*: padişâh/*Meh*: ay)

Sen ‘aziz-i mısır-ı hüsn iken **şehâ** layık degül
Mesken olaYûsuf-ı câna zenâhdanun **çehi** (G. 330/4)
(*Şeh*: padişâh/*Çeh*: kûyu)

Hâme şerh eyleyimez ruhları gül-**gûn**lığını
Nitekim gözlerümün hâlet-i pür-**hûn**lığını (G. 341/1)

1. 1. 2. 6. 2. Ortada Olan Cinâs-ı Lahık

Harf değişikliğinin ortada olduğu cinâstır.

Âsâyiş (rahat, huzur) ile *ârâyiş* (süs) kelimeleri arasında ortadaki harf farklılığından kaynaklı cinâs-ı lahık sanatı oluşmuştur:

Âsâyiş-i eflâkden **ârâyiş** alup yir
San olmuş idi sahn-ı zemîn Cennet-i Me’vâ (K. 6/18)

Zemîn (yeryüzü) ile *zemân* (vakit, zaman) sözcükleri aralarında ortada lahık cinâs sanatını oluşturmuş, benzer kelimelerin sağladığı ses uyumu âhengi desteklemiştir:

Deryâlar acıyup göge boyadı câmesin
Toprak döşendi rûy-ı **zemîn** bu **zemânı** gör (K. 10/13)

Beyitte lahık cinâsın iki farklı türü görülmektedir. *Zâr-mâr-târ* sözcüklerinin baştaki harf değişikliği ile başta olan lahık cinâsı oluşmuştur. Ortada bir harf değişikliği ile sağlanan *mûr* (karınca) ile *mâr* (yılan) sözcükleri arasında ise ortada lahık cinâs

sanatı yapılmıştır. Bu şekilde sözcükler arasındaki benzer sesler, söyleyişe akıcılık katarak ifadeyi de güzelleştirmiştir:

Gel iy Cem hüsni gül-zârın temâşâ vaktıdur seyr it
Ki **mûr**ı sebze-i hatdur olupdur **mâr**-ı târ-ı zûlf (G. 166/7)

Şair, âhengi sağlamada önemli bir unsur olan kafiyei cinâslı sözcüklerle sağlayarak âhenk derecesini artırmıştır. *Ecel* (ölüm vakti), *emel* (arzu) arasında sağlanan lahık cinâs, aynı şekilde beyit içerisinde *kîse* (kese) ile *kâse* (çanak) sözcükleri arasında da yapılmıştır:

Kîse-i ‘ömri tehî eylemedin dest-i **ecel**
Sâkiyâ **kâse**-i mey sun ki gide tûl-ı **emel** (G. 193/1)

‘Akl-ı kül cehd eyleyüp mâhiyyetüni bilimez
Kimsene eyleyimez keyfiyyetünde **kîl** ü **kâl** (K. 1/10)
(*Kîl*: söz/*Kâl*: söz/Kîl ü Kâl: dedikodu)

Emrindedür **zemîn** ü **zemân** âsmân hem
Hükm ü hükümetinde-durur kûh-ı bâ-vakâr (K. 3/6)
(*Zemîn*: yer, yeryüzü/*Zemân*: çağ, vakit)

Şekl-i gınâyı ‘ayn-ı ‘anâ anlayup müdâm
Fakr olmuş idi **fahr** ü gınâsı Muhammed’ün (K. 4/7)
(*Fakr*: yoksulluk/*Fahr*: övünme)

Mergûl-ı çîn-i perçemi cîm-i **cemâldür**
Sadr-ı **celâle** turreci cîmi Muhammed’ün (K. 4/87)
(*Cemâl*: yüz güzelliği/*Celâl*: büyüklük)

Cümle **cihânda** tutmaz idi böyle iştiâr
Zeyn itmese hısâlı **cinânı** Muhammed’ün (K. 4/112)

(*Cihân*: dünya, hâlk/*Cinân*: cennetler)

Hak'dan 'inâyet ol kadar irdi tapuna kim
Sen olmasan bu '**âlem** olurdu kâmu '**adem** (K. 5/3)
(*Âlem*: dünya/*Adem*: yokluk)

Bir kuhl-ı bisât urdu **zemîn** üzre **zemân** kim
Etrâfi müzer-keş içi dîbâ-yı mutallâ (K. 6/3)

'Âlem sanasın oldu İrem bâgına manend
San sath-ı **cihân** oldu **cinân** bâgına hem-tâ (K. 6/19)

Nûş-ı safâ yirine virür **nîş**-i gam bana
Şekker yirine sunalı zehr-i belâ felek (K. 10/3)
(*Nûş*: içki; tatlı/*Nîş*: zehir)

Hayfâ ki kalmadı **kerem** ehl-i cihânda hîç
Her kime kim **kerem** disem eydür ki ben **kejem** (K. 10/39)
(*Kerem*: cömertlik/*Kejem*: eğriyim)

Pâyâna irmedi n'ideyim gam **hikâyeti**
Derdâ ki kılmadı bana devran **himâyeti** (K. 10/44)
(*Hikâyet*: anlatma/*Himâyet*: koruma)

Ol gün oda **yandum** ki güneş yüzünü gördüm
Yakdum Cem'i diyü yürü bugün öğün iy dost (G. 18/7)
(*Yan*:- tutuşmak/*Yak*:- âteşe vermek)

Oldı vakt-ı **sabûh** irdi **sabâh**
Sâki sun râh-ı râhatü'l ervâh (G. 28/1)
(*Sabûh*: sabah vaktinde içilen şarap/*Sabâh*: sabah vakti)

Koma ki yana **nâr**-ı gama ümmet-i ‘ışkı
Fer virdi yüzün **nûr**ına çün **nûr**-ı Muhammed’ün (G. 34/5)
(*Nâr: âteş/Nûr: aydınlık*)

Sunmaga zehr-i gamun **nîşini nûş** eyleyene
Dehenün hokka-i la’lin tolu tiryâk eyler (G. 95/4)

Zülfini tutup dehânı remzini sordum didi
Kılca dikkat sığmaz anda kılma **kîl** ü **kâllar** (G. 97/7)

Didüm lebün devâdur dil derdine ger **emsem**
Güldi didi ki **epsem** olduğu yokdur olmaz (G. 134/2)
(*Emsem: emmek fiili, ilaç / Epsem: susmak*)

Gül seyrini eyler Cem lîkin bulamaz bir dem
Cânâne cemâlinsiz büstân-ı **cinândan** haz (G. 157/7)
(*Cânân: sevgili/Cinân: cennetler*)

Kandil-i hüsnine n’ola olsa delîl dil
Kim **nâr**-ı **nûr** gibi görünür duhân-ı müşg (G. 183/9)
(*Nâr: ateş/Nûr: aydınlık*)

İçelüm câmı **râh**-ı **rûh** olsun
‘Akla kuvvet dile fûtûh olsun (G. 239/1)
(*Râh: yol/Rûh: öz, cân, kuvvet*)

Bir bûse virem dimiş iken gonce dehânun
Terk itdi **yine** yok **yire** ikrârı sebab ne (G. 279/2)
(*Yine: tekrar/Yire: yere, yerine*)

Nakd-ı cân ger **kîse**-i ‘ömrümden olursa telef
Kâse-i ser olmaya ‘ışkun şarâbından tehî (G. 330/3)

1. 1. 2. 6. 3. Sonda Olan Cinâs-ı Lahık

Harf değişikliğinin sonda olduğu cinâstır.

Sevgilinin eşiğine her vakit gözyaşı döken âşık, sevgiliden merhamet dilemektedir. Her iki mısranın sonundaki sözcüklerle cinâs sanatı yapılmış, bu da söyleyişe güzellik, görünüşe estetiklik katmıştır. *Âh* (iç çekmek) ile *âb* (su) sözcüklerinin son harf farklılığı sonda lahık cinâsa örnektir:

Rahm eyle vaktidur ki gam-ı ‘ârızunla **âh**

Her-dem gözümden işigüne akıduram **âb** (G. 8/4)

Bâg (bahçe) ile *bâr* (meyve, yük) kelimeleri arasında son sesteki farktan ötürü sonda lahık cinâs sanatı oluşmaktadır. Bu sözcüklerin beyitteki diğer kelimelerle anlamsal uyumu, sesle mana arasındaki ilgiye dikkati çekmiştir:

Bâg-ı hüsnünden Cem’e **bâr**-ı belâ ‘arz eyleme

Leblerün dahı bilür kim kavl şeft-âlûdedür (G. 55/5)

Cem Sultan, gözlemle birlikte kuvvetli bir hayal gücüne de sahiptir. Çevresinde olup biten güzellikleri çok dikkatli şekilde gözlemlemiş ve bunları hayal dünyasında şekillendirerek çarpıcı şekilde ifade etmiştir (Engin, 2006: 79). Beyitte çene üzerindeki ben’de (siyah nokta) beliren ayva tüyleri, yuvasına azık taşıyan karınca ile özdeşleştirilerek zihinde bir tablo canlandırılmış, bu görsel şölenin yanında *hâl* ve *hat* kelimeleri ile de sonda lahık cinâs sanatı meydana getirilmiştir:

Zenahun **hâl**ine **hatt**un tolaşaldan sanuram

Mûrdur tûşe için meskenine dâne çeker (G. 109/2)

Sîb (elma) ile *sîm* (gümüş) sözcüklerinin son harflerindeki farklılık, sonda cinâs-ı lahık sanatını oluşturmuştur. Bu kavramların bir bağıntı içinde olmaları, beyitteki anlamla bir ses uyumu meydana getirmiştir:

Zenâhun **sîbine** diş bileyli haste gönül
Cân virüp iremez ol gabgab-ı **sîmîne** dirîg (G. 163/ 6)

Hulk u hısâlı zîver-i lutfıyla zeyn ider
Hûr itmiş ise **huld**-ı berîni Muhammed'ün (K. 4/42)
(*Hulk*: huy, tabiat/*Huld*: cennet)

Nâz u na'îm yirine **nâr**-ı cahîm ider
Budur hemîşe senden irişen 'atâ felek (K. 10/6)
(*Nâz*: cilve/*Nâr*: ateş)

Zülf ü ruhsârun gamından **âh** kim
Gözlerüm **âb** akıdur her rûz ü şeb (G. 9/6)

Gönül âyînesin kılur **sâfi**
Mahzen-i sînede **safâ**-yı kadeh (G. 29/2)
(*Sâfi*: temiz/*Safâ*: eğlence)

Zâri-i **dil** irişdi zülfünden
İşiden **dir** ne hoş bu nâle-i 'ûd (G. 36/2)
(*Dil*: gönül/*Dir*: demek fiili)

Didüm iy meh şol zekânda müşg midür didi yok
Sîb-i **sîm**in üzre bitmiş berg-i 'anber-bârdur (G. 93/3)
(*Sîb*: elma/*Sîm*: gümüş)

Hânesinde dil gamundan gayrı mihmân istemez
Cân lebün **câm**ından özge Âb-ı Hayvân istemez (G. 119/1)
(*Cân*: ruh, gönül/*Câm*: şarap kadehi)

Mey-i **safi**yi nûş eyle **safâ**-yı la'l-i sakîden
Ki dil âyînesi jengine bundan yig cilâ olmaz (G. 123/2)

İy sanem **lâle** ruhun lutfı gül-i hamrâda yok
Hâleti lü'lü' dişünün lü'lü'-i **lâlâ**da yok (G. 176/1)
(*Lâle*: çiçek/Lü'lü'-i *lâlâ*: parlak inci)

Zenâhun **sîbine** diş biler iken nâr-ı cefâ
Düşdi cân hirmenine gabgab-ı **sîminün** için (G. 242/4)

Gül yüzi şevki yâdı-y-ıla n'ola
Gonce-veş çâk olursa sîne bu **gün** (G. 251/6)
(*Gül*: çiçek/*Gün*: gündüz, vakit)

Hicrûn **şebini** vasl-ıla çün rûşen eylemez
Yanmak arada **şem'**-i mahabbet ne fâ'ide (G. 276/4)
(*Şeb*: gece/*Şem'*: mum)

Hasret-i **hattun** ile ger öle Cem
Sana **hâlin** diye biten giyehi (G. 312/5)

Gül-şen-i hüsünde çün hurmâ-yı la'lindür lebi
Yaraşur ger **sîb-i sîmindür** dir-isem gabgabı (G. 320/1)

Müşg gibi kan yudaldan **hâl ü hattun** yâdına
Bî-karâr itdi kara zülfün bu ben âvâreyi (G. 340/4)

1. 1. 2. 7. Cinâs-ı Muhârref

Arap harflerine göre yazılışlarının aynı olduğu, hareke yani okunuşun farklı olduğu sözcüklerle yapılan cinâs türüdür (Dilçin, 2009: 473).

Yazılıştaki herhangi bir farkın olmadığı, farkın harekeden kaynaklı olduğu bu cinâs çeşidinde *şükür* ve *şeker* sözleri cinâs-ı muhârref sanatını meydana getirmiştir:

Şükürinde kasır olma ki nukl-ı **şeker** döker
Cân meclisinde nukl-ı zebîbi Muhammed'ün (K. 4/54)

Şair, pişmanlığının bir an olsun onun peşini bırakmadığını ama artık elinden de bir şeyin gelmediğini belirtirken çaresizliğini n'idem sözleriyle vurgulamaktadır. Beyitte *nedem* (pişmanlık) ile *n'idem* (ne yapabilirim?) sözcükleri yazılışta aynı ama okunuşta harekeden kaynaklı bir farklılık oluşturduğu için muharref cinas türüne örnek oluşturmaktadır:

Bir dem gönülden olmadı hâlî **n'idem nedem**

Bir dehr-i dîn cefasına Yâ-Rab ki ben **n'idem** (K.10/35)

Gel, gelmek mastarından emir kipi görevinde, *gül* ise çiçek manasında ayrı iki kavramı teşkil etmektedir. Yazılışlarındaki bu benzerlik göz estetiği oluştururken ses âhengini de artırmaktadır:

Gel temâşâ kıl yüzün **gül**-zârını

Kim zemîni lâledür divârı **gül** (G. 197/2)

Miskîn (aciz, zavallı) kelimelerinin tekrarı ve bu kelimenin *mesken* (oturulan ev) ile birlikte cinâs-ı muhârref sanatını oluşturması beyte ses güzelliği katmıştır:

Miskîn gönül belâ vü gamun **mesken** eyledi

Nâ-gâh tolaşalı şu **miskîn** kemendüne (G. 274/3)

Bir dîn ki bizendi yine bu tâk-ı mu'allâ

Derc eyledi **dürcine** dürer kubbe-i mînâ (K. 6/1)

(*Derc*: biriktirme, toplama/*Dürc*: hokka, mücevher kutusu)

Ger gamdan ölürsem bana bin pâre su virmez

Derc olsa felek **dürcine** ihyâ-yı Mesîhâ (K. 6/48)

Söyünür bâd-ı cefâ-y-ıla şehâ şem'-i hayât

Perde-**gîr** olmaz ise **ger** ana dâmân-ı kerem (K. 7/43)

(*Gîr*: -tutan, tutucu şeklinde birleşik kelime/*Ger*: eğer)

Çün gelmez **elümden** ki rehâ bulam **ölümden**

Ancak buna kaldı ki yolunda ölem iy dost (G. 13/4)

Toprak u su yirine müşğ ü **gül-âb**

Gil olupdur k'ola tahmîrûn begüm (G. 228/8)

(Gül: çiçek/Gil: kil, balçık)

Kenâr idem diyü bilün **kimerde**

Delü gönlüm umar kılca **kemerde** (G. 264/1)

(*Kimerde*: kimi zaman/*Kemerde*: bele takılan kuşakta)

1. 1. 2. 8. Cinâs-ı Mükerrer

Cinâslı sözcüklerden birinin, diğer cinâslı sözcüğün son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynı olmasıdır. Buna *cinâs-ı müzdevic* de denmektedir (Dilçin, 2009: 477).

Şairin şiiri buhran doludur. O, içinde bulunduğu durumu şiirlerinde anlatmaktan çekinmeyerek giriştiği taht mücadelesindeki pişmanlığını dile getirmiştir. Her iki mısranın da sonunda kullandığı kelimeler mana ve ses itibâriyle dikkati çekecek düzeydedir. *Âh* (yazık, iç çekme) sözcüğü, *günâh* sözcüğünün son hecesinde yer aldığı için cinâs-ı mükerrerini oluşturmuştur:

Oldum esîr kâfire nâ-gâh bî-**günâh**

Kendü elümle ayaguma balta urdum **âh** (K. 10/26)

Sevgili öyle güzeldir ki yeryüzünde onun namı, cennetteki meleklerle eşdeğer tutulmuştur. Sevgilinin melek yahut huri olmadığını bilen şairin amacı soru yoluyla manayı kuvvetlendirmektir. Beyit sonundaki sözcükler, cinâslı kullanılmış bu sözcükler diğer kelimelerle hem ses hem mana uyumu sağlamıştır. *Meşhûr* (ünlü) ile *hûr* (cennet kızları) arasında cinâs-ı mükerrer sanatı yapılmıştır:

Olalı sen perî 'âlemde **meşhûr**

Gören didi melek midür yahud **hûr** (G. 67/1)

Cer (çekme) ile *hancer* (hançer) kelimeleri mükerrer cinâsı oluştururken benzer seslerin tekrarı söyleyişe güzellik katmıştır:

Lebinden itme iy dil bûsesin **cer**

Gözi **hancer** çeküp cânuma sançar (G. 110/1)

Gurbetin hisli bir terennümü ifade edilirken ses tekrarları yoluyla da âhenk sağlanmıştır. *Yâr* (sevgili) ifadesi *diyâr* (gurbet) kelimesinin son hecesinde yer aldığı için cinâs-ı mükerrer sanatı oluşmuştur. Beyitte baskın bir a sesinin kattığı armoni de ses imajını kuvvetlendirmiştir:

Fürkatda **yâr** vaslın anup aglayup direm

Kanı **diyâr**umuz ‘acebâ n’oldı **yâr**umuz (G. 121/8)

“Sevgilinin saçlarına gel Cem’in gönlünü perişân etme dedim. O ise benim gönülleri perişan etmek gibi bir şöhretim var olmaz dedi.” ifadesinde ses uyumu, cinâs sanatının dışında (*perişân/şân*) dedim-dedi’li ifadeler ve perişan sözcüğünün tekrarlı kullanımı ile de sağlanmıştır:

Gel **perîşân** itme Cem gönlin didüm zülfeynüne

Didi kim diller **perîşân** eylemekdür **şân**umuz (G. 131/5)

Sâye salarsa işgine ‘arş yüz sürer

Dil hânesine **dârı cidârı** Muhammed’ün (K. 4/105)

(*Dâr*: ev, yurt/*Cidâr*: duvar)

‘Arz itmiş-idi lûle-i zer çeşme-i eflâk

Havz-ı felege dökmege dulâb-ı **semâ mâ** (K. 6/16)

(*Semâ*: gökyüzü/*Mâ*: daki, o şey ki)

Gerçi ki dâ’im işümüz **âh** eyledün felek

Kendü yüzünü yine **siyâh** eyledün felek (K. 10/34)

Oldı yüzünün bürka'ı ol zülf-i semen-sâ
Sübhâne kadîre ca'alel leyle **libâsâ** (G. 1/1)
(-Sâ: benzetme edatı /Libâsâ:)

N'ola eylersen dil ü cânımda **câ**
Her biri yiründür iy bedr-i **dücâ** (G. 4/1)
(Câ: yer/Dücâ: karanlık)

Gerçi eflâke çıkar dud-ı **siyâhum** sanemâ
Sanâ kar eyleyimez âh kim **âhum** sanemâ (G. 7/1)
(Siyâh: kara/Âh: iç çekme)

Gül ruhlarının yâdına dîde-i **hûnîn**
Kanlu yaşını aglasa **Ceyhûn** ider iy dost (G. 14/3)
(Hûn: kan/Ceyhûn: Amuderma ırmağına verilen isim)

Nesrîn ü **yâsemen semen** açıldı her yana
Dîbâ-yı sebz döşedi etrâfı cûy-bâr (G. 56/3)
(Yâsemen: yasemin, yaseminden yapılma/Semen: yasemin)

Kıldum **diyâr-ı yârı** koyup ben gedâ sefer
Allah ki nice müşkil imiş bî-rızâ sefer (G. 101/1)
(Diyâr: ülke, memleket/Yâr: sevgili)

Agyâr olursa ana cihân halkı gam degül
Şol dil ki zülfüne tolaşup ola **yâr-ı** 'ışk (G. 168/4)
(Agyâr: yabancılar, rakip/Yâr: sevgili)

H'ân-ı hüsnünde 'atâ kıl bana senbûse müdâm
Çünkü '**âm** oldu kâmu 'âleme **in'âm-ı** lebün (G. 185/3)
(Âm: umumi, yıl/In'âm: iyilik etme)

Didi ki **sîb** gerek mi yapışdı gabgabına
Didüm ki bana irişen **nasîbi** ben bilürem (G. 225/4)
(*Sîb*: elma/*Nasîb*: pay, hisse, kismet)

Penbe-i guşını çekdünse işit cân sözünü
'**Âr**ı ko **dâr**ı kabul eyle ki Hallâc olasın (G. 250/2)
(*'Ar*: utanma, mahcubîyet/*Dâr*: dar ağacı)

Görüp zülfeynünü dil düşdi **aga**
Şehâ rahm eyle tolaştı **duzaga** (G. 265/1)
(*Ag*: kafese benzer örgü, ağ/*Duzag*: tuzak)

Gönül **dâr**ını bâzâra çıkardum gamzen okları
İşidüp şuf'a tutmuşlar **harîdâr** olmasun kimse (G. 285/3)
(*Dâr*: ev, yurt/*Hâridâr*: satın alıcı)

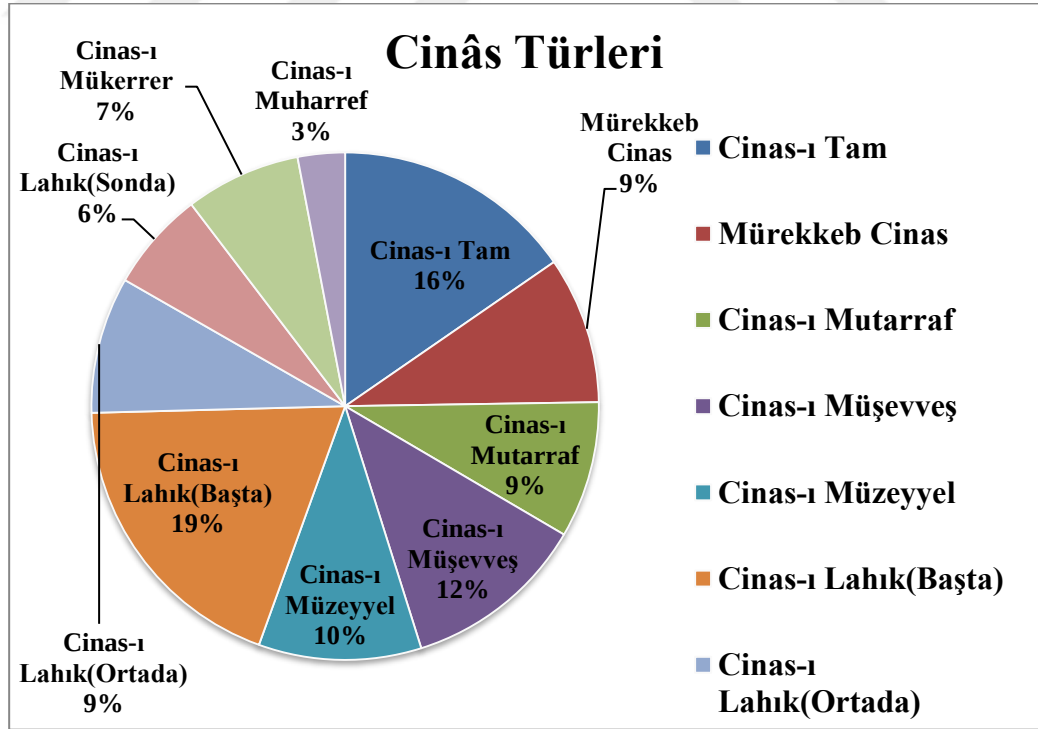
Cândan sana **yâr** olanı yâd eyleyüp iy dost
Agyârı olanı mahrem-i râz itme igende (G. 288/3)

Hatun çü leşker-i **Fir'avn**'mış ne '**avn** gerek
Helâki kaskına eyle havâle Mûsâ'yı (G. 322/2)
(*Fir'avn*: Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı/'*Avn*: yardım)

Görün **gerdûn**-ı **dûn**un himmetini
Bu gurbetde Cem'i bimâr kıldı (G. 346/5)
(*Gerdûn*: felek, dünya/*Dûn*: alçak, aşağı)

Cinâs türlerinin tespit edilebildiği kadarıyla divanda kullanım sayıları şu şekildedir:

Cinâs Türleri	Toplam
Cinâs-ı Tam	51
Mürekkeb Cinâs	28
Cinâs-ı Mutarraf	30
Cinâs-ı Müşevveş	39
Cinâs-ı Müzeyyel	34
Cinâs-ı Lahık (Başta)	59
Cinâs-ı Lahık (Ortada)	26
Cinâs-ı Lahık (Sonda)	20
Cinâs-ı Mükerrer	22
Cinâs-ı Muhâref	10



1. 1. 3. İştikak

Bir ibarenin içinde, aynı kökten türemiş bir veya daha fazla sözcüğün bulunması sanatına iştikak denmektedir (Saraç, 2016: 254). Bu sanat da cinâs gibi bir ses ve söz oyunudur (Kocakaplan, 1992: 80).

İştikak yalnızca sese dayalı sanatlardan olan aliterasyon ve asonanstan farklıdır. Çünkü burda sadece sesler ön planda tutularak âhenk sağlanmış olur. İştikak ise zor uygulanabilen bir sanattır. Şairin hem mana hem de ifade yönünden duyarlı olmasını gerektirir. İştikak, aşırıya kaçmadığı takdirde söze güzellik katar (Pala, 2016: 145).

Arapça ve Farsçaya hâkim olan Cem Sultan, şiirlerinde sesleri ustaca kullanmıştır. Birden fazla müştak kelimeyi gerek aynı mısırda gerekse beyit içerisinde paralel şekilde kullanarak benzer seslerin uyumundan âhenk oluşturmuştur. İştikak sanatını meydana getiren kökteş kelimeler ayrıca beyit genelinde mananın bir bütün halinde tamamlanmasını da sağlamıştır.

Aşağıdaki beyitte müştak kelimelerdeki ses benzerliğinin yanı sıra “i,a” seslerinin sık kullanımı ses uyumunu desteklemektedir:

İbtidâna yok **nihâyet intihâna** hem-çünân

Müddeti yokdur bekânun iy kerîm-i bî-misâl (K. 1/6)

Nihâyet: son

İntihâ: (nihayet’ten türemiş) sona erme, bitme

Hiz. Muhammed’in gölgesinin yere düşmemesi olayına telmihte bulunan şair, kökteş kelimelerdeki benzer seslerle âhenk temin etmiştir:

Düşmezdi yire gölgesi tâ gelmesin diyü

‘Aks-i **nazar**da dahı **nazîri** Muhammed’ün (K.4/95)

Nazar: bakma, göz atma

Nazîr: (nazar’dan türemiş): benzer, eş

Birbirleri ile kökteş kelimelerin genel uyumunun yanında “k ve a” seslerinin diğer kelimelerdeki tekrarı armoniyi artırmaktadır:

Merkûm olmadın dahı **erkâm**-ı kâ'inât

Nâmunı yazdı kudret eli vaz' idüp **rakâm** (K. 5/4)

Merkûm: (rakam'dan türemiş) yazılmış, adı geçmiş

Erkâm: (rakam'dan) yazılan

Rakam: yazı yazma

Bir na't türü olan şiirde, Hz. Muhammed'in dininin dünyayı karanlıktan, küfürden kurtardığı dile getirilmiştir. Kökteş kelimelerle sağlanan ses uyumu, mana ile de bağıntı kurularak âhengin derecesi artırılmıştır:

Dinün **münevver** eyledi dünyâyı **nûr**-ıla

Gerçi ki 'âlem olmuş-ıdı küfr-ile zulem (K.5/10)

Münevver: (nur'dan türemiş) nurlandırılmış, parlatılmış

Nur: aydınlık, parlaklık

Türkçe karşılığı istemek olan kökteş kelimeler, iştikak sanatını meydana getirerek âhenk sağlamıştır:

'İşkuna olalı **tâlib** iy meh

Vaslun dil ü câna oldu **matlûb** (K.11/15)

Tâlib: isteyen

Matlûb: (taleb'den) talep edilen, istenilen şey

Sevgilinin eziyeti, aşğın gönlünü gam askeri gibi yağmalamıştır, gönlün artık onarılma vakti gelmiştir. Kökteş kelimelerle sağlanan ses uyumu harab sözcüğü ile tezatlı kullanılmış, bu da manayı desteklemiştir:

Gönlüm harâbın eyle '**imâret** ki vaktıdur

Ma'mûr olmadı ideli gam leşkeri harâb (G. 8/2)

İmâret: (umran'dan) bayındırlık

Ma'mûr: (umran'dan) bayındır

Seslenme edatının verdiği coşkunlukla dikkati çekmeyi başaran şair, müştak kelimeleri beyit başı ve sonunda kullanmış, ayrıca “cân” kelimesinin çapraz tekrarıyla da beyite görsel bir estetik kazandırmıştır:

Tâlib-i ‘ışk olan iy **matlûb**-ı cân

Cân virüp her-dem seni eyler **taleb** (G. 9/3)

Tâlib: (talebe) isteyen, istekli

Matlûb: (taleb’den) talep edilen, istenilen

Taleb: istek

Devletin saadet anlamında kullanıldığı beyitte, sevgiliye kavuşmanın âşık için saadet sayıldığı vurgulanmış, soru anlamının pekiştirme etkisi müştak kelime üzerinden sağlanarak ses-mana uyumuna dikkat çekilmiştir:

Vuslatun devletüm- durur çü benüm

Niçün irmez bana **visâl** iy dost (G. 12/2)

Vuslat: bir şeye ulaşma

Visâl: (vasl’dan) ulaşma

“Kerîm unvanını almış birinin işi elbette cömertlik yapmak olacaktır.” ifadesi darb-ı mesel niteliğinde kullanılarak anlamı pekiştirmiştir. İştikak sanatını meydana getiren kelime içindeki “e” sesi beytin muhtelif yerlerinde de kullanılarak ses imajını kuvvetlendirmiştir:

Dirler ki **kerîm** işi **keremdür** n’ola ger Cem

Vaslun ni’âmından göre bir dem **kerem** iy dost (G. 13/5)

Kerîm: (kerem’den) kerem sâhibî, cömert

Kerem: asalet, cömertlik

Şeker, nasıl ki kıvamını alması ve lezzetli olabilmesi için tekrar tekrar kaynatılıyorsa sevgilinin dudağı da aynı şekilde ne kadar çok hatıra gelip de anılırsa gönle katacağı lezzet o derece artmış olacaktır. Şair, müştak kelimeleri birbirine paralel olacak şekilde sıralamış, ortak seslerin çokça kullanımı ile şiirde müzikal bir tesir elde etmiştir:

Tekrâr anılsa lebleri **lezzet** virür dile

Zirâ **mükerrer** olıcak olur şeker **lezîz** (G.39/4)

Tekrâr: (kerr'den) bir şeyi iki veya daha çok defa yapma

Mükerrer: (kerr'den) tekrarlanmış

Lezzet: tat, çeşni

Lezîz: (lezzet'den) lezzetli

Fitnenin sürekliliğine dikkat çekilmek istenirken fitne ile sevgilinin gözleri ilişkilendirilmiştir. Şair, burda *fettan-fitne* sözcüklerinin dışında Türkçe *gözlemek* ile göz sözcükleriyle de iştikak sanatına örnek oluşturmuştur. Beyit sonunda tekrar edilen rediflerle ses uyumu artırılmıştır:

Nice kim **gözlerüm** ol **gözleri fettân** uyumaz

Girçek imiş bu mesel **fitne**-i devrân uyumaz (G. 133/1)

Fettân: (fitne'den) fitne ve fesada teşvik eden

Fitne: ayartma, azdırma

İlk mısrada birbiri ardından sıralanan kökteş kelimeler, ses uyumunu kuvvetlendirmektedir. Ayrıca bu kelimelerdeki seslerin, beyit içinde başka kelimelerde tekrarlanması âhengin derecesini artırmıştır:

Kufl-ı gam **fethine miftâh**-ı **fütûh** ister isen

İy gönül kufl-i der-i hâne-i hammâra yapış (G. 150/8)

Feth: açma, açılma

Miftâh: anâhtar

Fütûh: (feth'den) açma, açılma

Beytin başındaki seslerin beytin sonunda tekrar edilmesiyle hem reddü'l-acüz sanatı yapılmış, hem de ortak seslerin aynı kökten gelmesi iştikak sanatına örnek teşkil etmiştir. Beytin geneline bakıldığında kuvvetli bir ses-mana uyumuna dikkat çekilmektedir. Şifa verici özelliğiyle tiryak ile öpücük arasındaki bağlantı, tezatlı kelimelerin “marîz/devâ” kullanımıyla da manaya güç katmaktadır:

Mariz-i ‘ışkuna sun imdi bûse tiryakin

Devâ-yı bûsen ile çün bulur şifâ **emrâz** (G. 153/3)

Marîz: (maraz’dan) marazlı, hasta

Emrâz: (maraz’dan) hastalıklar

Kökteş kelimeler ile hatt sözcüğünün tekrarı, ses açısından armoni oluşturmaktadır:

Hâlini görüp didüm hattunda n’eyler bu **nukat**

Didi kim hatt olmaya ger yazıla bî-**nokta** hat (G. 156/1)

Nukat: noktalar

Nokta: nokta

Her iki mısradaki yüklem başta, kökteş sözcükler ise sona yer almıştır. Bu uyum dikkati cezbediği gibi âhengi de güçlendirmektedir:

Olaldan ‘ışkun iy meh bana **vâki**’

Gelüpdür başuma dürlü **vakâyi**’ (G. 159/1)

Vâki’ : (vuku’dan) vuku bulan, olan

Vakâyi’ : vak’alar, olaylar

Kuvvetli bir mübâlağa sanatı ile örülmüş beyitte gözyaşı, sel suyundan üstün tutularak aşığın acısı anlatılmak istenmiştir. Mananın kökteş kelimelerle pekiştirildiği bu örnekle, ses-mana uyumundan bahsedilebilir:

Yakmaga dil mülkini **seylâb**-ı gam gönderme kim

Seyl-i eşküm var-iken **seylâb** ana hâcet degül (G. 200/4)

Seylâb: sel, sel suyu

Seyl: sel

Beyitte iki ayrı iştikak sanatıyla, ses ve söz oyununa dayalı âhenk sağlandığı görülmektedir:

Kankı **zâhid zühd** idüp meyden **tecennüb** eylese

Ger veli olursa andan **ictinâb**um var benüm (G. 213/2)

Zâhid: (zühd'den) kaba sofu

Zühd: her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme

İctinâb: sakınma, çekinme

Tecennüb: sakınma, çekinme

Divanda tespit edilebilen diğer iştikak sanatı örnekleri şöyledir:

Ma'nâda rihlet itdi fenâdan **bekâya** ol

Bâkî-durur hemîşe hayatı Muhammed'ün (K. 4/21)

Bekâ: devam, bakilik

Bâkî: (beka'dan türemiş) dâ'imi, kalıcı

İsra deminde hâsıl olan sırra olmadı

Cibril **emânet** ile **emîni** Muhammed'ün (K. 4/41)

Emanet: emniyet bırakılan şey

Emin: korkusuz, emniyet sahibi

‘Âlem **nizâm** bulmaz-ıdı **intizâm**-ı **nazm**

‘Akd itmeseydi turesi çîni Muhammed'ün (K. 4/43)

Nizâm: dizi, sıra, düzen

İntizâm: (nizam'dan türemiş) nizamlı, tertipli

Nazm: dizme, tertip etme

Tarz-ı tirâz-ı vahdet ile zeyn olur müdâm
Levlâk hil'atindeki habîbi Muhammed'ün (K. 4/52)
Tarz: şekil, suret, kılık
Tirâz: elbiselere nakışla yapılan süs

Lafz-ı latîf iken **kütüb-i** enbiâyı gör
Nesh itdi cümlesini **Kitâb**'ı Muhammed'ün (K.4/61)
Kütüb: kitaplar
Kitâb: kitap

Mi'râcî hissesine 'aceb kıssadur gözet
K'oldı **nasîbi** vasl-ı **nisâbı** Muhammed'ün (K.4/63)
Nasîb: pay, hisse
Nisâb: mal, sermaye

Me'vâ-yı **rahm** ü melce-i **rahmet** didükleri
İki cihânda oldı Cenâb-ı Muhammed'ün (K. 4/70)
Rahm: acıma, esirgeme
Rahmet: acıma, esirgeme

Kavs-i kaderde **sehm-i** sa'âdet nişânıdur
Kime ki irse lutfı **sihâmı** Muhammed'ün (K. 4/79)
Sehm: ok
Sihâm: (sehm'den türemiş) oklar

Halka nevâle-bahş-ı **kerem**dür hazinesi
Devlet degül mi bâb-ı **kerîmi** Muhammed'ün (K.4/89)
Kerem: cömertlik, lütuf
Kerîm: kerem sahibi, cömert

Bast-ı bisât şer'i serîri Muhammed'ün
Sadr-ı sudûr mu'cizi sırrı Muhammed'ün (K.4/94)

Sadr: göğüs

Sudur: göğüsler

Kat' itse tiri tan mı nasârâ kılubanı

Çün **nusret**-i Hak oldı **nasîri** Muhammed'ün (K.4/102)

Nusret: (nasr'dan türemiş) yardım

Nasîr: (nasr'dan türemiş) nusret eden, yardımcı

Kenz-i **künûz** mahzen-i esrar-ı lâ-mekân

Miftâh-ı kufl ya'ni zebânı Muhammed'ün (K.4/111)

Kenz: hazine

Künûz: hazineler

Aç cân gözini gör ki ne nakş-ıla zeyn olur

Tâ **nişanesi**-y-ile **nişânı** Muhammed'ün (K. 4/114)

Nişane: iz, belirti

Nişan: nişan, iz

Halk-ı zemâne **hükmüne** olmuş-durur mutî'

İki cihana **hikmetün** olmuş-durur **hakem** (K.5/20)

Hükm: hüküm, emir

Hikmet: hâkimlik

Hakem: hâkim olarak seçilen kimse

Halk-ı zemâne sıdk-ıla muhkem dutup ümîd

Rahmet tapundan umar eyâ **mahrem-i harem** (K. 5/21)

Mahrem: (haram'dan) gizli olan, haram

Harem: hâkim olarak seçilen kimse

Hatm-ı resul çü sensin ümîdüm sana-durur

İy mefhâr-ı **kirâm** n'ola eylesen **kerem** (K. 5/24)

Kirâm: cömertler

Kerem: cömertlik, lütuf

Bu **müddet** eger böyle **medîd** olur ise âh

Taş dahı bizüm'çün diye hayfâ vü dirîgâ (K.6/64)

Müddet: (medd'den türemiş) bir şeyin uzayıp sürdüğü zaman

Medîd: (medd'den türemiş) uzatılmış, uzun süren

Göklerde adı Ahmed ü yirlerde Muhammed

Anun hakı kim oldu bu **esmâya müsemmâ** (K.6/85)

Esmâ: (ism'den) adlar

Müsemmâ: (semv'den) bir ismi olan, adlanmış

İskâ ide bir katresi zummâ-yı cihânı

Ger lutfı suyu olur ise 'âleme **sakkâ** (K.6/94)

İskâ: (saky'dan) sulama, su verme

Sakkâ: (saky'dan) su dağıtan, saka

Ekrem-i zübde-i erbâb-ı **kirâm** olalı sen

Gören eydür ki hemân tapuna erzânı **kerem** (K. 7/24)

Ekrem: daha kerîm, pek cömert

Kirâm: cömertler

Kerem: cömertlik

Devletün dârını **ma'mûr** ide **mi'mâr**-ı ezel

Şöyle kim yüz süre işigüne erkân-ı kerem (K. 7/74)

Ma'mûr: (umran'dan) bayındır

Mi'mâr: (umran'dan) inşaat planı yapan sanatkâr

Sensin âhir tahtını viren Süleymân'un yile

Mülk-i âbâdın **mülûk**un eyleyen virân felek (K. 8/3) (?)

Mülk: memleket, ülke

Mülûk: hükümdarlar

Gam Merve'sinde sa'y idüben **hacc**-ı vasl-ıçun

Hüccâc-ı 'ışka virilen ehl-i Safâ hakı (K. 10/53)

Hacc: hacca giden, hacı

Hüccâc: hacılar

Bu **hüsn**-i dil-ârâyı gören vâlih olup dir

Ahsente zihi **hüsn** takaddes ve te'âlâ (G. 1/2)

Hüsn: güzel, iyi

Ahsen: (hüsn'den) pek güzel

Keffesi 'anber terâzûya çeküp cân Yûsuf'ın

Sanasın **müşg**-ile tartar kâkül-i **müşgîn**-i dost (G. 20/7)

Müşg: misk

Müşgîn: misk kokulu

La'lün hadisin okı bana **dâ'im** iy perî

Kim ol safâdan olsun orada **müdâm** bahs (G. 25/4)

Dâ'im: (devam'dan) devamlı

Müdâm: (devam'dan) devam eden

Lebün andukça n'ola **sırrını** fâşitse gönül

Lâzımıdur ki 'ayân eyleye **esrârı** kadeh (G. 30/2)

Sırr: gizli tutulan

Esrâr: (sırr'dan) gizlenilen

Bâg-ı hüsnünde **letâfet** gülü açılsa n'ola

Âşikâr itdi ruhun **lutfını** âsâr-ı kadeh (G. 30/3)

Letâfet: latiflik, hoşluk

Lutf: hoşluk, güzellik

Nükte-i **esrâr**-ı gaybı ol bilür
Kim ola **sırr**-ı dehânundan habîr (G. 51/2)
Esrâr: gizlenilen, bilinmeyen şeyler
Sırr: gizli tutulan şey

Melâ'ik işde bir âdem diyü **sücûd** eyler
Ana ki Ka'be-i kûyunı **secde**-gâh eyler (G. 52/3)
Sücûd: secde etme
Secde: namazda eğilip yere kapanma

'**Îmâret** eyle lutfunla ki gönlüm
Harâb olalıdan olmadı **ma'mûr** (G. 67/6)
'Îmâret: bayındırlık
Ma'mûr: bayındır

Derdini 'uşşâkdan eyler dirîg
Mübtelâlardan **belâ**yı çok görür (G. 73/4)
Mübtelâ: (bela'dan) düşkün
Belâ: gam, keder

Gussa-i **mahmûr**dur lebün câmın
Sun Cem'e çünki mey **humâr** yazar (G. 108/5)
Mahmûr: (hamr'den) sarhoşluğun verdiği sersemlik
Humâr: sersemlik

'Ârızun **nüşha**sında hattunı gör
Kim nice **nüşah**-ı ab-dâr yazar (G. 108/6)
Nüşha: yazılmış şey
Nüşah: nüshalar

Cân terkin eylemez dir-imişsin yolumda Cem
Yok yire gör ki **hâtır**una ne **hutur** ider (G. 112/5)

Hâtir: (hutar'dan) zihin, fikir

Hutûr: hatıra gelme

Vâlîh ü ser-mest ü hayrân nâ-geh eylerken **güzer**

Gördüm iki gonce-i ter bâg-ı hüsn içre **gezer** (G. 115/1)

Güzer: geçme, geçiş

Gezer: gezmek

İltimâs-ı bûse eyledüm dehânından didi

Çekme zahmet yok yire hâsıl degül bu **mültemes** (G. 135/5)

İltimâs: (lems'den) kayırma

Mültemes: iltimaslı, kayırılan

Âteş-i 'ışkuna ko kim yanayım **hükm**-i ezel

Hâkümi âb u hevân-ıla çü tahmîr eylemiş (G. 141/4)

Hükm: (ahkâm'dan) hüküm, buyruk

Hâkim: her şeye hükmeden, Tanrı

Cefâ-yı 'ışkunı **feyz** ideli bana **Feyyâz**

Gönül cefânı diler gayrdan kılup i'râz (G. 153/1)

Feyz: bolluk

Feyyâz: bolluk veren, Allah

Cihân **cinânı** serâyı serîrin ideli seyr

Görürse **Cennet**-i Firdevs'i eyleye i'râz (G. 153/5)

Cinân: cennetler, bahçeler

Cennet: bahçe

Tîgunun şevki **marîzı**yam ne dermân bana kim

Ben buyın ger tîgun irişmezse gitmez bu **maraz** (G. 154/3)

M'arîz: (maraz'dan) marazlı, hastalıklı

Maraz: hastalıklar

Cem' olmaz âb u âteş gerçi hîç

‘Ârızun üstinde buldı **ictimâ'**

(G. 158/5)

Cem' : toplama, yığma

İctimâ' : (cem'den) toplanma, yığılma

Zülfini **kat'** kıldı kim bulına

‘Ömrümün **inkitâ'**ına **makta'**

(G. 160/3)

Kat' : kesme, kesilme

İnkitâ': (kat'dan) kesilme

Makta': (kat'dan) kesilen yer

Çarh-ı devletde eyleme ki **tulû'**

Mihr-i hüsne yüzün-durur **matla'**

(G. 160/4)

Tulû': doğma, doğuş

Matla' : (tulu'dan) doğacak yer

Bu ravza-i kûyunda **makâm** eyleyli dil

Cennetde **mukîm** olmaga bir dem hevesüm yok (G. 171/4)

Makâm: (kıyam'dan) durulan yer

Mukîm: (kıyam'dan) ikâmet eden

Şeker lebün **hevesinün hevâsına** düşeli

Makâm-ı tûti-i dil oldı âşiyân-ı firâk

(G. 175/3)

Heves: arzu, istek

Hevâ: heves, arzu

Hey ne **âşık**sın sen iy Cem kim kamu hûbân-ı şehr

Kurtılmaz dîde-i **ma'sûk**-bâzundan senün

(G. 182/7)

‘*Âşık*’: (ışık'dan) birine tutkun

Ma'sûk: (ışık'dan) sevilen

Didüm ki eyle hattunı **pinhân** gülüp didi
‘Âlemde bu ‘ayân-durur olmaz **nihân-ı** müşg (G. 183/7)
Pinhân: gizli, saklı
Nihân: gizli

Vehm iderdüm dehenün nokta-i gayb ola diyü
Âşikâr eyledi bu yok yire **evhâmı** lebün (G. 185/6)
Vehm: kuruntu
Evhâm: (vehm’den) kuşkular

İntihâ bulmadı mergûlun **hevâsından heves**
İbtidâ itdi meger itmâmı zülfünden senün (G. 190/2)
Hevâ: arzu, heves
Heves: istek

Gözün dirler ki ‘uşşâk öldürürmiş
Ne gam bana bana **tahsîl-i hâsıl** (G. 201/2)
Tahsîl: (husul’den) ele geçirme, hâsıl etme
Hâsıl: (husul’den) husule gelen, çıkan

Cân virem ‘ışkun **hevâsında hevesden** geçmeyem
Öldürdüğüm vaktında dirlerse hevâdan vâz gel (G. 206/3)
Hevâ: heves
Heves: arzu

Çün olmadum **harem-i kûy-ı dil-bere mahrem**
Gözüm bunarı akıtsa ‘aceb degül Zemzem (G. 211/1)
Harem: herkesin girmesine izin verilmeyen yer
Mahrem: (haram’dan) gizli olan

Kemâhi ol bilür **esrâr-ı** gaybı
Ki ola leblerün **sırrına** mahrem (G. 216/4)

Esrâr: sırlar

Sırr: sır

Hele biz dirdük **iltimâs** idelüm

Hâsıl olmazsa **mültemes** n'idelüm (G. 217/4)

İltimâs: (lems'den) kayırma

Mültemes: kayırılan

Açılaldan üstüne iy mâh-rû bâb-ı **kerem**

Dil dilinden gitmedi hergiz nevâ-yı yâ-**kerîm** (G. 218/6)

Baglayaldan Cem 'izârunla **nizâm-ı nazmını**

Söylenen dillerde şî'r-i âb-dârumdur benüm (G. 221/5)

Nizâm: dizi, sıra

Nazm: dizme

Leb-i la'lün şarâbından ezel bezminde nûş itmiş

Gönül mest ü harâb oldu gör ol **hamrun humârından** (G. 231/2)

Hamr: şarap

Humâr: içkiden sonraki baş ağrısı

Hüsnüni bu **ahsen-i** takvîmde görse hakîm

Âf-tâb u mâha yazmazdı rakam takvîm için (G. 247/2)

Hüsn: güzel

Ahsen: pek güzel

Yâr didi yoluma cân terkin it iy Cem didüm

Câna kalur mı **muhıbb** olan kişi **mahbûb** için (G. 248/7)

Muhıbb: (hubb'dan) seven, dost

Mahbûb: (hubb'dan) sevilmiş, sevgili

Mushaf-ı hüsninde **münzel** sûre midür hatt-ı yâr
Âyet-i rahmet midür yâhud bu ol **tenzîl** için (G. 249/6)
Münzel: (nüzûl'dan) aşağı indirilmiş
Tenzîl: (nüzûl'dan) indirme

Saçı yüz **zâhid**-i huşki çeker seccâdeden ser-mest
İrar bin 'âbid-i çeşmi salâh u **zühd** ü takvadan (G. 252/3)

Tagıtmış **leyli**-i zülfeynini evrâk-ı gül üzre
Bu Cem bî-çâre miskîni ki Mecnûn ide **Leylâ**'dan (G. 252/6)
Leyli: leyla, karanlık gece
Leylâ: çok karanlık gece

Gözüne nergis öykünmüş didi gül
Basîret yog-ı mış bu bî-basarda (G. 264/4)
Basîret: seziş
Basar: göz, görme

Çünkü sen hûr-ı **cinân** bizüm ile 'ayş kılur
Oldı bu meclisümüz **Cennet**-i Me'vâ bu gice (G. 272/3)

Çün tulû' eyledi ol mihr-i **münevver** bu gice
Yaraşur 'âlem ola gün gibi **enver** bu gice (G. 273/1)
Münevver: (nur'dan) aydınlatılmış, ışıkl
Enver: (nevr'den) daha parlak

Diline almaya Cem bir dahı **tekrâr** şeker
Çün lebün sundı ana kand-i **mükerrer** bu gice (G. 273/7)

Hattı tezvirine kaşı **şâhid**
Gör ne egri kılur **şahâdet** âh (G. 277/4)

Şâhid: (şahâdet'ten) tanık

Şahâdet: şahitlik etme

Gönlümi **virân** idüp almak diler câdû gözün

İy dirîgâ kim bana çok gördi bir **virâne** dih (G. 282/3)

Virân: yıkık, yıkılmış

Virâne: yıkılmış yer

Agladum aç '**anberîn** zülfünü didüm didi kim

'**Anber** açmak gösterürdüm sana bârân olmasa (G. 284/6)

'Anberîn: anber kokulu

'Anber: misk

İy sanem kand-i **mükerrer** yir idüm

Leblerün irişse **tekrâr** agzuma (G. 287/3)

Ol sanem kim **hüs**nine mihr-i cihân âyîn diye

Söz budur diyüp kamer yüz cân-ıla **tahsîn** diye (G. 292/1)

*Hüs*n: güzel, iyi

Tahsîn: (hüs'n'den) güzelleştirme

Devr eyleyeli halka-i zülfini ruhında

Devrân dahı reşk eyledi **devrân**una şâne (G. 293/3)

Devr: dönme

Devrân: devir

Mezra'-ı vaslı **nisâb**ından **nasîb** umarken âh

Âteş-i hicri irüp od urdı nâ-geh hirmene (G. 295/9)

Nisâb: mal, sermaye

Nasîb: pay, hisse

Her-dem **kitâb**-ı hüsni yazark**kâtib**-i ezel
Tâ cümleden **kitâb**-ı ruhun intihâb ola (G. 297/3)
Kitâb: kitap
Kâtib: (kitâbet'den) yazan, yazıcı

Olmaya bir **fitne**-ger ol gözleri **fettân** gibi
Gelmeye bir **cân** ü dil alıcı bu **cânân** gibi (G. 309/1)
Cân: ruh, gönül
Cânân: sevgili

Olalı 'ilm-i **sihr** içre gözün **sâhir**ler üstâdı
Hired eflâke ırgürdi gönülden âh ü feryâdı (G. 311/1)
Sihr: büyü
Sâhir: (sihr'den) büyücü

Hattât-ı ezel defter-i hüsnünü yazarken
Nev-yâfte yazmış bu **hat**-ı müşg-feşânı (G. 333/2)
Hattât: el yazısı güzel olan sanatkâr
Hat: yazı

Kaldı dil Ya'kûb'ı **mahzûn** ü **hazîn**
Yûsuf-ı gül-pirehen gelmez mi ki (G. 338/3)
Mahzûn: (hüzn'den) hüznünlü
Hazîn: hüznünlü

Harem hevâsına bağlanma iy sanem **ihrâm**
Cihâna kible-geh ol âsitâne yitmez mi (G. 339/6)
Hârem: "hac zamanında ihrama girilen yerden itibaren Kâ'be'ye doğru olan kısım"
İhrâm: hacıların giydiği dikişsiz elbise

Gönlümün söyler isem dil yana cânım tutuşa
Gûşe-i halvet-i **ahzâ**ndaki **mahzûn**lığını (G. 341/3)
Ahzân: sıkıntılar
Mahzûn: (hüzn'den) hüznölü

Tûbâ-kad-ile **cennet**-i kûyunda hemîşe
Ol hûr-ı **cinân** oynamacak hoşça degül mi (G. 347/3)

Kim var ki gam-ı 'ışk-ıla 'uşşâk arasında
Cem gibi gönöl bir kıl-ıla zülfüne bağlar (M. 34)

1. 1. 4. Kalb

Cinâs sanatının içerisinde de değerdendirilen kalb sanatı, bir sözcükteki harflerin yerlerinin değıştirilmesi yoluyla yapılır. Bu değışime başka bir ses ilave edilmez ve ortaya çıkan yeni kelimenin de anlamlı olması kalb sanatının başarılı sayılmasında etkindir. Kalb sanatı, söze fesâhat ve belâgat kazandırmaktan ziyade sanatkârın hünerini açığa çıkarmaktadır (Külekçi, 2013: 235).

Cem Sultan'ın divanında örneklerine az rastladığımız kalb sanatı kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:

1. 1. 4. 1. Kalb-i Kül

Sözcüğü oluşturan harflerin sondan başa doğru yani tersten okunmasıyla ortaya manalı bir sözcüğün çıkmasıdır (Külekçi, 2013: 235).

Âşık, ay yüzlü sevgili yüzünden devamlı acı çekmiş, nihayetinde de bu acıyla dost olmuştur. Ay anlamına gelen ve Klâsik şiirde sevgilinin yüzünün beyazlığı ve güzelliği için vurgulanan meh sözcüğünü şair, hem sözcüğü ile birlikte kullanarak ses uyumunu gerçekleştirmiştir. "Hem" sözcüğünün tersten okunması "meh" sözcüğünü vererek kalb-i küll sanatına örnek teşkil etmiştir:

Âh kim derd ü gam-ı 'ışkunla iy **meh**-rû senün
Hem-dem olur bana her-dem sâz u sûz-ı cân-güdâz (G. 124/3)
Aşağıdaki beyitler divandaki diğer kalb sanatına örnek teşkil etmektedir:

Şekker **leb**üne hidmet idem diyü iy sanem
Yüz yirde bağladı **bine** ney-şeker kemer (G. 94/3)
(*Leb*: dudak/*Bil*: bel)

Gelmezse **râh**-ı ‘ışkuna cândan n’ola rakîb
Lâ-büd tonuzlğını komaz **hâr** degül midür (G. 105/8)
(*Râh*: yol/*Hâr*: eşek)

1. 1. 4. 2. Kalb-i Ba’z

Sözcüğü oluşturan hâflerin düzenli değil, rastgele değişmesiyle yapılır
(Külekçi, 2013: 236).

Bu türün örnekleri şu şekildedir:

Her sebzede bitmiş hat-ı dil-ber **bigi** sünbül
Her bâgda var ruhları **gibi** gül-i ra’nâ (K. 6/20)
(*Bigi*: gibi/*Gibi*: gibi edatı)

Sinüme ugrayıcak n’ola sögüp geçse **rakîb**
Ki melek dâhı kılur **kabr**-i garîb üzre du’a (G. 5/2)
(*Rakîb*: başka biriyle aynı şeye istekli olan/*Kabr*: mezâr, kâbir)

Gösterelden bana **cemâl** iy dost
Komadun cânda **mecâl** iy dost (G. 12/1)
(*Cemâl*: yüz güzelliği/*Mecâl*: kuvvet, takat)

K’alem **bigi** dil uzadan hatına hibr hatâ
Misâl kâgıdı **gibi** yüzün siyah eyler (G. 52/2)

Vasle-i rahmet umar zinet tirâzınamüdâm
Perde-i Beytü’l-**Harâm** **ihramı** zülfünden senün (G. 190/4)
(Beytü’l-*Harâm*: Kâ’be/*İhram*: Hacıların giydiği elbise)

1. 1. 5. Nida

Sözlükte “çağırma, bağırma, seslenme” anlamlarına gelen nidâ, şairlerin aşırı duygu ve heyecanı neticesinde kendisini etkileyen durumları göz önüne getirerek çeşitli ünlemlerle onlara seslenmesidir (Dilçin, 2009: 453). Nazım ve nesirde sık karşılaşılan nidâ sanatı, kuvvetli duygu ve heyecanların anlatımında kullanılır. Sanatçının etkilendiği varlık veya durumlar karşısında fazla heyecanlandığı zaman, o varlığı kişileştirerek ona hitap eder. “Ey, eyvâh, eyâ, vâh, âh vs.” gibi ünlem edatlarıyla yapılmaktadır (Kocakaplan, 1992: 111).

Nidâ sanatı kaynaklarda mana ve heyecana bağlı sanatlar içerisinde değerlendirilip bu yönü üzerinde durulmuş ve ritmik yönü üzerinde durulmadığı için de geri planda kalmıştır. Oysa nidâ sanatında amaç, muhatabın yüzünü kendine çevirerek ona sesini, coşku ve heyecanını ulaştırmak olmuştur. Nidâ sanatında tekrar edilen ünlemlerin dışında özellikle medhiye bölümünde rastlanılan ve seslenmeyi ifade eden “â” vokaline beyit içerisinde sıkça kullanılan “a-â-î-û” vokalleri ve diğer armonik unsurlar da destek verince kuvvetli bir âhenk ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle de âhenkle ilgili sanatlara dahil edilebilmektedir (Selçuk, 2017: 1045).

Cem Sultan, nida sanatına çokça yer vermiştir. Duygularını yoğun yaşadığı zamanlarda “ey, iy, v’iy” gibi ünlemlerden faydalanmıştır. İçinde bulunduğu ruh hali onu bir çıkmaza sürüklemiş ve etrafında dost diyebileceği kimseleri göremeyecek hale düşürmüştür. Onun şiirlerindeki seslenişi en çok da yalnızlığını bir nevi unutturacak birine duyulan ihtiyaçtandır. Şiirlerinde sıklıkla “felek” kavramı üzerinden hislerini açığa çıkarttığı görülmüştür. Kendi talihsizliğini feleğe yükleyen şair; ayrıca sevgiliye, dostlarına, ağabeyi II. Bayezıt’a da seslenerek bu sanatın güzel örneklerini vermiştir. Genellikle makta beyitlerinde rastlanılan örnekler dışında gazelin geneline yayılmış şekillerine de yer vererek söze coşkuluk katmıştır.

Bir mısranın tamamına yadınan nida sanatının başarılı şekilde kullanımı ile sağlanan ses uyumu, âhenk sağlamıştır:

İy Kadir-i kerîm ü rahîm ihdinâ’s-sırât

Tâ kim hidâyet eyleye râhı Muhammed’ün

(K. 4/127)

Beyitte nida sanatıyla birlikte *b* sesinin sağladığı ses melodisi göze çarpmaktadır, ilk mısırda birbiri ardınca sıralanan kelimelerdeki *b* sesi âhengini derecesini artırmıştır:

İy Bâri-i berîn ü müberrâ-yı berâyâ

V'iy 'izzetünün bahrine sâhil yidi deryâ (K. 6/72)

Husrevâ ifadesinin son harfinden kaynaklı “â” sesi, seslenme edatı görevi görmektedir. Bu sesin diğer kelimelerde uzun â olarak kullanımı söyleyişe canlılık katmıştır. Şair, ağabeyi II. Bayezid’a *Kerem* kasidesi ile seslenmektedir. Telmih ve teşbîh yoluyla Süleyman Peygamber ile ağabeyini, acizliği yönüyle de kendiyi özdeşleştirdiği karıncayı kastederek beyitteki manayı kuvvetlendirmiştir:

Husrevâ dinle bu ben mûr-ı za’ifün hâlin

Çünkü sensin bu zemân içre Süleymân-ı kerem (K. 7/36)

Cem Sultan’ın divanı incelendiğinde, “*dost*” kelimesini sıklıkta kullandığı, bu kavramla bazen ağabeyine, bazen gerçek dostlarına, bazen de sevgilisine seslenen şairin nida sanatına çokça rağbet ettiği beyitlerdeki örneklerden çıkartılabilmektedir. Burda şair, gerçekten dostlarına seslenerek içinde bulunduğu yalnızlıktan yakınmaktadır. Gurbeti en hisli duygularla yaşayıp anlatan şair, kendisinin artık bir ölüden farksız olduğunu samimi bir dille anlatmıştır. Mısra başındaki *iy* ünlemi beytin dikkati çeken unsuru olarak diğer kelimelerle uyumlu bir âhenk temin etmiştir:

İy dostlar beni anıcak mâtem eylenüz

Eyle tutun ki gurbet içinde ben ölmüşem (K. 10/36)

Sanemâ sözcüğüyle put kadar güzel olan sevgiliye hitap edilmiştir. Mübalâğalı bir anlatımın görüldüğü beyitte, âşığın gözyaşları askerle ilişkilendirilerek dünyayı kuşatacağına vurgu yapılmıştır. Seslenme edatının “â” yer aldığı *sanemâ* sözcüğündeki â ve s seslerinin beyit içinde tekrar edilmesi ile ses uyumu meydana gelmiştir:

Şol kadar eşk sipâhın yasadum dîdede kim

Cûş iderse tuta dünyâyı sipâhum **sanemâ** (G. 7/3)

Cân diye kendi gönlüne seslenen şair “â” seslenme edatı yoluyla nida sanatı uygulamaktadır:

Ruhûn **cânâ** cemalün sofrasından

Felekde kurs-ı mâha nân bağışlar (G. 49/4)

Sâki diye kastedilen sevgilidir. Seslenme edatı yardımıyla gerçekleştirilen nida sanatındaki “â” ünlüsü, diğer kelimelerle birlikte ses uyumunu sağlamaktadır. “Sâkî, câm, şarap” kavramlarının bir arada kullanılmasıyla şair, rint bir üslup elde etmiş ve sesin anlamla bütünleştiği bir uyum gerçekleştirmiştir:

Sâkiyâ sungıl berü câm-ı şarâb

Kılmayalar nakdini ‘ömrün telef’ (G. 167/2)

Şair, zahid diye seslendiği muhatabına aşıklara dinsiz denilmesinin doğru olmadığını çünkü onların sevgilinin saçına her an iman ederek inançlarını tazelediğini dile getirmektedir. Seslenme vokali olan â ünlüsüne beyit içerisinde kullanılan a, î gibi ünlüler de destek verince ses uyumu ortaya çıkmaktadır:

Zahidâ bî-dîn dime ‘uşşâka zîrâ anlara

Küfr-i zülf-i yâr her-dem görünür îmân gibi (G. 309/3)

Cem Sultan’ın divanında nida sanatına özellikle matla ve makta beyitleri ile kasidelerin medhiye ve duâ bölümlerinde rastlanılmaktadır. Şair, özellikle de “îy” ünleminin yardımıyla nida sanatını oluşturmuş ve bu sözcüğün tekrarlı kullanımıyla şiirlerine bir âhenk katmıştır. Aşağıda verilen örnek beyitlerde îy sözcüğü, şairin sesini daha gür ve coşkulu iletmek istediğini göstermektedir:

Îy emîr-i bî-vezîr ü **îy** ‘Alîm-i bî-misâl

V’îy Habîr-i bî-nazîr ü **îy** Rahîm-i Zü’l-celâl (K. 1/1)

Mücrimlere tapun-durur **iy** pâd-şeh penâh
‘Âsîlere kapun-durur **iy** lem-yezel medâr (K. 3/11)

İy hâdi-i pür-‘izzet ü **v’iy** Kâdir-i bî-çûn
Şol zâtı hakıy’çun ki odur menzil-i Tâhâ (K. 6/84)

Redd eyleme hâcâtımı **iy** Kâdi-i Hâcât
Göster eser-i lutfunı **iy** Hayy-i tüvâna (K. 6/100)

Ben ne dille seni vasf eylerem **iy** zıll-ı Hudâ
Hâk kimdür ki seni medh ide **iy** kân-ı kerem (K. 7/34)

İy vefâsuz hâ’in ü bî-amân felek
V’iy hatâ-perver belâ-bahş u kazâ-gerdân felek (K. 8/1)

İy genc-i hayâl-i lebüne dîde hazâne
V’iy tîr-i hadengi gamuna sîne nişâne (G. 291/1)

Klâsik Türk şiirinde bazen de şiirin bütün beyitlerinin nida üzerine kurulduğu tespit edilmiştir. Özellikle beyti aşan nidâların ses ve mana üzerinde derin tesiri olduğu söylenebilir. Bu şekilde yapılan nidâ sanatı genellikle redif üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla şiir boyunca güçlü bir anlatım ve âhenk söz konusu olmaktadır. Pek çok şairde bu tür kullanımlara rastlanmaktadır (Selçuk, 2017: 1044). Cem Sultan da divanında “*iy dost*” redifli yedi gazeli (G. 12-13-14-15-16-17-18) art arda tekrar ederek bu şekilde bir âhenk sağlamıştır:

Gösterelden bana cemâl **iy dost**
Komadun cânda mecâl **iy dost**

Vuslatun devletüm-durur çü benüm
Niçün irmez bana visâl **iy dost**

Terk-i cân eylemek olur âsân
Seni terk eylemek muhâl **iy dost**

Cânum almak dilersen eyleme âl
Âl hâcet degüldür al **iy dost**

Bilün ile dehânun andukça
Eylerem yok yire hayâl **iy dost**

Anun-ıçun yoluna cân virürem
Ki budur ‘âşika kemâl **iy dost**

Zülfüme el sun mecâl varsa didün
Yok-durur Cem’de bu mecâl **iy dost** (G. 12/1-7)

Çün çekdi hatun gün yüzün üzre rakam **iy dost**
Ol hasret ile iki cihânı yakam **iy dost**

Rahm eyle bana cevri ü cefâ kılma igen kim
‘İşkunda çeken bunca belâlar benem **iy dost**

Dâmânuna yapışup ayaguna düşerdüm
Kurtulsa-y-ıdı ger gam elinden yakam **iy dost**

Çün gelmez elümden ki rehâ bulam ölümünden
Ancak buna kaldı ki yolunda ölem **iy dost**

Dirler ki kerîm işi keremdür n’ola ger Cem
Vaslun ni’amından göre bir dem kerem **iy dost** (G. 13/1-5)

Yâd-ı dehenün bagrumı pür-hûn ider **iy dost**
‘Aksi lebünün yaşumı gül-gûn ider **iy dost**

Bir ben degülem leyli-i zülfeynüne mecnûn
Zülfün niçe ‘akılları mecnûn ider **iy dost**

Gül ruhlarının yâdına dîde-i hûnîn
Kanlu yaşını aglasa Ceyhûn ider **iy dost**

Cân vireli Cem kadd-i ser-efrâzuna dilden
Kaddün gibi her şî’rini mevzûn ider **iy dost**

Dil almag-ıçun ela gözün âl-ıla gör kim
Yüz vech-ile her gûşede efsûn ider **iy dost** (G. 14/1-5)

Mest-âne gözün kasd-ı ser ü cân ider **iy dost**
Hey dimez isen arada bin kan ider **iy dost**

Zülfün yüzüne karşı kılur ‘ârızuna kasd
Ol kâfiri gör gâret-i îmân ider **iy dost**

Ger gözlerümün yaşını fûrkât odı her-dem
Kurıtmasa ‘âlemleri ‘ummân ider **iy dost**

Lütfunla n’ola gönlümi ma’mûr ider isen
Zîrâ ki gamun leşkeri virân ider **iy dost**

Şîrîn lebüni sormaga hevesüm kim
Ben haste-dilün derdine dermân ider **iy dost**

Şol denlü dili deldi gamun okı ki dilden
Ney bigi firâkun anı nâlân ider **iy dost**

‘Îd ayı diyü Ka’be-i kûyunda dil-i Cem
Ya kaşlarına cânını kurbân ider **iy dost** (G. 15/1-7)

Dil ‘ışkuna mübtelâdur **iy dost**
Rahm eyle ki bî-nevâdur **iy dost**

Bâlâ-yı kadûn ne ‘arz idersin
Bâlâ degül ol belâdur **iy dost**

‘Uşşâka yolunda cân ü dilden
Baş oynamaga salâdur **iy dost**

Cân ü dil olalı sana bende
Her birisi pâd-şâdur **iy dost**

Geldükçe dile hayâl-i zülfün
Mûnis bana ejdehâdur **iy dost**

Gönlün diledükçe sөг bana kim
Düşnâm-ı lebün du’âdur **iy dost**

Bir lahza vefânı görmedüm hîç
Her lahza işün cefâdur **iy dost**

Hak ‘ışkunı eylemedin îcâd
Dil ‘ışkuna âşinâdur **iy dost**

Hak-i rehûni dirîg kılma
Cân çeşmine tutiyâdur **iy dost**

Bî-şibh lebün şarâb-ı nâbı
Dil hastesine şifâdur **iy dost**

Ya kaşuna kim ki dirse kec-râ
Bu râyı anun hatâdur **iy dost**

Bin cân ü gönül şeker lebünden
Yok bûsene kem bahâdur **iy dost**

Merve hakı sa'y-i Ka'be-i kûyun
Cân hacısına Safâ'dur **iy dost**

'İşkun kemerini bağlanaldan
Ney bigi işüm hevâdur **iy dost**

Cevr ü gamun eksük itme bir dem
Kim Cem kuluna 'atâdur **iy dost**

Cân bâğı içinde sidre kaddün
Tûbâ gibi müntehâdur **iy dost** (G. 16/1-16)

Cefâlarun banabildüm vefâ-y-ımış **iy dost**
Bu fıkri kim ben iderdüm hatâ-y-ımış **iy dost**

İraga salma kapundan beni ki Merve hakı
Tavâf-ı Ka'be-i kûyun safâ-y-ımış **iy dost**

Düşümde zülfünü gördüm diyü sevünmiş idüm
Gözüme hod görinen ejdehâ-y-ımış **iy dost**

Ümîdi zülfüne tutmuş-ıdum velî bildüm
O dahı 'ömr bigi bî-vefâ-y-ımış **iy dost**

İrişmek ister idi h'an-ı vasluna lîkin
Hemân nasîb-i Cem âhir du'â-y-ımış **iy dost** (G. 17/1-5)

Şol la'l lebün hâli hayâli niçün **iy dost**
Ben haste-dilün cânına urur dögün **iy dost**

Şâdam ruh u zülfün gamı tenhâ bana olmaz
Zîrâkara gün il-ile olur dögün **iy dost**

Dün gice der-âgûş ider idüm mehi düşde
Ta'bîri bu-y-ı mış seni kucdum bu gün **iy dost**

Zer kıla umar yüzini iksîr-i gubârun
Budur yüzini kapuna sürdüğü gün **iy dost**

Dün gün gibi seyr eyler iken nâz-ıla ol mâh
Didüm nazar it hâlûme bir lahza dün **iy dost**

Tâ kim diyeyin sana bu gün hâlûmi bir bir
Zülfün neler eyledüğünü bana dün **iy dost**

Ol gün oda yandım ki güneş yüzünü gördüm
Yakdum Cem'i diyü yûri bugün öğün **iy dost** (G. 18/1-7)

Cem Sultan, bazı beyitlerinde ise nidâ harleri/edatları ya da ünleme yer vermeden nidâ sanatını yapmıştır. Sesini duyurmak istediği anlaşılan bu beyitlerde olmasını arzu ettiği dilek ya da kaderine olan sitemini dile getirmektedir:

Giydürmedün bu kubbede bana kabâ **felek**
Göstermedün bu soffada bana safâ **felek** (K. 10/9)

Bilsem cihân içinde ki n'itdüm sana **felek**
Düşmenlerümi güldürür oldun bana **felek** (K. 10/16)

Kıldun beni bu 'âlem içinde zebûn **felek**
Görem ki dâ'imâ olasın ser-nigûn **felek** (K.10/25)

Bildüm yakîn ki nice ki ben isterem **felek**
Yokdur terahhumun bana iy pür-sitem **felek** (K. 10/43)

Nûşını sen Cem'ün yine nîş eyledün **felek**
Sanur mısın ki ya'ni bir iş eyledün **felek** (K. 10/50)

Hak'dan 'inâyet irür-ise bana ger **felek**
Yüzün karası sana kalur bu geçer **felek** (K. 10/59)

Aşağıdaki beyitlerle nida sanatının diğer örnekleri verilmeye çalışıldı.

Husrevâ gönlünü hoş **dut** 'ayşa meşgûl ol müdâm
Yohsa **bu** dünyâ-yı **dûnun âhiri** virândur (K. 9/33)

Gerçi eflâke çıkar **dûd-ı siyâhum sanemâ**
Sana kâr eyleyimez âh kim giyâhum **sanemâ**

Biçerem 'ömr ekinin **dâs-ı gâm** ile k'ölice
Dil uzatmaya **sana tâ** ki giyâhum **sanemâ**

Şol kadar eşk sipâhın **yasadum dîdede** kim
Cûş iderse tuta dünyâyı sipahûm **sanemâ**

Püş-i **pâ** urur idüm **fark-ı ser-i gerdûne**
İşigün olsa eger püş ü penâhum **sanemâ**

Dil güvâh-ıdı **gamunda bana** illa n'idelüm
Şimdi **hâzır degül isbâta** güvâhum **sanemâ**

Bî-günehdür dime çek **tûg-ı cefâ** öldürî gör
Sevmedin gayrı seni **varsa günâhum sanemâ**

Düşeli zülf-i siyeh-kâruna Cem gibi dirîg
Hem-dem olmadı bana baht-ı siyâhum **sanemâ** (G. 7/1-7)

Katl-i ‘uşşâkı **şehâ** kendüne assı sanup âh
Kılma bu ‘âdeti kim sonra ziyânun olısar (G. 44/3)

Çün hü mâ-yı kudstür vaslun ne layıkdur **şehâ**
K’âşiyân-ı zâga karşı eyleye pervâz-ı nâz (G. 128/3)

Zülf ü la’lün yâdına **cânâ** kanâ’at kılalı
Bana‘âlemde heman bir lokma vü bir hırka bes (G. 135/8)

Dilâ zülfinde hüsnin kıl temâşâ
Ki çîn içre nigâr-istâna girdün (G. 192/8)

Her lahza firâk u gamun olur dile mihmân
Yoksa **sanemâ** anlar için hâne midür bu (G. 260/2)

Perde-i ‘uşşâkda çün bûse-lîk itdün karar
Mutribâ âteş düşürdün cânuma ol sâz-ıla (G. 278/4)

La’lünden alalı **sanemâ** bûseler kadeh
Kanlar yudar surâhi-i sahbâ benüm bigi (G. 332/5)

Cem ragmına agyârun **eyâ** hub-ı zemâne
Sinünle ‘ayân oynamacak hoşca degül mi (G. 347/5)

II. BÖLÜM

2. SÖZ TEKRARINA DAYALI EDEBÎ SANATLAR

Edebiyatın diğer türlerinde olduğu gibi şiir türünde de kelimeler birer yapı taşıdır. Bunun bilincinde olan şairler, şiire estetik bir değer kazandırabilmek adına kelime seçimine özen gösterirler. Yahya Kemal'in "Şiir kelimelerle yazılır." sözü buna dayanak gösterilebilir. "Şairin sık sık tekrarladığı kelimeler vardır. Bu kelimeler bizi şairin sanat anlayışına götüren *"anahtar kelimelerdir"*. Bir şairin şiirlerindeki anahtar kelimeleri tespit ederek onun duygu, sanat ve hayal dünyasına ulaşılabilir, hatta şairin mizacını ve psikolojisini anlayabilir, yorumlayabiliriz" (Ercilasun, 2014: 113). Şair, herhangi bir konuya dikkatleri çekmek için veya okuyucusuna bazı şeyleri kavratmak için de tekrarlardan faydalanır (Selçuk, 2004: 10).

Türk edebiyatının her evresinde karşılaşılan söz sanatları önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Özellikle Klâsik şiirin vazgeçilmezi olan söz sanatlarının nihai amacı her ne kadar âhenk temin etmek olmasa da bu sanatları oluşturan göstergenin ses/tekrar değerlerinin bir müzikâlite, bir âhenk sağladığı görülür (Kesik, 2015: 30). "Estetik anlayışın önemli bir unsuru, şiire bir musiki kazandıran tekrarlardır. Bu tekrarlar ses tekrarları, kelime tekrarları, mısra tekrarları olmak üzere çeşit çeşittir" (Ercilasun, 2014: 458). Tekrarların kullanımı ise şairin sanatçı kâbiliyetine bağlıdır. Çünkü şiirin mükemmel olmasında sözcüklerin plastik ve melodik değerlerinden yararlanılarak göze ve kulağa hoş gelen bir âhenk oluşturulmalıdır (Selçuk, 2004: 2).

Tekrar edilen kelimeler, edebî eserlere bir estetik güzellik getirmek, çağrışımlar yaratmak, anlamları ve kavramları pekiştirmek amacıyla kullanılmaktadır (Özünü, 2001: 115). Klâsik Türk şiirinde, kelime gruplarının tekrarından meydana gelmiş bir anlatım tekniği söz konusudur. Belli aralıklarla beytin muhtelif yerlerinde tekrar edilen kelimeler, anlamla bütünleşerek poetik bir fonksiyon icra eder ve beytin etkileyiciliğini artırır (Macit, 2016: 21).

Söz tekrarına dayalı *"iade, reddü'l-acüz ale's-sadr, tekrir, tarsi"* sanatlarında sözcük veya sözcük grupları tekrarlanarak âhenk temin edilmekte, kelime tekrarının yanında paralellik ve biçim benzerliği tarsi sanatı için âhengin boyutunu bir üst evreye taşımaktadır.

2. 1. Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ında Söz Tekrarına Dayalı Edebî Sanatlar

Cem Sultan, Türkçe Divan’ında söz tekrarları vasıtasıyla sanatının inceliğini ortaya koymuştur. Onun şiirlerindeki söz tekrarları, kuru bir söz birlikteliğinin ötesindedir. Bunu, şiirlerindeki benzer kelimelerin beyit içindeki diğer kelimelerle olan anlam uyumundan çıkartabilmekteyiz. Ayrıca şair, benzer sözcüklerle bir kavramı öne çıkarmakta bu kavramla anlatmak istediği konuya dikkati çekmekte ya da sadece aynı seslerin kullanımından kulağa hoş gelen bir âhenk temin etmektedir. Cem Sultan, bir sözcükle sağladığı ses benzerliğini bile üslûbundaki lirik anlatımıyla âhenkli hale getirebilmektedir.

Divan geneline bakıldığında söz tekrarlarının örneklerine hemen her beyitte rastlanmaktadır. Bunlar birli, ikili, üçlü, dörtlü, beşli, yedili söz tekrarı şeklinde kategorilendirilerek aralıklı söz tekrarları başlığı altında incelenmiştir. Bir şiir içinde her beytin sonunda yer alan sözcüğün bir sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanılmasına *iâde* sanatı denilmiştir (Dilçin, 2009: 486). Bu sanatın örneğine Cem Sultan’ın divanında rastlanmamakla birlikte *iâde* sanatının bir türü olan *reddü’l-acüz ale’s-sadr* sanatının örneklerine ise yer verilmiştir. Tam paralellik olarak da değerlendirilen *tarsi* sanatı Cem Sultan’ın beyitlerinde âhengi doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur.

Bu bölümde söz tekrarı ile sağlanan sanatlar alfabetik sıra gözetilerek alt gruplarda ele alınmış, sanatlarla ilgili kısa bir açıklamadan sonra divandaki beyit örnekleri verilmiş ve söz sanatlarını içeren kelime/kelime grupları koyu harflerle gösterilmiştir.

2. 1. 1. Reddû’l-Acüz Ale’s-Sadr

Sadr.....

.....Acüz

iâde sanatına benzetilen *reddü’l-acüz ale’s-sadr* sanatı, Cem Dilçin’in çalışmasında *mukaddem ü muahhâr* adıyla *iâde* sanatının bir türü olarak kabul edilmiştir. Kelime anlamı sonun başa çevrilmesi olan bu sanatta *acüz* ibarenin sonu, *sadr* ise cümle başı kabul edilir. Beyit içinde cümle sonundaki kelime, cümle

başında tekrar edilirken bu tekrarı sağlayan kelimenin birbirine benzemesi yönünden üç grupta toplanır:

- a) Telaffuz, yazılış ve mananın aynı olduğu kelimeler,
- b) Telaffuz ve yazılışın aynı, manasının farklı olduğu kelimeler,
- c) Aynı kökten gelen (iştikak) kelimeler (Saraç, 2016: 263).

Cem Sultan, reddü'l-acüz ale's-sadr sanatına bolca yer vermiş aynı kelimenin yalın hâli dışında ek almış halini de kullanmıştır. Mısra başında dikkati çeken kelimenin beytin sonunda tekrardan yinelenmesi kulakta bıraktığı yankı dışında beyite estetik bir görünüm de kazandırmıştır.

II. Bayezid için yazılmış kasidede şair, ağabeyinden onu içinde bulunduğu zindandan kurtarmasını istemektedir. Kerem redifli kasidede beytin başı ve sonundaki ses tekrarı anlamı pekiştirmiş, söyleyişe güzellik katmıştır:

Keremün cümle giriftârı halâs eyler iken

Ne revâdur bana lâyük göre zindânı **kerem** (K. 7/56)

Geçmek fiilinden çekimlenen beyit başı ve sonundaki kelimeler ile dedim dedi'li ifadeler birbirine çapraz şekilde sıralanmış olup söyleyişe coşkuluk katmıştır:

Geçdi dilden şu tîr-i gamze didüm

Didi gam yime kim o dahı **geçer** (G. 79/2)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan yanak, çoğu zaman şem' (mum) ile ilişkilendirilerek "*şem'-i ruh, şem'-i ruhsâr*" olarak kullanılmıştır. Daha çok parlak ve beyaz oluşuyla, etrafı aydınlatmasıyla ön plana çıkan mum, yanak için bir imge olmuştur (Armutlu, 2018: 80). Beyitte de mumun aydınlatma özelliği yanağa bahşedildiği için bu uğurda ölen kişiye kabrinde aydınlık verip kıyamete kadar yalnız bırakmayacağı vurgulanmaktadır:

Şem'-i ruhun hayaline cân virüp ölenün

Kabr içre haşre dek yaka her üstüh'ânı **şem'** (G. 161/18)

Dudak sözcüğünü beytin başı ve sonunda kullanan şair, dikkati *leb* sözcüğü üzerinde toplamıştır. Fıstık ağızlı diye seslendiği sevgilisinin ağzından dökülen her kötü söz, âşığa du'a gibi gelmektedir. “*Leb*, *ağız*, *dehen*, *piste*” sözcükleri manaca da birbiri ile uyum içindedir:

Lebün agzuma sögerse n'ola iy piste-dehen
Ki du'â gibi gelür ben kula düşnâm-ı **lebün** (G. 185/2)

Güzellik unsurlarından biri olan saç; Klâsik şiirde şekli itibariyle yılan ve ejderhaya benzetilmektedir. Bu yüzden saç aslında âşığa tuzak kuran bir düşmandan farksızdır. Can ve gönlün bunu bilip de ejderhaya dost olması şaşılacak bir durumdur. Bu şaşkınlık cân ve gönül içindir. Bu kelimelerin tekrarı anlamı pekiştirdiği gibi sesi de kuvvetlendirmiştir:

Cân u dil câ tutdı zülfinde gözüm
Nice enîs oldu ejdehâya **cân u dil** (G. 196/4)

Güzelliğiyle önce güle teşbih edilen sevgilinin yüzü, gülü de geride bırakarak tüm güzelliklerin önüne geçmiştir. Gül motifi tekrarıyla sevgilinin güzellik unsuru pekiştirilmiştir. *Gül*; beytin başı, sonu ve diğer yerlerinde tekrar edilerek âhengi artırmıştır:

Gül yüzün gül-zârda ger eyleye ‘arz-ı cemâl
Şâh-ı gül şerm eyleyüp vermeye hergiz **gül** (G. 199/4)

Yazmak sözcüğünün tekrarı ile sağlanan ses uyumu yanında nâme (mektup), hâme (kalem) kelimelerinin cinâslı kullanımı mananın ve sesin etkisini kuvvetlendirmiştir:

Yazarken ruhların vâfinda nâme
Elümden hâme düşdi yana **yazdum** (G. 222/10)

Ben sözcüğüne yapılan vurguyla kendini ön plana çıkaran şair için ayrılık acısı anlatılsaydı, cihan bu acıdan yanar tutuşurdu. Samimi bir üslupla konuşma havası içinde verilen bu durumu âşık, “ben söylemem kimse de anlamaz” diyerek kendisinde dikkati toplamıştır:

Ben söylemezem kimse benüm hâlümü bilmez
Yanaydı cihân şerh-i firâkunı disem **ben** (G. 256/2)

Nâr sözcüğünün beytin başı ve sonundaki tekrarı göz estetiği sağlarken “nâr, nur” “sözcüklerinin tekrarı, bu kelimelerin başındaki *n* sesinin diğer kelimelerde de yer edinmesi ses âhengini artırmıştır:

Nâr u nura ‘ârızı nûrın nice teşbîh idem
Kim bulunmaz ruhlarının nârı nûr u **nârda** (G. 280/4)

Dedim dedi’li ifadelerle sıklıkla yer vererek söyleyişte içtenlik sağlayan şair, her iki mısradaki manaca bağlantılı ifadelerle yer vererek anlam boyutunu kuvvetlendirmiştir. “Kol, kemer” ve “kıl, bil” ile özdeşleştirilerek hem mananın hem sesin bir arada kullanımı iç ve dış âhenk oluşturmuştur. Şair sesi ve manayı birbiri ile desteklemiştir:

Kemer kıl kolumı didüm bilüne
Didi kim bağlaya kılı **kemerle** (G. 302/5)

Sevgilinin dudağından şifa umup da aradığı şifayı bulamayan âşık, sonunda çaresiz kalmıştır. Çare ve derd sözcüklerinden oluşan tekrarlarla söyleyiş güzelliği sağlanmıştır:

Çâre gerçi istedüm la’lin lebünden derdüme
‘Âkıbet nâ-çâr kaldum yok bu derdün **çâresi** (G. 310/2)
Aşağıda bu sanatın diğer örnekleri verilmeye çalışılmıştır:

Tâ‘âleme yüz nâz-ıla‘îd itdi tecellâ
Gül-zâr-ı cihân oldu cinân bagına hem-**tâ** (K. 6/26)

Keremün hil’atıla fahr ider-iken dü-cihân
Ben revâ mı ki kalam arada ‘uryân-ı **kerem** (K. 7/59)

Ruhların nakşî hayâli togrî gelsün çeşmüme
Rast yürür çün bilürsin iy sanem her-gâh **ruh** (G. 33/2)

Ecel didükleri dil-ber hatıdur
İrişdi n’eyleyem hatt-ı **eceldür** (G. 70/3)

Al yanagun alınâ aldandı gönlüm âl ile
Ol ela gözlüm dil almaga kılaldan **âllar** (G. 97/3)

Ya meger benzer didüm ebrûna hışm idüp didi
Yâ kaşumı görmedün divânesin sen **yâ meger** (G. 116/10)

Uyur-iken leb-i cân-bahşunı bir öpmek için
Nice yıldur bu hevâ-y-ıla yeler cân **uyumaz** (G. 133/2)

Hattun misâlîyam diyeli bildi cürmini
Yüz karasıyla başına toprak koyar **hat** (G.155/3)

Hattın kazıdı buldı ‘izârı hatın didüm
Didi su üzre olmaz igen pâ-y-dâr **hat** (G. 155/6)

Uçup dil kûyuna vardı didüm dir
Nasîb olmuş ana dünyâda **uçmak** (G. 173/5)

Cân u dil aldı ele didüm didi
Ne gerek sen mübtelâya **cân u dil** (G. 196/2)

Gül-şen-i kûyun hevâsıyla müdâm
Hâke düşüp yasanur ahcârı **gül** (G. 197/4)

Gül kaçan benzeye yüzün ayına
Kim bir ay kalmaz geçer bâzâr-ı **gül** (G. 197/5)

Gül yanagun güllerin şerh itse Cem gül-zârda
Gonceler her yirden üstine kılur isâr **gül** (G. 199/6)

Bini redd itme kapundan bir dem iy şâhum benüm
Kim odur yüz süreceğ 'âlemde der-gâhum **benüm** (G. 220/1)

Yazarken 'ışkı şerhin yana yazdum
Çün evvel yana yazdum yana **yazdum** (G. 222/1)

Ben dimezem artuk ki cihân içre kerem var
Gezdüm bulımadum bu cihân içre kerem **ben** (G. 256/6)

Sürh-rû olur sekirden her yanâ
Eşküm anun'çun olupdur **sürh-rû** (G. 262/2)

Râyına kej-râ kaşunun kim buradan cân-ı Cem
Varımaz oraya kim irişe fikr ü **râyına** (G. 283/7)

Sûseni atlasdan itmiş kerte-i nîlûferi
Sünbülü dökmiş benefşe dâne dâne **sûsene** (G. 295/2)

Dâmen-i zülfi tırâzına yazılmış müşğ ile
Dâmına düşer kim el urursa işbu **dâmene** (G. 295/4)

Mahzen-i sırrınâ dilde zülfi kufl ursa n'ola
Ejder olur çün tılısm ekser bilürsüz **mahzene** (G. 295/7)

Meskeninden zülfi dûr itdi sabâ bigi Cem’i

Âh ölürse irmedin gurbetde miskîn **meskene** (G. 295/11)

2. 1. 2. Tarsi (Paralellik)

Divan şiirinde örneklerine sıkça rastlanan tarsi sanatına şairlerin rağbet ettiği görülmektedir. Tarsi, mısralardaki sözcüklerin ölçü ve uyak bakımından birbirine denk getirilmesi (mütevâzin ve mukaffâ) yoluyla yapılan sanattır. Bu sözcükler sayı bakımından da birbirine denk olmak zorundadır. Yapılan denklik sadece kelimelerde değil tamlama, bağlaç ve Türkçe eklerde de aranmaktadır (Dilçin, 1991: 86).

Dörtlü ve beşli söz tekrarlarında karşılaşılan aynı sözcüklerin beytin her iki dizesindeki denk oluşumlarına karşılık tarside sadece aynı sözcüklerin değil ses, anlam ve ölçü itibarıyla da benzer sözcüklerin tekrarı söz konusudur (Macit, 2016: 61-62). Bu tekrarlar, bilinçli bir tercih sonucu uygulanan düzenlemelerdir ve doğrudan metin içerisinde bir âhenk oluşturmayı hedeflemektedir (Saraç, 2007: 120).

Mısra aralarındaki paralellik, anlamı pekiştirmenin yanında aynı söyleyiş kalıbının art arda tekrarıyla beyite hoş bir âhenk, etkileyici bir ritim ve akılda kalıcılık sağlamaktadır. Dizeler arasındaki bu söyleyiş benzerlikleri, Klâsik Türk şiirinde mütevâzin, tevâzün, mütenâzır, tenâzur, müsâvi, tesâvi, müvâzi, teşâbüh, tarsi’, murassa’...gibi terimlerle de kullanılmıştır (Dilçin, 2000: 34-36).

Cem Sultan, daha çok gazellerin matla beytinde tarsi sanatına yer vermiştir. Bununla beraber gazelin geneline yayılan yarı paralel olarak değerlendirilen örnekleri de çoktur. Kasidelerinde de sıkça rastlanılan tarsi sanatı, şairin şiirlerine ses imajı dışında estetik bir görünüm de kazandırmıştır. Paralellik olarak da kabul gören tarsi sanatı, Cem Dilçin ve Muhsin Macit’in çalışmalarından esinlenilerek iki grupta ele alınmıştır. Başlıklar altında gruplandırılan tarsi sanatında benzer kelimeler, kutucuklar halinde koyu harfle gösterilmiş aynı görevdeki benzer ekler ise koyu harfle gösterilerek verilmeye çalışılmıştır:

2. 1. 2. 1. Tam Paralellik

Paralel denkliğin esasını oluşturan üç unsurdan;

- a) Uzuvarların sayısının aynılığı,
- b) Münasebet-nisbet aynılığı,
- c) Kuruluş-yapı aynılığından

Birinin beyitte bulunmasıyla tam paralellik, ikisi yahut biri bulunursa yarım paralellik meydana gelmektedir (Macit, 2016: 65).

Paralel söyleyişlerde kavramlar, ortak söz veya aynı gramatik yapılardaki (bağlaç, terkip, hâl ekleri...) bağıntıyla kurulmaktadır. Özellikle de tamlama “-i” leri ve bağlaç “u, ü, vu, vü” gibi unsurlardan oluşarak âhenk temin etmişlerdir (Selçuk, 2004: 171).

2. 1. 2. 1. 1. Beyitlerdeki Tam Paralellik

Her iki mısranın kuruluş itibarıyla simetrik bir düzlemde sağladığı ritmik akıcılık beyte hoş bir âhenk katmıştır. Paralel doğrultuda tekrar edilen kelimelerin yanı sıra anlam açısından denk kelimeler bütünlük sağlamıştır:

Hükmine **göre** cünbiş **ider** çarh rûz ü şeb
Emrine **göre** gerdiş **ider** devr-i rûzgâr (K. 3/8)

Söz tekrarlarının yoğun kullanıldığı beytin etkisi, öncelikle kulakta hoş bir yankı bırakmıştır. Birbiri ardına tekrarlanan kelimeler, beyitteki anlamı pekiştirirken söyleyişteki güzellik, âhenk etkisini güçlendirmektedir:

Rabt **itdi her** kelâmı kelâmı **Muhammed’ün**
Zabt **itdi her** nizâmı nizâmı **Muhammed’ün** (K. 4/72)

Mısra başında sağlanan söz tekrarları, anlatımı tekdüzelikten kurtarıp akıcı bir anlatıma kavuşturmuştur. Beytin her iki mısrasında dikey doğrultudaki benzer ifadeler görüntüde estetik sağladığı gibi kulakta da müzikal bir tesir bırakmaktadır:

Niçe kim zinde **kıla**‘âlemi ervâh-ı safâ

Niçe kim bende **kıla** lutf-ıla insânı kerem (K. 7/69)

Yüklemin mısra başında kullanılması vurgunun bu noktada yoğunlaşmasını sağlamıştır. Birbirine paralel bir sırada aynı kuruluşa sahip kelimelerin sağladığı yapı, tarsi sanatının güzel bir örneğini oluştururken benzer seslerin beytin içindeki kullanımı ses âhengini güçlendirmiştir:

Giydürmedün **bu** kubbede **bana** kabâ **felek**

Göstermedün **bu** sofada **bana** safâ **felek** (K. 10/9)

Her iki mısra da görülen seslenme edatının simetrik tekrarı, söyleyiş güzelliği oluşturmuştur. Beyit genelinde kelimeler, bir zincirin halkası gibi hem ses hem mana etrafında toplanarak şiire hoş bir âhenk katmıştır:

Yâd-ı dehenün bagrumı pür-hûn **ider iy dost**

‘Aksi lebünün yaşumı gül-gûn **ider iy dost** (G. 14/1)

Kadeh ile kastedilen şaraptır. Şarap, içilmeye başladığı zaman nasıl lezzetliyse, şarabın bittiğinde verdiği rahatlık da bir o kadar hoştur. Aynı görevde kullanılan ses/sözcüklerin paralel konumu söyleyişe güzellik katmıştır:

Lezzet-i cân **dür** ibtidâ-**yı kadeh**

Râhat-ı dil **dür** intihâ-**yı kadeh** (G. 29/1)

İki dize arasında kurulan anlamsal bağ paralel şekilde gerçekleşmiş, hem mana hem de söyleyişe güzellik katarak âhenk oluşturmuştur. “Söz-leb, mürde cism-derd ehli, cân-derman” kavramları ve ortak kullanılan redif birlikteliğiyle şair, tarsi sanatının mana ve ses boyutunda güzel bir örneğini sergilemiştir:

Sözün bu mürde cisme cân **bağışlar**

Lebün derd ehline dermân **bağışlar** (G. 49/1)

Dize içinde gramatik yapılardan biri olan bağlaç (vü), simetrik bir düzlemde sıralanarak iç âhenk oluşturmuştur. Beyit içinde *ü-n* seslerinin kullanımı beyte ritmik bir akıcılık katmıştır:

Zikr**ün** hemîşe dil**de** **vü** fikr**ün** gönüld**edür**

Söz**ün** dimâğ iç**inde** **vü** sûzun ciger**dedür** (G. 64/2)

Hem lafız hem mana sanatlarının örneklerine rastlanılan beyitte şair, ilk dikkati seslenme edatıyla çekmiştir. Kendi acısını mübâlağa yoluyla anlatırken gözyaşını şaraba, yanan ciğerini kebaba benzetmiş, ortak kelimeler ve edat görevli sözcüklerin tekrarıyla âhenk oluşturmuştur:

Ak **iy** gözüm yaşı kan-**ıla** şarâb **olasın**

Yan **iy** ciger gam-ı ‘ışk-**ıla** kim kebâb **olasın** (G. 240/1)

Mısra başındaki ortak söz tekrarları beyit içindeki tekrarlarla birlikte iç âhenk temin etmiş, birbiri ile ilişkili olan kavramlar mana ve ses bütünlüğü sağlamıştır:

Kim perîşân **olmaya bu** sünbül-**i** pür-ç**inden**

Kim siyeh-kâr **olmaya bu** hatt-**i** müşğ-âg**inden** (G. 243/1)

Ortak gramatikal unsurlar (hâl ekleri) ve söz tekrarları, aynı düzlemde sıralanmış bu durum söyleyişe akıcılık katarken gözde hoş bir estetik izlenim uyandırmıştır:

La’l**ünden** olmadı dile sıhhat **ne fâ’ide**

Vasl**undan** irmedi bana râhat **ne fâ’ide** (G. 276/1)

Şair, kendisi gibi aşkıdan rezil olmuş birinin olmadığını bildiği halde soru sorarak dikkat çekmeye çalışmıştır. Çünkü dünyada tutkulu bir âşık varsa o da kendisidir. Bu tutkulu aşk onu elbette ki rüsva edecektir. Beyitte her iki mısradaki benzer görevlerde kullanılmış ekler ile aynı kelimelerin birbirine denk şekilde konumlandırılması ses uyumunu sağlamıştır. Bu kelimelerin beyit içinde mana ile uyumu da ses ile bir bütünlük teşkil etmiştir:

Kim**dür** belâ-yı ‘ışk-ıla rüsvâ **benüm bigi**
Yok**dur** cihânda ‘âşık-ı şeydâ **benüm bigi** (G. 332/1)

İy emîr-**i** bî-vezîr **ü iy** ‘Alîm-**i** bî-misâl
V’**iy** Habîr-**i** bî-nazîr **ü iy** Rahîm-**i** Zü’l-celâl (K. 1/1)

Sübhâne men yüsebbehu **fi’l**-berri **ve’l**-bihâr
Sübhâne men takaddese **fi’l**-leyli **ve’n**-nehâr (K. 3/1)

Dânâ-**y** bî-nazîr **ü** şehen-şâh-**i** bî-vezîr
Sultân-**i** her-mekân **ü** hüküm-rân-**i** her diyâr (K. 3/2)

Mücrimlere tapun-**durur iy** pâd-şeh penâh
‘Âsîlere kapun-**durur iy** lem-yezel medâr (K. 3/11)

Divâne zevkun-**ıla olan oldu huş**-mend
Mest-âne şevkun-**ıla olan oldu huş**-yâr (K.3/13)

Öper**di** şem’-**i** çarhı cemâli **Muhammed’ün**
Zeyn it**di** yiri vasfı kemâli **Muhammed’ün** (K. 4/25)

Tut**di** cihânı nûr-**i** cebîni **Muhammed’ün**
Zeyn it**di** dini rûy-**i** zemîni **Muhammed’ün** (K. 4/37)

Kavl-**i** sahîh-i şer’**i** hitâbı **Muhammed’ün**
Nakl-**i** sarîh fer’-**i** cevâbı **Muhammed’ün** (K. 4/60)

Tut**di** nesîmi halk-**i** cihânı **Muhammed’ün**
Zeyn it**di** nakş-**i** lutfî zemânı **Muhammed’ün** (K. 4/106)

Tastîr-**geşte** resm-**i tu der** defter-i sudûr
Tahrîr-**geşte** ism-**i tu der** levh bâ-k'alem (K. 5/2)

Oldı 'inâyetün-**ile** 'âlem **kamu** ferah
Doldı nübüvvetün-**ile** dünyâ **kamu** nagam (K. 5/7)

Bir pâye-**durur** rif'atüne çarh-**i** mutabbak
Kim halka-**durur** işigüne 'urve-**i** vuskâ (K. 6/74)

Kahr **u** gazabun kal'asınun handeki dûzah
Lutf **ü** keremün bâg-çesi Cennet-i Me'vâ (K. 6/75)

Mefhar-**i** mülk-**i** safâ mazhar-**i** envâr-**i** Hudâ
Mesned-**i** taht-**i** vefâ dâver-**i** devrân-**i** kerem (K. 7/2)

Zînet-**i** tâc ü nigîn ü şeref-**i** millet ü dîn
Husrev-**i** rûy-ı zemîn hazret-**i** sultân-ı kerem (K. 7/3)

Hükmi efgendesidür Rüstem-**i** destân-**i** cihân
İşigi bendesidür Husrev-**i** hakan-**i** kerem (K. 7/4)

Mihr-**i** lutfında **degül** zerrece envâr-**i** vefâ
Yem-**i** cudında **degül** katrece 'ummân-**i** kerem (K. 7/7)

Ne keremdür **ki ola** mûcib-**i** tecdîd-**i** güneş
Ne günehdür **ki ola** bâ'is-**i** hirmân-**i** kerem (K. 7/62)

Niçe kim ola 'atâ defter-**i** dîbâce-**i** cûd
Niçe kim ola vefânâme-**i** 'ünvân-**i** kerem (K. 7/72)

Bu yüz **mi-durur ya** mihr-i enver
Bu söz **mi-durur ya** şehd ü şekker (K. 11/1)

La'lüni **görüp** sogıldı Kevser
Kaddüni **görüp** бүkildi Tûbâ (K. 11/10)

Cân zülfünü **görüp oldu** pür-tâb
Dil yüzünü **görüp oldu** nâlân (K. 11/22)

Âyet-i hüsnedür ruhun tefsîr
Mahzen-i 'ışkadur gamun miftâh (G. 28/5)

Şîrin tudagun Çeşme-i Hayvân **olacakdur**
Rengîn yanagun gün gibi tâbân **olacakdur** (G. 42/1)

Halka-i dâ'ire-i lutf dehânun **olısar**
Âyet-i hüsn hat-ı müşg-feşânun **olısar** (G. 44/1)

Cefân-ıla ciger pür-hûn **olupdur**
Belân-ıla gönül mahzûn **olupdur** (G. 62/1)

Şirin lebün halâveti şehd ü şekerdedür
Nazûk ruhun tarâveti şems ü kamerdedür (G. 64/1)

Dişlerün nazmı şehâ dürri 'Aden'den **çıkarrur**
Leblerün dürri dil ü cânı bedenden **çıkarrur** (G. 74/1)

Hevâ-yı cennet-i kûyun dile penâh **yiter**
İki cihânda kapun cânâ secde-gâh **yiter** (G. 82/1)

Kaşların yayı **gibi** eğriyi kendüye çeküp
Gâmzen okı **gibi** togruyı yebâna atar (G. 83/2)

Kaş**undur** gûşe-**i Beytü'l-**Mukaddes
Saç**undur** perde-**i Beytü'l-**Mutahhar (G. 110/4)

Câm-**i** la'lün **var-iken** bâde-**i** gül-reng **nedür**
Sâz-**i** nâlem **var-iken** zemzeme-**i** çeng **nedür** (G. 114/1)

Leb**ün** halâveti şehd **ü** şekerde **bulınmaz**
Diş**ün** letâfeti dürr **ü** güherde **bulınmaz** (G. 120/1)

Cefâ-yı zülf-**i** müşgîni **gibi** müşkil belâ **olmaz**
Hevâ-yı kadd-**i** bâlâsı **gibi** bâla belâ **olmaz** (G. 123/1)

Leb**ünsüz** Çeşme-**i** Hayvân **gerekmez**
Diş**ünsüz** gevher-**i** ‘ummân **gerekmez** (G. 125/1)

Didüm cântîr-**i** gamzen **ana düşmez**
Didi bu sehm-**i** devlet **ana düşmez** (G. 129/1)

Gazel-i hüsnü**ne** ruhun matla’
Hûblık beytine leb**ün** mısra’ (G. 160/1)

Hurrem ruhun hevâ**sı-y-ıla** nev-bahâr-ı ‘**ışk**
Tâze hat**un** safâ**sı-y-ıla** sebze-zâr-ı ‘**ışk** (G. 168/1)

Ne halâvetdür bu **kim** şol la’l-**i** şekker-zâda **yok**
Ne letâfet var ola **kim** bu ruh-**i** zibâda **yok** (G. 176/8)

Revnakın boz**dı** ruh**larun** kâmer**ün**
Kıymet**in** sıd**ı** lebler**ün** şeker**ün** (G. 178/1)

Dil zebun **oldı dahı n’olsa gerek**
Dîdehun **oldı dahı n’olsa gerek** (G. 179/1)

Yâd-**ı** la’l **ünle ne** dil pür-hûn **degül**
Fikr-**ı** zülf **ünle ne** cân meftûn **degül** (G. 194/1)

Göz**lerün** şol mestdür **kim** hâb ana hacet degül
Lebler**ün** ol mül-durur **kim âb ana hacet degül** (G. 200/1)

Belâ-durur gam u derd-i habîbi **ben bilürem**
Velî odur yine ol gam tabîbi **ben bilürem** (G. 225/1)

Diş**lerün** nazmın işitse âb **olur** dürr-**ı** ‘Aden
Kâkül**ün** bûynı tuysa hâk **olur** müşğ-**ı** Hotan (G. 236/1)

Ser-geşt **eyem ol** zülf-**ı** siyeh-kâr **un elinden**
Dil-hast **eyem ol** nergis-**ı** bîmar **un elinden** (G. 241/1)

Niçe bir dil vireyin kâkül-**ı** pür-çînün **içün**
Niçe bir kan yudayın ol leb-**ı** rengînün **içün** (G. 242/1)

Beşâret ‘arz ider la’li dem-**ı** enfâs-**ı** ‘Îsâ’**dan**
İşâret gösterür hüsni kemâl-**ı** sun’-**ı** Mevlâ’**dan** (G. 252/2)

Dil yand**ı** yüz**ün** şem’**ine** pervâne **midür bu**
Cân düş**di** saç**un** bendine dîvâne **midür bu** (G. 260/1)

Bâd-**i** sabâ iriş**medi** pâ-y-**i** semendüne
Serv-**i** sehî yitiş**medi** kadd-**i** bülendüne (G. 274/1)

İy genc-**i** hayâl-i lebüne dîde hazâne
V'**iy** tîr-**i** hadengi gamuna sîne nişâne (G. 291/1)

Çeşm-**i** mestün **niçe bir** eyleye mest-ânalığı
La'l-**i** nâbun **niçe bir** göstere peymânalığı (G. 331/1)

Cânân-**ıla** cân **oynamacak hoşça degül mi**
Yâr-**ıla** nihân **oynamacak hoşça degül mi** (G. 347/1)

2. 1. 2. 1. 2. Beyitler Arasındaki Tam Paralellik

Art arda gelen paralel söyleyişler kafiye ve redifin sağlamış olduğu tekdüze âhenge farklı bir hava katmakta, beyit içerisindeki ses göndermeleri, şiirin bütünlüğünü sağlayan temel bir öge olduğu gibi beyit aralarında ritmik bir akıcılık da kazandırmaktadır (Selçuk, 2004: 177).

Dedim dedi 'li ifadelere Cem Sultan'ın divanında sıkça rastlanmaktadır. Bu ibare ile gazelin geneline yayılmış olan benzer kelimelerin yanında aynı görevde kullanılan gramatikal fonksiyonlar da şiiri hem göz estetiği açısından hem de işitsel açıdan renklendirerek ortaya hoş bir âhenk katmıştır:

Didüm bu ne gözdür **bu ne** yüzdür **bu ne** kaşdur
Didi biri mü'min **biri** kâfir **biri** câdû

Didüm bu ne kaddür **bu ne** haldür **bu ne** hatdur
Didi biri 'ar 'ar **biri** 'anber **biri** Hindû

Didüm bu ne bendür **bu ne** dildür **bu ne** saçdur
Didi biri bülbul **biri** fülful **biri** gîsû

Didüm bu **ne** nâz **üne** ‘itâb **ü ne** cefâdur

Didi biri nâz **u biri** ‘ışk **ü biri** si hû

Didüm kanı ‘aklum **kanı** gönlüm **kanı** cânım

Didi biri pinhân **biri** hayrân **biri** baglu

Didüm ki Cem’ün hâli nedür çeşmün elinden

Didi ne sorarsın nicedür âh-ıla sayru (G. 263/ 2-7)

Birinün müşgîn saçından bû umar müşg-i Hotan

Birinün lâle lebi yâdına içer hûn ciger

Birinün kandîl-i rûyından alur **nûr** af-tâb

Birinün tâb-ı ruhından **nûr** umar cirm-i kamer

Birinün serv-i sehî kadd-i ser-efrâzına kul

Birinün ayagina yüzün sürer bâd-ı seher

Birinün kimse elini öpmez **illâ** astin

Birinün kimse bilüni kuçamaz **illâ** kemer

Birinün âhû gözinün hamlesi saydı cihân

Birinün bir gamzesine dōyemez bin şîr-i ner

Birinün zülfî **cihân** mülkine sûd eylese bes

Birinün çeşm-i **cihân**-âşûbına sevdâ yiter

Birinün bir zülfî kılınacihân mülki bahâ

Birinün bir şîvesi bin mülk-i İskender deger

Birinün zînet ruhı verdinden **alur** bâg-ı hüsn

Birinün cüllâb-ı la'linden **alur** lezzet şeker

Birinün müjgânı târi 'âleme nâvek-figen

Birinün bir gamzesi 'uşşâka bin hancer çeker

Birinün zülf-i siyeh-pûşî Hatâ mülkine şâh

Birinün hâl-i ruhı sultân-ı Hind-istân geçer

Birinün hâl-i ruhından lâlenün bagrında dâg

Birinün zülfiyle sünbül 'illet-i sevdâ çeker

Birinün zülfeyni tâc-ı devlet için 'ayn-ı dâl

Birinün hâk-i rehi 'izzet nişânından eser

Birinün her gûşede ebrûsı **gizler bin** kemân

Birinün her gamzesi bir demde **gizler bin** seher

Birinün 'anber saçı yanında sünbül hâk-râh

Birinün 'anber gözi katında nergis bî-basar

Birinün lü'lü'-i lâlâsı için dil rîşdür

Birinün yâkûtı katında güher seng-i meder

Birinün pâyına sîm-efşân **çeşm-i** âf-tâb

Birinün hüsni nazîrin görmemiş **çeşm-i** beşer

Birinün zülf-i hevâsından döker şeh-per perî

Birinün işigi hâki kîmyâ-yı 'ayn-ı zer

Birinün la'line teşne çeşme-i **Âb-ı** Hayât

Birinün zülf-i siyâhı **Âb-ı** Hayvân'a makar (G. 115/2-19)

2. 1. 2. 2. Yarım Paralellik

Cem Sultan'ın divanında yarım denilebilecek paralel söyleyişler genelde her iki mısranın yarısında karşımıza çıkmakta olup kasidelerde az da olsa mısranın tamamına veya bir bölümüne yayılmaktadır.

2. 1. 2. 2. 1. Beyitlerdeki Yarım Paralellik

Nasb olalı cihâna **livâsı** **Muhammed'ün**

Eflâke irdi şer'i **nidâsı** **Muhammed'ün** (K. 4/1)

Toldı meşâm-ı câna **nesîmi** **Muhammed'ün**

Feyz irdi rûha lutf-ı' **amîmi** **Muhammed'ün** (K.4/83)

'İzzet göginde togalı **mâhı** **Muhammed'ün**

Tutdı zemîni şer'i **sipâhı** **Muhammed'ün** (K. 4/118)

İy sicill-i şiyemün matla'ı **dîvân-ı kerem**

Nâm-ı cûdunla bulur zîneti **'ünvân-ı kerem** (K. 7/1)

İy vefâsuz ha'in **ü bî-** emn **ü bî-**amân **felek**

V'iy hatâ-perver **belâ-**bahş u **kazâ-**gerdân **felek** (K.8/1)

Âh elünden her zemân iy hâ'in ü hûn-hâr **felek**

Bî-bekâsın **bî-**safâ **bî-**vezn ü **bî-**lenger **felek** (K. 8/16)

Nâr ağaçları **vü** limon kaysı **vü** şeft-âlular

Güller ü zîbâ çiçekler hem nerenc-istândur (K. 9/6)

Ruhları rengîn lebi mey-gûn ü ‘anber benleri

La’linün bir katresi bîn Çeşme-i Hayvân’dur (K.9/9)

Gözleri şehlâ **yüzi** bedr ay **kaşları** hilâl

Zülf-i müşgîn ‘anberîn nesrîn-ile reyhândur (K.9/10)

Gözleri câdû-yı Mısırî **kaşları** mekkâr-ı Hind

Ruhları ter-gonce-i gül-zâr-ı huld-istândur (K. 9/20)

İy dostlar görün yine bu **bî-vefâ felek**

Kıldı belâ vü derde beni **mübtelâ felek** (K. 10/1)

Taşlarla döginüp yürür **âb-ı revânı gör**

Rahm eyledi bu hâlete **kevn ü mekânı gör** (K. 10/10)

Bilsem cihân içinde ki n’itdüm **sana felek**

Düşmenlerümi güldürür oldun **bana felek** (K. 10/16)

Kıldı zemâne cevri ü cefâlar **bana dirîg**

Zevk ü safâya olımadum **âşinâ dirîg** (K. 10/17)

Dil ya kaşuna olmaga kurbân **hevesi var**

Zîrâ ki bilür la’lünün ‘Îsâ **nefesi var** (G. 40/1)

Hat ki haddinde ol **nigâr yazar**

Tûlicü’l-leyle fi’n-**nehâr yazar** (G. 108/1)

Yâr şol zülf-i girih-gîrini **zencîr eylemiş**

Ya’ni ben divânesin tutmaga **tedbîr eylemiş** (G. 141/1)

Hatun kim safha-i **câna yazılmış**
Gazeldür sanki **dîvâna yazılmış** (G. 142/1)

Derd-i 'ışkun âh kim **tedbîri yok**
Çünkü takdîr işidür **tagyîri yok** (G. 172/1)

Kalem yanar oda yazılsa ger **beyân-ı firâk**
Yâ nice şerh olasın yâra **dâstân-ı firâk** (G. 175/1)

Ruhların odında zülfün 'ûd imiş **'anber hatun**
Bezm-i hüsnünde anun'çun gezdürür **micmer hatun** (G. 177/1)

Rişte-i 'ömrüm dükendi gerçi **nâzundan senün**
Kılca eylük görmedüm zülf-i **dirâzundan senün** (G. 182/1)

Kaşun olalı hüsnün-içün **sâye-bân-ı müşg**
Zülfün kemendi takdı ana **rismân-ı müşg** (G. 183/1)

Kurdukça yaykara-y-ıla müşgîn **kemân kaşun**
Kılur nişâne tîrine cân bî-**gümân kaşun** (G. 191/1)

Çünkü gösterdi nikâbın keşf idüp **dîdâr gül**
Bülbül-i miskîni gamdan eyledi **bîmâr gül** (G. 199/1)

Şu'â-ı şem'-i ruhun nârına **yanar kandîl**
Sabâh olunca göreydün neler **çeker kandîl** (G. 207/1)

Olmaga yâra hem-**nefes n'idelüm**
Var-durur cânda bu **heves n'idelüm** (G. 217/1)

- Çün melâhat mısırınun tahtında **sultânsın begüm**
Yûsuf-ı hüsn ü letâfet şâh-ı **hûbânsın begüm** (G. 219/1)
- Mümkin degül bu hod ki şehâ **âşinân olam**
Yiter bu denlü bana ki sinün **gedân olam** (G. 224/1)
- Dün gice ol mâh-ı mihr-ârâyı **mihmân eyledüm**
Hüsni dil mülkinün tahtında **sultân eyledüm** (G. 229/1)
- Bin yıl yanarsa ‘ışk odına bir **karâra Cem**
Bahr-ı gamunda gelmeye hergiz **kenâra Cem** (G. 230/1)
- Aç yüzünü hicrüm gicesi tâ **seher olsun**
Çöz zülfünü dil gül-şen-i pür-müşg-i **ter olsun** (G. 246/1)
- Gördüğince sîneme gamzen okı **ta’zîm için**
Hâk-i pâyna fidâdur cân ü dil **teslîm için** (G. 247/1)
- La’lünün metni beyân olmazdı her **tafsîl için**
Hatt-ı müşgînün havâşi yazmasa **te’vîl için** (G. 249/1)
- ‘Arz it saçunı Rûm diyârı **Hotan olsun**
Dendânunı keşf eyle ki ‘âlem **‘Aden olsun** (G. 258/1)
- Öykünür imiş bu hat-ı **dil-dâra benefşe**
Sonra oldu hacil başladı **inkâra benefşe** (G. 266/1)
- Yüzün görelî ol iki **sünbül arasında**
Dil haste yatur bend-ile **kâkûl arasında** (G. 271/1)

Hatt-ı ruhsârün kitâb indürdi **tenzîl üstine**

Sâye-i zülfün şeref kor perr-i **Cibrîl üstine** (G. 290/1)

Bir hûb yine **gönlümi sevdâyâ düşürdi**

Mest-âne gözi **cânumı gavgâyâ düşürdi** (G. 304/1)

Yaykara-y-ıla kaşın yâr **kemân eyleyeli**

Gamzesi tîrine ben sîne **nişân eyleyeli** (G. 305/1)

Yakalı ‘ışkunun odına **zühd ü takvâyı**

Sulara saldı gözüm yaşı **ders ü fetvâyı** (G. 322/1)

2. 1. 2. 2. 2. Beyitler Arasındaki Yarım Paralellik

Ne-durur Hakk’a togru varmaga râh

Himem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Zahm-ı küfre odur şifâ-yı ebed

Merhem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Dil ü cân bâgını kılur tâze

Şeb-nem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Kim olursa olur Hudâ’ya karîb

Hem-dem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Sahn-ı câna safâ virür irse

Kadem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Kangı kalbe yazılsa ola pür-nûr

Rakam-ı lâ-ilâhe illâ'llâh

İns ü cân râm ola ele girse

Hâtem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

Uludur on sekiz bin 'âlemden

'Âlem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

Toludur cümle âsmân ü zemîn

Ni'am-ı lâ-ilâhe illâ'llâh

Hoş hidâyet-durur olan kişiye

Mahrem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

Levh-i Mahfûz'da olur cârî

Kalem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

Kangı safda k'ola bulur nusret

'Âlem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

Oldı mezkûr kamu dillerde

Kasem-i lâ-ilâhe illâ'llâh

‘Aklı irmez kimesnenün nicedür

Kıdem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Râh-ı Hakk’a delîl olup iledür

Bu Cem’i lâ-ilâhe illâ’llâh

Gönlini eyle iy Hudâ-yı kerîm

Mülhem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

Ki kamu mücrime hemân besdür

Kerem-i lâ-ilâhe illâ’llâh

(K. 2/1-17)

Gelmez lisân ü kâle vü sıgmaz beyâna hîç

Mi’râc gicesindeki hâli Muhammed’ün

Bir kılı bin yararsa dahı ‘akl-ı hurde-bîn

Gelmez hayâl ü vehme hayâli Muhammed’ün (K. 4/34-35)

Ger bir hakîre zerrece irişse himmetün

Olur iki cihânda sa’âdetle muhterem

Lutfun kime ki olmaya ‘âlemde dest-gîr

Olur iki cihânda enîs ana derd ü gam (K.5/18-19)

Lebün ölü dirildür nutka gelse

Kerâmet mi bu yâhud velâyet

Hatun zülfeynün iy meh kaşlarunla

Gül evrâkında yazdı penc âyet

(G. 21/4-5)

Hayât-ı câvidân bulmaga gönlüm

Tudagun Çeşme-i Hayvân bağışlar

Hatun küfrine zülfün zulmetinden

Yüzünün pertevi î mân bağışlar

(G. 49/2-3)

Bir sencileyin dil-ber-i ‘agyârı kimün var

‘Uşşâka cefâlar kılıcı **yârı kimün var**

Bir bencileyin haste vü dil-dâde vü gam-gîn

Ser-geşte cefâ-dîde vü **gam-hârı kimün var**

Bir sencileyin ‘âşıkın öldürici suçsuz

Bî-rahm ü dil-âzâr ü **sitem-kârı kimün var**

Bir bencileyin derd ü belâ dâmına düşmüş

Bî-çâre vü âvâre **giriftârı kimün var**

Bir sencileyin bülbülünü gam dikeninde

Zâr-ıla nizâr idici gül-zârı kimün var

Bir bencileyin gül-şen-i hüsnün hevesinden

Bülbül bigi zâr olıcı her-bârı kimün var

Bir sencileyin kadd-ıla büstân-ı cinânda

Bir serv-i cefâ-berg ü **belâ-bârı kimün var**

Bir bencileyin üstine yaprak gibi dıtrer

Ol serv-i ser-efrâza **hevâ-dârı kimün var**

Bir sencileyin hüsni kumâşını satarken

Bâzârını germ idici **tarrârı kimün var**

Bir bencileyin nakd-i dil ü cânı kılup harc

Cân-ıla o bâzâra **harîdârı kimün var**

Bir sencileyin dil-ber-i hûrî-sıfat el-hak

Sûretde melek-hûy ü **perî-vârı kimün var**

Bir bencileyin zülfî esîri iken iy Cem

Baht-ı siyehüm gibi **siyeh-kârı kimün var** (G.65/1-12)

İşigün hâki ele girse hemîn besdür bana

Çün cihân menzil-gehi âhir **türâb altındadır**

Hüsün envâr-ı tecellîsi irişdükçe güneş

Benzer ol pîrûzeye kim **âf-tâb altındadır** (G. 76/4-5)

Zülf-i pür-çînün nigârâ dâmdur

Gözlerün gâret-ger-i İslâmdur

Çeşm ü la'lün yâd idelden dil-berâ

Nukl-ı sohbet şekkerîn bâdâmdur (G. 78/1-2)

Zülf ü çeşmün dehenün üzre nizâ' itdi hatun

Girüp araya didi yok yire bu **ceng nedür**

Hûn-ı eşküm çü degül mûcib-i surhî-i şafak
Her gice dâmen-i çârî boyayan **reng nedür** (G. 114/5-6)

Niçe bir derd ü belâ-y-ıla bu âvâre gönül
Kendüye gelmeye her-geh ki sanâ vara gönül

Niçe bir süm-i semendün hevesinden sanemâ
Her seher dõşene toprak gibi yollara gönül (G. 198/1-2)

La'l-i nâbun sırrını benzer 'ayân itmek diler
Kim hatun müşgîn havâşî yazdı **te'vîl üstine**

Şem'-i hüsnün yâdına dil kaşunı kıldı mekân
Zeyn için san câm asar mihrâba **kandîl üstine** (G. 290/2-3)

Bir lahza karâr idemez ansuz dil-i miskîn
Yoksa gene bu kâmet ü ebrûya mı düşdi

Âh o dili Cem n'eyleye kim gamdan usanmaz
Vardı gene bir gözleri âhûya mı düşdi (G.316/4-5)

Ol dem kanı ki Ka'be-i kûyûn mekân idi
Ârâm-gâhı gönlümün **ol âsitân idi**

Ol dem kanı ki merkeb-i baht ü sitâremün
Hayl-i semend-i vaslun ile **hem-'înân idi**

Ol dem kanı ki sâye-i perr-i hümâbigi
Zill-ı zalîl-i gerd-i rehün **sâye-bân idi**

Ol dem kanı ki sebzelerin tâze tutmaga

Ol gül-sitâna yaşlarum **âb-ı revân idi**

Ol dem kanı ki sâhn-ı serây-ı sürûruna

Her dem kavâfil-i dil ü **cân mihmân idi**

Ol dem kanı ki mürğ-i dile âsitânunun

Her gûşe-i müşerrefi bir **âşiyân idi**

Ol dem kanı ki mesken idi işigün Cem'e

Hayfâ ki geçdi bilmedük ol hoş **zemân idi** (G. 335/1-7)

2. 1. 3. Tekrir

Sözlüklerde tekrarlama, sözün tesirini kuvvetlendirme amacıyla bir kelimeyi bile bile tekrar etme sanatı olarak geçmektedir. Tekrar olarak da nitelendirilen tekrir, sanatkârın içinde bulunduğu ruh halini, üzerinde durmak istediği, cazibesine kapıldığı, hislerinin ve heyecanının kendisini yönlendirdiği unsurları, kavramları bize sunmasının dışında metne kattığı ses yönüyle de bir bütünlük sağlamaktadır (Saraç, 2007: 120). Anlamı kuvvetlendirmek amacıyla manzum veya mensur bir parçada aynı kelimenin birkaç defa tekrarı yoluyla gerçekleşen tekrir sanatı ilk bakışta lafızla ilgili bir sanat görünümü verse de heyecan mahsulü olması dolayısıyla mana sanatının içine dahil edilmektedir (Külekçi, 2013: 163).

Klâsik belâgat kitaplarında tekrir, ayrı bir sanat olarak değil, itnâb içinde bir üslûp özelliği olarak ele alınmıştır. Türkçedeki belâgat kitaplarında ise tekrir adıyla ve müstakil bir sanat olarak Süleyman Paşa'nın *Mebaniü'l-İnşâ* ve Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Ta'lîm-i Edebiyat'ı* ile girmiştir. Eski belâgat kitaplarında, aynı anlamdaki aynı lafızların tekrarının yanı sıra ayrıca aynı manaya gelen telaffuzu farklı sözlerin de (âsi olmamak ile itaatkâr olmak gibi) tekrir sanatı içine alındığı görülmektedir. Bu şekilde yapılan tekrir sanatı, lafız ve manada tekrir ile yalnız manada tekrir olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Fakat bu yaklaşım tekrir sanatının ses değerini bütünüyle göz ardı etmeye götürmektedir (Saraç, 2016: 197). Yapılan bazı çalışmalar

ise tekririn tekrarlarla karıştırılmaması gerektiği yönündedir. Tekrir, sözün etkisini artırmak için kelime veya kelime gruplarının bile bile tekrar edilmesi halinde bir üslup özelliği olarak söze güzellik katmaktadır (Üstünova, 2003: 240).

Tekrar edilen kelimenin yerinde ve güzel kullanılması bir sanat özelliği taşımaktadır. Bu kelimenin sese ve manaya kattığı değer bir bütün halindedir. Tekrar edilen benzer kelimelerin manayı etkilememesine kesret-i tekrar ya da tekerrür denir ve bir kusur sayılır. Mananın etkisini artırıyorsa buna da hüsn-i tekrar denir (Dilçin, 2009: 452). Tekrar edilen her kelimenin tekrar olarak ele alınmadığı çalışmalar da dikkate alınarak bu çalışmada tekrar ve tekrar grupları iki ayrı başlık altında toplanmıştır. Fakat her iki başlıkta toplanan örneklerin âhenk üzerinde katkısı yadsınmamaktadır. Mana sanatı olarak incelenen tekririn aslında ses üzerindeki etkisi de çok büyüktür ve ifadeye bir coşkuluk, akıcılık katmaktadır. Nitekim, Cem Sultan da bu özelliği çok kullanmıştır. Tekrir sanatının örneklerini Cem Sultan, başarılı şekilde işlemiş, dikkatin çekilmesini istediği kavramı ardı ardına tekrar ederek hem manayı kuvvetlendirmiş hem de ifadeye hoş bir güzellik katmıştır.

Penâh sözcüğünün beytin muhtelif yerlerinde dört kez tekrar edilmesi ses imajını kuvvetlendirmiştir. Bir na'at türü olan beyit, Muhammed redifiyle odak noktasını Hz. Muhammed'in övgüsüne ayırmış, tekrar ettiği kelimelerden de şairin onun şefaatine sığındığı anlaşılmıştır:

Püş ü **penâhum** eyle **penâhını** dâ'imâ

‘İzzet-**penâh**dur çü **penâhı** Muhammed’ün (K. 4/128)

Farsça ve Farsçadan hareketle Türkçede ünsüzle biten sözcüklerden sonra “u, ü”, ünlüyle biten sözcüklerden sonra ise “vü” şeklinde okunan atıf vavının kelime gruplarını birbirine bağlamasına terkîb-i atfî denilmektedir. Atıf vavı, kelimeler (karşıt, yakın, eş anlamlı vb.) arasında sekte meydana getirerek bir ritim oluşturmaktadır. Özellikle nazımda görülen iki veya daha fazla sözcükle oluşturulan atıf terkiplerinin manayı vurguladığı gibi metne görsellik, ifadeye canlılık kattığı da görülmektedir (Selçuk, 2017: 673). Özellikle kaside türünde karşılaşılan atıf terkipleri, beyti akıcı hâle getirerek âhenk oluşturmuşlardır:

İy **felek** nâ-mihrsin **bî-emn ü bî-amânsın**

Kej-rev ü kej-şekl ü kej-âyîn ü kej-devrân felek (K. 8/15)

Dest **ü** pâ-beste **vü** dil-haste **vü** ser-geşte **vü** zâr

Der-i divânuna geldüm yine sultân-ı kerem (K. 7/63)

Cân ve ol- sözcüklerinin birden fazla tekrarı, manaya güç kattığı gibi ifadenin de akıcı olmasını sağlamıştır. Şairin can sözcükleriyle yaptığı bu tekrarlar, söz-mana oyununu önemseydiğini göstermektedir:

Gamzen hadengi zahmıla **bî-cân olalı** ten

Cânum yirine **cân olan** iy **cân** o yaradur (G. 84/6)

Beyitte tekrarlanan kelimelerin bilinçli bir şekilde kullanımı şairin bu kelimelere dikkati çekmemizi istemesindendir. Odak noktası *biz* ve *gam* sözcükleri olan beyitte vurgu ve âhenk, bu kelimeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. *G, b, m, z* ünsüzlerinin (aliterasyon) tekrarı sesin etki gücünü artırmıştır:

Biz gamsuz olmazuz **bize** gelsün hemîşe **gam**

Gamdur çü **gam** deminde **bizüm gam**-güsârumuz (G. 121/6)

Sevgiliye benim canım gerekliyse ben canımdan olmaya razıyım diyen şair, cân sözcüklerinin birden çok tekrarıyla hem sesin etkisini hem de kelimenin mana kuvvetini artırmaktadır:

Terk eyleyeyin gönlümü **cânâna gerekse**

Cânumı fidâ ideyin ol **câna gerekse** (G. 270/1)

Gül sözcüğünün bir dizede birden çok tekrar edilmesi aynı şekilde nergis, gibi kelimelerinin de tekrarlı kullanımı tekrar sanatının ses değerini artırdığını göstermektedir:

Nergis gibi mücâvir bâga **nergis** ırmemiş
Gül yüzi **gibi** müsâfir gelmemiş **gül gül**-şene (G. 295/3)

Tekrir sanatının diğer örnekleri şu şekildedir:

Gel gör bu kurb-ı **Hakk**'ı ki **Hakk**'a **habîb** iken
Hak dahı olmuş-ıdı **habîbi** Muhammed'ün (K. 4/57)

Husrev-i sâhib-zemânlar kanın içen zulm-ıla
Pür-sitem **pür**-mihnet **ü pür**-derd **ü pür**-efgân felek (K. 8/2)

Âh elünden her zamân iy hâ'in **ü hûn**-h'âr **felek**
Bî-bekâsın **bî**-safâ **bî**-vezn **ü bî**-lenger **felek** (K. 8/16)

Mekketu'llâh'ı varup bir gün tavâf eyledüğün
Bin Karaman **bin** 'Arab **bin** mülket-i 'Osmân'dur (K. 9/2)

Pür-sehâvet **pür**-şecâ'at **pür**-letâfet **pür**-kerem
İsmidür Bânî velî sultân-ı bahr-istândur (K. 9/8)

Zü'l-celâl **ü zü'l**-kemâl **zü't**-tahiyye **zü'l**-bekâ
Kendü zâtı-y-ıla kâ'im dâ'imü'l-ihsândur (K. 9/37)

Bu yüz **mi-durur** **ya** mihr-i enver
Bu söz **mi-durur** **ya** şehd ü şekker (K.11/1)

Gamzen hadengi zahmıla **bî-cân** olalı ten
Cânum yirine **cân** olan iy **cân** o yaradur (G. 84/6)

Dil gamun şerhini **yazdukça** **kalem** **yana** **yazar**
Çün **kalem** **yana** **yazar** **dil** 'acebâ **yana** **yazar** (G. 109/1)

Hüsnün çerâg uyarduğı meclisde iy sanem
Şem’-i felek **olursa n’ola şem’-dân-ı şem’** (G. 161/3)

Budur âvâz-ı ma’nâ-yı **belâbil**
Komaz dilde **belâbilden belâbil** (G. 195/1)

Yazarken ‘ışkı şerhin **yana yazdum**
Çün evvel **yana yazdum yana yazdum** (G. 222/1)

Gel dirîğ itme **lebün câmını Cem’**den bir nefes
Tâ dinilsün **leblerün câmına** iy meh **câm-ı Cem** (G. 227/7)

Didüm iy dil-ber çü **kânun** eyledün **kan eyleme**
Didi kim ‘âdet-durur **kan** ide **kânun eyleyen** (G. 237/2)

Didüm iy **gülyüzlü gül yüзде** ne hoş pür-**hâlsin**
Didi kim ol **hâllerden** sen ‘aceb bed-**hâlsin** (G. 245/1)

Yine geçsün **yirini yirini gün**
Çün **bu** yiter güneş **yirine bugün** (G. 251/3)

Niçe bir **nâz** idesin şol gamze-i gammaz-**ıla**
Nâzdan gel vaz **gel** yakdun bizi ol **nâz-ıla** (G. 278/1)

Rastı **cânı** terk iderdüm la’l-i **cânân olmasa**
Şöyle ben **cânım** virürdüm ana ger **cân olmasa** (G. 284/1)

Didüm kim cânâ **geçdi** tir-i gâmzen
Didi gel geç geçen **geçdi geçen** de (G. 294/7)

Sıмага **peymâne-veş peymânını**
Ol büt-i **peymân-şiken** gelmez mi ki (G. 338/2)

2. 1. 4. Aralıklı Söz Tekrarları

Cümlelerin birbirine bağlanmasında tekrarların rolü büyüktür. Bu tekrarı oluşturan kelimenin gelişigüzel sıralanmadığı özellikle de nazım parçalarında rastlanan aynı ses birimlerin, sözcük öbeklerinin cümlelerin anlamlarının birbirine bağlanmasında bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir. Kelime tekrarlarında ifadenin pekiştirilmesi ve ifadeye açıklık kazandırmanın yanı sıra okuyucunun dikkatini çekerek bu yolla sözün tesirini artırmak amaçlanmıştır (Saraç, 2007: 106-107). İfadeye güzellik, orijinallik, anlam zenginliği kazandıran kelime tekrarlarının bu yolla okuyucu üzerinde yoğun etki bıraktığı görülmektedir (Üstünova, 2003: 243). Tekrar edilen kelimelerin aynı zamanda ifadenin âhenkli olmasını sağladığı ve şiirde bir ritim yakaladığı tespit edilmiştir. Bu şekilde de hem mana hem de ses açısından uyumlu bir metin ortaya çıkmıştır. Tekrar teknikleri, Türk şiirinin en önemli hatta bazı durumlarda vezin ve kafiye den önce gelen ses araçlarıdır (Saraç, 2016: 197).

Tekrarların en büyük özelliği bir bütünün oluşmasına hizmet etmektir. Gereksiz tekrarlardan uzak durmak isteyen şairler, şiirlerine daha estetik bir görünüm vermek için yerinde kullanılan tekrarlara önem vermişlerdir. Bazı kaynaklar tekrarı, tekrar sanatı olarak kabul görmüş ve tekrar başlığı altında incelemişlerdir. Genel görüş ise tekririn tekrardan farklı olduğu yönündedir. Tekrarda tekrar edilen kelime birkaç defa bilerek tekrar edilmektedir. Tekrar denilen söz grubunda ise bir defa tekrar edilmesi dahi onu tekrar grubuna almakta yeterli görülmektedir. “Divan şiirinde bir anlatım tekniği olarak değerlendirilen birli, ikili, üçlü, dördü, beşli söz tekrarlarının âhenği sağlamak açısından daha sistemli kullanımlar olduğu bilinmektedir” (Macit, 2016: 28).

Cem Sultan’ın dilindeki akıcılık, coşkuluk söz tekrarlarına çok fazla rağbet etmesinden de kaynaklıdır. Tekrarların Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ında benzer seslerin oluşturduğu âhenği dışında mana ile uyumu da dikkat çekicidir. Bilinçli bir tercihle seçilen kelimeler ses-mana örüntüsünü kuvvetlendirmiştir. Yediye bulan söz tekrarlarının örnekleriyle karşılaşılan divanda, Cem Dilçin ile Muhsin Macit’in çalışmaları örnek alınarak tekrar grupları birli, ikili, üçlü, dördü, beşli, yedili söz tekrarı şeklinde sıralanmıştır.

2. 1. 4. 1. Birli Söz Tekrarları

Bu grupta ele alınan tekrarlar, genellikle pekiştirilmesi istenen, ses yönüyle de beyite etkisi olan kelimeler olup ilk mısırda söylendikten sonra aynı yerde ama genellikle ikinci mısırda tekrar edilmektedir (Macit, 2016: 28).

2. 1. 4. 1. 1. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin Tekrarı

Tekrar edilen bu kelimeler, beytin değişik yerlerinde konumlandırılarak manaya kuvvet, söyleyişe güzellik katmıştır.

2. 1. 4. 1. 1. 1. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin İkinci Mısırda, Kafiye ve Redifin Dışında Tekrarı

.....A.....
.....A.....

Sözcük türlerinden olan isim, fiil, zamir, sıfat gibi görevlerde kullanılan tekrar kelimeler, yalın hâlde olduğu gibi ek almış hâlde de karşımıza çıkmaktadır.

Münacaat türünde yazılmış beyitte şair, Allah'ın lütfuna sığınarak onun “ol” emriyle gerçekleşemeyecek hiçbir şeyin olmayacağına vurgu yapar. Aciz bir karıncanın Süleyman peygamberin kudretine sahip olabileceğine inanan şair, bunu odak noktası kabul ettiği *olmak* fiilleriyle gerçekleştirmiştir:

Olur cihân içinde Süleymân gibi ‘azîz

Lutfundan eger **olur**-ısa mûra i'tibâr (K. 3/14)

Herhangi bir şeyi arzulama karşılığında kullanılan “ağzının suyu akmak” deyimini Klâsik şiirde aşığın en çok elde etmek istediği dudak için yerinde bir kullanımdır. İkinci mısırda da geçen *ağız*, vurgulanmak istenen kavramdır. Şeker ve hurma sözcükleriyle de mana desteklenmiştir:

Agzum suyu akar göricek şekerîn lebün

Sun bâri la'lün **agzuma** hurmâ-yı ter gibi (G. 328/5)

Kalb olmaya bâzâr-ı cihân kasid olursa
Her **kalb** kumâşına ki mührün ura tamga (K. 6/79)

Cân virmege isterem yolunda
İy **cân** olalı bu denlü âgâh (K. 11/35)

Püşt-i pâ urur idüm fark-ı ser-i gerdûne
İşigün olsa eger **püşt** ü penâhum sanemâ (G. 7/4)

Zülfünü keşf eyle didüm gösterüp bir mû habîb
Didi **zülf**ünden ger istersen nümûne bu yiter (G. 89/3)

Serv kaddün hevesi reşki şikest itmedise
Bâg-bân **serv** ayagın tâhta-y-ıla yâ ne sarar (G. 109/6)

Düşde öpdüm la'lünü didüm didi
Çekme zahmet bu **düş**ün ta'bîri yok (G. 172/2)

Secde itsem kûyına ta'n itme zâhid kim anun
Yig-durur bir **secdesi** cümle namâzundan senün (G. 182/3)

Ben neyem kim gam-ı 'ışkunla kılâm nâle vü âh
Lîk komaz **beni** hâlümde bu sad-pâre gönül (G. 198/4)

Kesilsün şâne-veş bagrı saçınun
Kılını **kesmek** isteyen **kese**n de (G. 294/6)

2. 1. 4. 1. 1. 2. Birinci Mısranın İlk Kelimesinin İkinci Mısranın Başında
Tekrarı

.....A.....

.....A.....

Bu tarz tekrar grupları, hem göze hem de kulağa hitap etmektedir. Modern şiirde ön yineleme (anaphore) olarak kabul edilen “bu yineleme, birbiri peşi sıra gelen tümcelerın baş tarafındaki sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır. Bu yapıda da ritm ve anlam ağırlığına önem verilmektedir” (Özünü, 2001: 118). Cem Sultan, bu şekildeki tekrarların yanında sıkça karşılaşılan konuşma havasının sezildiğı *dedim dedi*’li anlatım tarzıyla da beyitlerini renklendirmiştir.

Tevhid türünde yazılan kasidede, şehzade şairin derin dini ilmi yanında Allah’a inanmış samimi gönlüyle karşılaşılmaktadır. Cümle sözcüğünden hareketle tüm nesnelerin Allah’ın birliğine şahit olduğunu vurgulamak isteyen Cem Sultan, mısra başlarındaki ortak kelimelerle bunu gerçekleştirmiş ve şiire etkileyici bir güzellik katmıştır:

Cümle eşyâ birlüğüne şahid olupdur senün
Cümle varlık varluguna ‘âlem içre oldu dâll (K. 1/9)

Bir iç hesaplaşmanın sezildiğı bu mısralarda şair, pişmanlığını ve hatanın kendinde olduğunu kabullenmiştir. İçindeki taht hırsı onu geri dönüşü olmayan bir yola saptırmıştır. Kabâhatini kabullenen şehzade şair, *kendi* sözcükleri üzerinden hem âhenk sağlamış hem de kendi suçuna dikkati çekmiştir:

Kendü elümle başuma aldum belâları
Kendümden oldu bana bu cürm ü hatâ dirîg (K. 10/22)

Her iki dizenin başında tekrarlanan kelimelerin beyite kattığı âhengın dışında *bâla/bela* kelimelerinin cinâslı kullanımı söz güzelliğini etkilemiştir:

Bâlâ-yı kadün ne ‘arz idersin
Bâlâ degül ol belâdur iy dost (G. 16/2)

Mısra başlarındaki kelime tekrarları dışında s sesiyle sağlanan aliterasyon da ahenk sağlamaktadır:

Sâye-i kaddüni Cem üstine salsan n'ola kim

Sâye-i servi bilürsin sânema hâke düşer (G. 81/7)

Dedim dedi 'li ifadeler, beyit başında gazelin geneline yayılarak sözün ahengini artırmıştır. Konuşma havasıyla yazılan şiirlerdeki samimiyet, şiire akıcı bir ritim de kazandırmıştır:

Didüm zülfün kemendi pür-ham olmuş

Didi cânun anun'çun hurrem olmuş

Didüm kuyun itiyem iy kamer-ruh

Didi gör bu da ya'nî âdem olmuş

Didüm çeşmümde mesken eyle iy dost

Didi yir yok yaşundan pür-nem olmuş

Didüm gamzen okı zahm urdı câna

Didi şâd ol mahâbbet muhkem olmuş

Didüm öldürmedin sen gamdan öldüm

Didi gam yime ol dem bu dem olmuş

Didüm bend urmag ister câna zülfün

Didi zülfüm anun'çun pür-ham olmuş (G. 143/ 1-6)

Aşağıda diğer örnekler şöyledir:

Oldur mu'în-i 'âlem ü hem Sâni'-i ezel

Oldur kadîm ü kâdir ü zü'l-menn Kird-gâr (K. 3/7)

Fahr-ı kirâm zübde-i kevn ü mekân iken

Fahr-ı 'abâdan idi kabâsı Muhammed'ün (K. 4/3)

Levh üzre yazmış idi ezel kilki ismini
Levh ü kalemdür anda güvâhı Muhammed'ün (K. 4/119)

Her kim sözüne uymaz-ısa bulısar belâ
Her kim mutî'ün olmaz-ısa göriser elem (K. 5/13)

Her gûşede cândan mutasarrıd otururlar
Her bâgda yüz bin var ola bülbül-i gûyâ (K.6/24)

Seyr ideli yir yüzini seyyâre-i eşküm
Seyrinde tahayyürde kalur necm-i semâvâ (K. 6/43)

Niçe kim mülk-i safâ içre geçe hükm-i vefâ
Niçe kim arada meşhûr ola ihsân-ı kerem (K. 7/70)

On iki bân oğlu bân karşunda câmı içer
On sekiz sâkî vü meclisde güzel oglandur (K. 9/16)

Sükkerî süd-ile yogrılmış simidler külçeler
Sükkerî bâdâm üstinde şu kim erkândur (K. 9/24)

Bir dem gönülden olmadı hâlî n'idem nedem
Bir dehr-i dún cefâsınaYâ-Rab ki ben n'idem (K. 10/35)

Vakt-i selefde cümle gelen enbiyâ-y-ıçun
Vakt-i halefde mürşid-i Hâk Mustafâ hakı (K. 10/57)

Şeker tengi olupdur garka-i âb
Şeker la'linden olalı rivâyet (G. 21/3)

Cür'a-i câm-ı lebünden sun didüm kıldum galat
Cür'a dimek olmaz ana çün-kim ol cândan tamar (G. 63/2)

Gedâ olduğı Cem kapunda bu kim
Gedâ-yı kûy-ı hubân pâd-şâdur (G. 68/8)

Devr-i ruhunda hattuna iy meh kılan nazar
Devr-i kamerde fitne-i âhir-zemân sanur (G. 85/2)

Ne yazılmış hadünde hatt-ı reyhân
Ne hoş kılmış benefşe bâğı tahrîr (G. 102/7)

Gül yüzün itse dilde n'olayaşımı gül-âb
Gül şîşe içre çünkü harâretle su olur (G. 107/3)

La'l-i dür-bâr-ı habîbe olmaya cevher 'araz
La'li çün maksûd bi'z-zât oldu cevher bi'l-'araz (G. 154/1)

Ne girdün gönlüme iy çeşm-i bed-mest
Ne hoş düzd-âne bu dükkâna girdün (G. 192/4)

Her nev'-ile cevri eyleyici ben kula sensin
Her vech-ile cevrün çeken iy dost benem ben (G. 256/3)

Dermândeyem demidür iriş iy tabîb-i cân
Dermân lebünden eyle yine derd-mendüne (G. 274/4)

Cân virecek iken bize ol la'l-i mesîhî
Cânumızı ardınca revân eyledi gitdi (G. 334/3)

2. 1. 4. 1. 2. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin Tekrarı

2. 1. 4. 1. 2. 1. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesi Dışındaki Bir Kelimenin Şiirin Kafiye veya Redif Olarak Tekrarı

.....A.....

.....A.....

(Kafiye/Redif)

Klâsik Türk şiirinde kafiye ve redif, âhengi sağlayan önemli unsurlardan biridir. Redifin, matla beyitlerinde genelde her iki mısrada da tekrar etmesi ses-mana uyumu açısından etkilidir. Beyitlerde âhenk unsuru daha çok redife ve kafiyeye odaklı olduğu için ikinci mısradaki bir kelimenin de bu gruptan (kafiye-redif) olması âhenk derecesini kuvvetlendirmiştir.

Günah, yapılması uygun görülmemiş davranışlardır. Şair, kendi günahının bilincinde olduğu için yanmasının müsebbibi olarak sevgiliyi görmekte, *günâh* sözlerini yüklem görevinde kullanarak da ses ve manayı desteklemektedir:

Seni sevmek **günâh**-ıymış ki beni

Yakan odlara bu **günâh**umdur

(G. 43/4)

Şiirlerin genelinde karşılaşılan *dedim dedi*’li ibare, beyite samimi bir anlatım katmıştır. Beytin değişik yerlerinde tekrar edilen *nemdür* ifadesi ile şair, önce sese dayalı bir dış âhenk sağlamışken *nemdür* (gözü yaşlı olma) ile *nemdür* (neyimdir?) sözcüklerinin cinâslı kullanımı mananın sesle ne şekilde bir bütünlük sağladığını ortaya koymaktadır. Nükteli anlatımın ilk etapta göze çarpmadığı beyitte *nem* sözcüğü, *ki* bağlacı ve *dedim dedi*’li ifade, âhengin derecesini artırmıştır:

Didüm ki Cem gözi **nemdür** görelden ‘ârızını

Didi ki nem olur ise bana ne kim **nemdür**

(G. 113/9)

Yüklem görevinde tekrar edilen *uyumak* fiilinin olumsuz çekimi dikkati bu sözcük üzerinde toplamıştır. Kırpık, Klâsik Türk şiirinde ok'a benzetildiği için bu mazmunun dışına çıkmayan şair için de güzel bir malzeme olmuştur. Uyumak için gözkapaklarının kapanması gerekir ama oka benzetilen kırpıklar göze rahatlık vermemektedir. Bunu da alt mısrayla birleştiren şair ses ve manayı uyumlu bir şekilde kullanabilmiştir:

Kirpüğüm üzre hayalün **uyumaz** dîdede hîç
Hârı bâlîn idinen degmede âsân **uyumaz** (G. 133/7)

Aşağıda verilen diğer örnekler şöyledir:

Himmeti havzı **kerem** nehrini icrâ ideli
Oldı dulâb-ı felek ol suda gerdân-ı **kerem** (K. 7/14)

Çünkü evvel **keremün** âbına kandurmuş-ıdun
Husrevâ sonra yine olma peşîmân-ı **kerem** (K. 7/47)

Salınur-ısa **Tûbâ** kaddün eger
Bir nefes bizden yanâ **Tûbâ**lana (G. 4/2)

Çeşmün hayali zülfüne ugrar **gelür** dile
'Ayyardur ki her gice mey-hânedan **gelür** (G. 59/3)

An beni **düşnâm-ı** la'lünden müdâm
Ol du'âdur sanma kim **düşnâm**dur (G. 78/4)

Âh eylemege cân-ıla iy Cem **heves** eyle
Dâ'im çü cihân işi hevâ-y-ıla **heves**dür (G. 90/5)

Tîgunda şehîd olmaga gerçi **talebüm** var
Âhir beni başdan çıkaran işbu **taleb**dür (G. 106/2)

Kaşların yası-y-ıçun **kurbân**lar olduğum bilüp
İrişüp gamzen okı didi kanı **kurbân**umuz (G. 132/3)

Tîr-i gamzen cân alup yirine geçdi **cân** bigi
Şimdi ol demden berü gamzen okıdur **cân**umuz (G. 132/4)

La'lün kenârına yazalı **hat**-gubâr **hat**
Yâkût nüshâsında kodı yâd-gâr **hat** (G. 155/1)

Nüşâ-i yâkût **hatt**ın ebter itdi hatt-ı dost
La'linün girdinde rûşen olalı bu hüsn-i **hat** (G. 156/3)

Yile vardı ser-i **zülf**i hevâsı-y-ıla 'ömrüm âh
Hemân bû-y-ımış âhir gör dirîgâ yâd-gâr-ı **zülf** (G. 166/4)

Dil bu gün '**ışkun** gamına dōyemez
Âh eger yüz göstere ferdâ-yı '**ışk** (G. 169/3)

Çü dil sana ilindi oda **yak** gel
Eger **yak**mag-ıçun istersen al **yak** (G. 173/4)

Yüzini hâk ideli hüsn-i **meh**-i çâr-dehün
Âhum odlara yakar hirmenini mihr ü **meh**in (G. 189/1)

Çün tabîb-i **cân ü dilsin** iy sanem
Niçün irişmez şifaya **cân ü dil** (G. 196/3)

Getürdükçe sabâ yili **gubâr**ını diyârından
Gözüm tûtiyâ bigi çekem her-dem **gubâr**ından (G. 231/1)

Sihhat olsa çeşmüme gil cismün **içün** n'ola kim
Hoş devâdur Yûsuf'un pîrâheni Ya'kûb **içün** (G. 248/2)

Mescid-i hüsnünde dâ'im mu'tekif **olmaz**dı ger
Hattunun içinde iy meh gizlü î mân **olmasa** (G. 284/3)

Mısr-ı hüsnünde esîr **olmaz**-ıdı dil Yûsuf'ı
Ger zenâhdanun çehi mânend-i zindân **olmasa** (G. 284/4)

Gül yüzün vasfı hezâr **olursa** bülbül Cem yiter
'Andelib ol gül-şen-i câna gazel-h'ân **olmasa** (G. 284/7)

Didüm ki **miyân**unı kenâruma getürsem
Güldi didi haddünden igen aşma **miyâna** (G. 291/4)

Çünkü her bir **pâresi** bir meh hevâsında yiler
Kanda bulursın sen iy Cem bu dil-i sad-**pâreyi** (G. 340/5)

Ne **kılâm** gerdiş-i eyyâm bini
Belâ vü derd-ile bimâr **kıldı** (G. 346/2)

2. 1. 4. 1. 2. 2. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesi Dışındaki Bir Kelimenin Şiirin Kafiye veya Redif Dışında Tekrarı

.....**A**.....
.....**A**.....

Cem Sultan, bu şekildeki tekrarlar a sıkça yer vermiş, şiirlerin genelinde ise bu tekrarları bir paralel düzlem gözeterek kullanmıştır.

Sevgilinin hiçbir zaman yapmadığı iş, aşığa vefa göstermesidir. Çünkü o, sadece eziyet etmesiyle bilinir. *Lahza* sözlerinin alt alta sıralanması sese olduğu kadar göze de estetiklik katmıştır. Vefa ile cefa kelimeleri cinâslı kullanılmış ayrıca birbirine zıt kavramlar olduğu için manayı da kuvvetlendirmiştir:

Bir **lahza** vefânı görmedüm hîç

Her **lahza** işün cefâdur iy dost

(G. 16/7)

Cem Sultan, kendini soyutladığı bu beyitte sevgiliden eziyetini eksik etmemesini aksine ona yardım etmek istiyorsa bu eziyetini arttırmasını dileyerek Klâsik şiirin âşık tipini çizmiştir. *Cevr* kelimelerinin alt alta konumlandırılması ile âhenk sağlanmıştır:

Eksük itme **cevrüni** bir dem şehâ

Kim senün **cevrün** Cem’e in’âmdur

(G. 78/7)

Sevgili, uyurken dudağının öpülmesinin mümkün olmayacağı iddiasına âşık, alt dizede bir meselle karşılık vermiş ve “bütün alem uyusa da âşık uyumaz bu yüzden de dudağın öpülmesi kolay olur” diyerek üst mısrayı alt mısrada verdiği meselle desteklemiştir. Beyitte benzer sözcükler dışında benzer seslerin (u-a-m) de tekrar edilmesi ifadeyi akıcı hale getirmiştir:

Dime kimse öpemez **uyur-iken** tudagımı

Çün meseldür ki cihân **uyur-iken** cân uyumaz

(G. 133/3)

Sevgilinin yüzü öylesine güzeldir ki şairler bu güzelliği birçok benzetme unsuru ile dile getirmişlerdir. Bu beyitte şair, sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatmak isterken güneşle ilişkilendirmiştir. Sevgilinin yüzünü örten saçlarını ise buluta benzeterek bulutun güneşi kapattığı gibi saçların da sevgilinin yüzünü kapatarak o güzellikten kendini mahrum ettiğini anlatmak istemiştir. Yüz sözcüğünün tekrarıyla ses uyumu sağlanırken beytin genelinde kullanılan kelimelerle de bir mana bütünlüğü sağlanarak hoş bir uyum elde edilmiştir:

Kaçan ki **yüzüne** zülfün nikâb olur sanuram

Felek **yüzinde** girür ‘anberîn sehâba güneş

(G. 148/5)

Ağlamaktan Cem’in gözlerinin kan çanağına dönmesi ve bunun şifası için de sevgilinin ayak bastığı yolun toprağından getirilerek göze sürme olarak çekilmesi

gerektiğine değinen şair, göz sözcüğü üzerine dikkati çekmiştir. İnsanlar, acılarını ne kadar içlerine atsalar da gözlerinden saklayamazlar. Şair de acısını göz kavramıyla anlatmaya çalışmaktadır. Sürmenin şifa verici özelliğini ise yine sevgilinin yolundaki toprakla ilişkilendiren şair, seslerin mana ile bir bütünlük taşıdığını göstermiştir:

Aglamakdan **gözi** kan toldı Cem'ün sıhhat için
Sürmedür çek **gözine** hâk-i reh-i pâyunı gel (G. 208/5)

Nazım veya nesirde sadece ses unsuru olarak kullanılan tekrarların dışında sözcükler, genellikle vurgulanmak istenen bir kavramın pekiştirilmesi için ele alınır. Şairlerin birçoğu bir kelimeyi rastgele tekrar etmemektedir. Beyitte gül sözcüğünün üç kez tekrarı söz konusudur. Bu durum şairin okuyucunun aklına gül sözcüğünün önemini kavratmak istemesinden de kaynaklıdır. Gül, çiçeklerin şahıdır, çok güzeldir ve sevgili tasvir edilirken gül ile ilişkilendirilmektedir. Ama aşığın gözüne sevgili o kadar güzel görünmektedir ki gül ile sevgili kıyaslanmasında sevgilinin güzelliği gibi bir güzelliğin cennet bahçesinde bile bulunmadığı gibi bir iddia ortaya atılmaktadır:

Bulınmaz şîve-i kaddün hevâsı **gül** budagında
Açılmaz **gül** yüzün manendi **gül** firdevs bâğında (G. 286/1)

Divan genelindeki diğer örnekler şu şekildedir:

Kudretünden **oldı** Keyvân çarh üzre pâs-bân
Hikmetünden **oldı** Mirrih âsmâna kût-vâl (K. 1/12)

Çün güneş-kâr **oldı** Cem **olgıl** Hudâyâ dest-gîr
Kıl 'inâyet **ol**masun mahşer güninde pâ-y-mâl (K. 1/15)

Cem **rahmeti** kapundan umar iy Kerîm-i Hayy
Deryâ-yı **rahmetüne** çü yokdur senün kenâr (K. 3/17)

- Gör kim **yetîm** iken sade fi mâ-sivâda yok
Dürr-i **yetîm** gibi bahâsı Muhammed'ün (K. 4/8)
- Mevc-i bihâr-ı **lutfîna** gark ola ka'inât
Rahmet okursa **lutfî** Fûrât'ı Muhammed'ün (K. 4/14)
- ‘İzzet **anun ki** sözini cânında hıfz ider
Devlet **anun ki** gördi yüzünü Muhammed'ün (K. 4/47)
- Bimâr **olursa** halk-ı cihân cümle cürm-ile
İrerse ger şefa'âtün **olur** kamuya em (K. 5/14)
- Sinemi çâk eyle cânım **hâk** ü gönlüm derd-nâk
Çünkü Oguz Han'um oldı **hâk**-ile yek-sân felek (K. 8/12)
- Husrev-i ‘âlem şehen-**şehzâde**-i hakan-ı Rum
Sâhib-i cûd u kerem **şeh-zâde** Cem Sultân'dur (K. 9/46)
- Zülfünü yüzünde **gören** dir senün
Kim **görüpdür** bir arada rûz ü şeb (G. 9/2)
- Kâkül-i pür-çînini dün **boynına** saldı habîb
Takdı san sîmin-sanem **boynına** ‘anberden salîb (G. 10/1)
- Hak ‘**ışkunı** eylemedin icâd
Dil ‘**ışkuna** âşinâdur iy dost (G. 16/8)
- Zer kıla umar **yüzini** iksîr-i gubârun
Budur **yüzini** kapuna sürdügi gün iy dost (G. 18/4)
- Ruh ü zülfün hayâli **geçdi** gözden
Bir ay **geçdi** giceye yok nihâyet (G. 21/2)

Bir gün didün ki gel **lebüm** em derde çâredür
Şekker **lebünden** oldu bana bu haber lezîz (G. 39/7)

Vuslatundur sanemâ **devletüm** illâ n'ideyin
Bana yâr olmadı ol **devlet** elümden ne gelür (G. 53/2)

‘Ârizun şol deste-i **güldür** ki dâ'im sudadur
Sünbül-i hattun **gül** üzre sanki müşg-âlûdedür (G. 55/1)

N'ola hûni gözün **kan** eyler-ise
Ki **kan** itmek ana kânun olupdur (G. 62/4)

Mesken itse n'ola ger **genc-i** hayâlün gönlümi
İy sanem **genc-i** nihân yiri harâb altındadur (G. 76/3)

Yiridür ger **âteş-i** 'ışk üzre yansa cân ü dil
Çün hemîşe **âteş-i** sûzân kebâb altındadur (G. 76/6)

Sever didükleri için **seni** dil ü cândan
Cem'i **sen** öldüri gör bu kadar günâh yiter (G. 82/7)

Severem dimez idüm ben dahı iy cân **seni** kim
Delü gönlüm **seni** bu resme haberden güniler (G. 99/5)

Noktalar **yazmış** didüm la'lünde hâl
Didi kim bî-nokta **yazılmaz** şeker (G. 111/2)

Göreliden sidre **kaddüni** çemende Tûbâ-yı cennet
Didi kim **kadd-i** bâlâda bu resme müntehâ olmaz (G. 123/4)

N'ola Cem **derdün**-ile hoş geçerse
Ki **derdün** bilene dermân gerekmez (G. 125/5)

Rakîbe salma tenhâ **sâyeni** kim
Çü **sâye** da'îmâ bir yana düşmez (G. 129/3)

Mushaf-ı **hüsnün** olaldan melce'-i hâcât-ı nâs
Âyet-i **hüsni** güzeller andan eyler iktibâs (G. 136/1)

Ne denlü **kan** iderse tîr-i gamzen
Ciger **kan**-ıla peykâna yazılmış (G. 142/2)

Siper tutmadugı Cem **âhı** bu kim
Kemân-ı **âhun** olur tîri âteş (G. 144/5)

Dâr olmaga ser-i **zülfüne** Mansûr gibi
Ger sebeb ister-isen **zülf-i** siyeh-kâra yapış (G. 150/2)

Hasretinden hattunun **âh** itdügümce dil-berâ
Dud-ı **âhum** 'âlemi tolu duhân eyler dirîg (G. 165/4)

Hümâ-yı perçemün dâ'im gönül **saydına** kasd eyler
Ne lâzım anı **sayd** itmek olupdur çün şikâr-ı zülf (G. 166/5)

Didüm **cân** al lebünün bûsesine
Didi ki **cân** ele girmeye aylak (G. 173/3)

Dilersen göresin **âyîne**de ay
Gönül **âyînesinden** hüsnüne bak (G. 173/6)

Gül yüzünden ayru **bülbül** gibi zâram lîkin âh
N'âleme âheng ider bir **bülbül-i** gûya da yok (G. 176/4)

Âhuma sordum **sitâremden** haber geldi didi
Fârig ol var kim **sitâren** kubbe-i minâda yok (G. 176/10)

Seg-i kûyunu **gördükçe** begenmez
Meger kendüyi **görmışdür** rakîbün (G. 181/3)

Yakup agzın **şem**’-i ber-dâr itdiler bâzârda
Fâş idelden iy sanem bir **şemme** râzundan senün (G. 182/6)

Çün yaşlarum **yüzüm**den akar âsitânına
Bârî **yüzüm** o Ka’be’de zer-nâv-dan idün (G. 187/3)

Gonce **didi** güle nice irem cemâline
Nergis işitdi **didi** ki zer der-miyân idün (G. 187/6)

Ben bir **hevâda** uçar iken kayd ü bendi yok
Şimdi ‘aceb **hevâda** giriftârunam senün (G. 188/3)

İy meh **kemân**-keş olmasa dâ’im çeker midi
İki **kemân** bir aradan ol nâ-tüvân kaşun (G. 191/6)

Zülfî dahı **bî-vefâlık** gösterür
Düşeli ol **bî-vefâ**ya cân u dil (G. 196/6)

Çün yanıldum **secde**-i sehv ola mı
Kaşlarundur **secde**-gâhum gitme gel (G. 202/4)

Cem belâ-yı hicr-ile şol denlü **derd** ü gam çeker
İy ‘aceb **derd**-ile mi tahmîr olup-durur gilüm (G. 214/5)

Gam ayagina yüzüm hâk **eyleşem** ‘ayb eylemen
N’ola ‘izzet **eyleşem** çün eski yârumdur benüm (G. 221/3)

Dil ü cân safhâsında **küfr**-i zülfin
Ne denlü **küfr** ise îmâna yazdum (G. 222/8)

Küfr-i zülfünden kaçan Cem **kurtıla** didüm didi
Vaz gel kim **kurtılur** bu halka-i zünnârdan (G. 233/5)

Bagrumı **kan** eyleyüp senden revâ mıdur ki bu
Toldurasın **kan** ile her lahza çeşmüm kâsesin (G. 235/4)

La'l-i **dür**-pûşun var-iken dişlerün nazmın görüp
Yanılır 'âlemde vasf-ı **dürr**-i meknûn eyleyen (G. 237/3)

Hadeng-i gamzeni **cânâ** çü virdün alma yine
Ki **cânda** saklayayın anı yâd-gâr olsun (G. 238/2)

Gird-i la'lünde hat-ı **yâkût**unun kim şîvesin
Cân virürdü görse ger **yâkût** ol üslûb için (G. 248/6)

Ya kaşun 'îd ayıdur **kurbân**un olsun hûblar
Şimdi mi oldu melek **kurbân** İsmâ'îl için (G. 249/2)

Zülfüne gönül **düş**di görüp hâl-i siyâhun
Dil mürgini dâma **düş**üren dâne midür bu (G. 260/3)

Rast **gel**mez gözlerüme 'ârızun
Geç **gelir** deryaya lâ-büd gelse su (G. 262/4)

Düşümde gördüm iy **mâh** eyle ta'bîr
Ki sen **mâhı** ben almışdum kucaga (G. 265/2)

Lebün **cânum** olalı ben Hudâ'dan
Dilerem kim gele **cânum** tudaga (G. 265/4)

Bir nefes dîr olmaga **senden** rızâ virmez gönül
Gel ola mülk-i cihâna **senden** ayru pâd-şâh (G. 275/4)

Dir gören bu zülf-i **müşgîni** ruh-ı dil-dârda
Hoş dükân-ı **müşg** açılmış gûşe-i gül-zârda (G. 280/1)

Hoş gelmez imiş yâra **niyâz** itdügün iy dil
Gel tut ögüdüm sen de **niyâz** itme igende (G. 288/2)

Çünkü gamundan **ölürem** bâri yüzünü keşf kıl
Kim **ölür**-isem iy sanem ‘arz ideyin şahâdeti (G. 308/6)

Gerçi kim düşvârdur **cân** oynamak lîkin bana
‘İşkunun yolında **cân** virmek igen âsân gibi (G. 309/5)

Kara **zülfün** bigi aşufte oldı
Göreliden dil bu **zülf**-i bî-karârı (G. 313/4)

Dün **garîb**ündür dinür iy mâh lîkin görmedüm
Ben **garîb**-i bî-nevâda zülf-i ‘anber-bârunı (G. 317/3)

Lebün **safâsına** ruhsârün âteşinde gönül
Nemek **safâsı**-y-ıla raks ider kebâb ola mı (G. 321/3)

Bildüm iy dost **perîsin** berü gel gönlüme gir
Çün **perî** mesken ider bulduğı viranâlığı (G. 331/8)

Şol zülf-i dâr-gîrüne **asılmaga** mahal
Bir **asılası** görmedüm aslâ benüm bigi (G. 332/2)

Cem’den çevürme **gül**-şen-i hüsnün ki olmaya
Ol **gül**-sitâna bülbul-i gûyâ benüm bigi (G. 332/7)

Zülfüne benzedürmiş **özin** nâfe-i Hatâ
Kendü **özine** kaldı yine yüzi karası (G. 336/2)

Didüm **bahâ**nesüz öldürme Cem kulun sanemâ
Didi ki şart-ı mahabbet **bahâne** yitmez mi (G. 339/9)

Dil-berün **cevri** degüldür yalunuz ben çekdüğüm
Bu felek de **cevr** ider her lahza meh-rûlar gibi (G. 342/4)

Gül-istân **yirine** ni'me'l-bedeldür
Felek **yirümi** şimdi hâr kıldı (G. 346/4)

2. 1. 4. 1. 2. 3. Birinci Mısranın İlk ve Son Kelimesinin Dışındaki Bir Kelimenin İkinci Mısranın Başında Tekrarı

.....**A**.....
A.....

İkinci mısranın başında yer alan kelime, ilk mısradaki kullanımdan daha çok dikkati çekmiş, anlam vurgusunu ikinci mısrada yoğunlaştırmıştır.

“Yabancıya da eğer bana davrandığın gibi davranıyorsan ona yazık! Ama sadece bana böyle davranıp başkalarına farklı davranıyorsan o zaman vâh bana!” ifadesinde şair, sevgilinin vefasızlığından, eziyetinden yakınarak kendine gösterilen muamelenin başkalarına da mı gösterildiğini sorgulamaktadır:

Gayre **ger** bencileyin sen ana âh
Ger benüm bigi degülseñ vâ bana (G. 4/3)

İlk mısrada söylenilen ifadenin ikinci mısradaki örnekle desteklendiği beyit, şairin anlam bütünlüğüne verdiği önemi de göstermektedir. Kırılan câmin eskisi gibi olamadığını öne süren âşık, kendi gönlünün onarılmasının da mümkün olmayacağını dile getirmektedir. İlk mısranın ortada kullanımı ikinci mısrada hem sesçe hem de manayı kuvvetlendiren bir örnekle anlatılması şairin kelime tekrarını bilinçli uyguladığına kanıt teşkil etmektedir:

Cefâ taşıyla Cem'ün gönlünü **sıma** iy dost

Sınıcagız bütün olmaz bayagı gibi zücâc

(G. 27/5)

“Gül, bülbülün inleyişini işitti mi ki sen de benim feryadımı işitesin.” diye sitemde bulunan şair, işitmez sözcüğünü tekrar ederek vurguyu bu kelime üzerinden sağlamıştır:

N'ola feryâdum **işitmez**sen iy dost

İşitmez nâlesin gül 'andelîbün

(G. 181/4)

Şair, mübalağalı anlatımı şiirlerinde çok kullanmıştır. Tekrar ettiği sözcükler, diğer kavramlarla ilişkili olduğu için de ses-mana örüntüsünü kuvvetlendirmiştir. Sevgilinin gül yanağına akıtılan kanlı gözyaşlarının, zemini bir lale bahçesine dönüştürecek kadar çok olması dile getirilmiş ve gül-lale-kan sözcüklerinin yerli yerinde kullanılması ile de bir uyum elde edilmiştir:

Gül yanagun bu **kan** olası dîdeden

Kanlu yaşumla zemîni lâle-zâr itsem gerek

(G. 184/6)

Kirpiğin göze süpürge olması gözyaşının rahatlıkla akmasını sağlamıştır. Her iki mısradaki fiil görevinde tekrar edilen ol- sözcüğü ses uyumunu artırmıştır:

Çeşmüm **oldı** yolunda âb-ı revân

Olalı kirpügüm ana cârû

(G. 261/5)

Aşağıda verilen diğer örnekler şöyledir:

Cem'dür arada **derd** ü belâ dâmına düşmüş

Derdine dirîgâ ki bulunmadı müdâvâ

(K. 6/35)

Âferîniş **bulalı** kâlib-ı ervâh-ı safâ

Bulmadı zât-ı şerîfün gibi bir cân-ı kerem

(K. 7/26)

Degmez **yüzüm** ayaguna bâri
Yüzümü izüne eyle cârûb (K. 11/14)

Hâk **oldu**ğı Cem gamunla dirîğ
Oldı sen bî-vefâ yolında hebâ (G. 2/7)

Hatt-ı **müşgîn**ün olaldan âşikâr
Müşg-i Çîn'e kalmadı hergiz revâc (G. 26/5)

Ta'ne **taşın** atma Cem gönline kim
Taşa döymez şîşe-i nâzûk-mizâc (G. 26/7)

Her gice şem'-i ruhun yâdına **âh** eyleyicek
Âhum odı sanemâ kubbe-i eflâke düşer (G. 81/6)

Rehâ **kılsam** kemân-ı âhdan tîr
Kılur çarhun tokuz kalkanını bir (G. 102/1)

Gîrd-i la'lünde **hatt-ı** müşgînün
Hatt-ı yâkûtı yâd-gâr yazar (G. 108/3)

Eger **gül**-şende kılâm bir dem ârâm
Gül olur gözlerüme hâr sensüz (G. 122/5)

Zülfî ucın **kesme**ge kasd eyledi dil-ber didüm
Kesme kim devri kamerde hoş-durur 'ömr-i dirâz (G. 124/2)

Gedâ-yı kûyun **olaldan** nigârâ
Olursam 'âleme sultân gerekmez (G. 125/4)

'Ayş umma dehr-i dündan iy **'âşık**-ı belâ-keş
'Âşık cihânda hurrem olduğı yokdur olmaz (G. 134/6)

Hüsnün **gün**ini fikr ider iken gice iy dost
Gün togdı idi başuma gördüm seher olmuş (G. 149/5)

Lâle-zâr olınca **kana** gark iderdüm anı da
Kanlu yaşumdan eser bilsem nice sahrâda yok (G. 176/5)

Didüm iy dil-ber Cem’i **bilmez** misin güldi didi
Bilürem ol bî-nevâyı hâk-i râhumdur benüm (G. 212/5)

Çün yüzün **güldür** kadün serv-i revân
Gül-şen-i cândur senün yirün begüm (G. 228/3)

Kilk-i kudret nokta **yazmış** hâlünü
Yazar iken nakş ü tasvîrün begüm (G. 228/6)

Dur müdde’i yâr alsa gerek **cânunı** didüm
Cânuma benüm minnet o cânâna gerekse (G. 270/4)

Tîr-i gamzen yanılup **cândan** güzer kılmış meger
Cân atup biri dahı irişdi anun pâyına (G. 283/6)

Zâhid ki ta’n iderdi **mey-i** ‘ışka dün ü gün
Mey-hâne içre başda sebûdur ‘imâmesi (G. 329/2)

Sufi-i zerrâk dir **kim** bana zinhâr içme mey
Kim tutar ‘âlemde şeytân olanun tedbîrini (G. 345/3)

2. 1. 4. 1. 3. Birinci Mısranın Son Kelimesinin Tekrarı

2. 1. 4. 1. 3. 1. Birinci Mısranın Son Kelimesinin İkinci Mısranın Ortasında Tekrarı

.....A.....
.....A.....

Bir önceki tekrardan farklı olarak dikkat bu defa ilk mısranın sonuna çekilmiş, odak noktası da ilk dizenin sonundaki kelime olmuştur.

El sözcüğü “*ele girmek*” (elde etmek, ele geçmek) ile “*elden gelmek*” şeklinde iki ayrı deyim olarak kullanılmıştır:

Bûse-i la'lüne bin cân virürem girmez **ele**
Çünkü bulunmaz ana kıymet **elümden** ne gelür (G. 53/3)

Alt mısra ile üst mısranın mana yönünden birbirini tamamlaması anlam boyutunu artırmıştır. Sevgilinin mahallesi ile özdeşleştirilen cennette gamın olması, aşğın şaşırdığı bir durumdur. Her iki mısra da ses ve mana yönüyle bir uyum içindedir:

Gönül niçün çeker kûyunda **gam**lar
Behişt içinde dirler kim **gam** olmaz (G. 118/6)

Divandaki diğer örnekler şöyledir:

Deryâ-durur ki cümle cihana **muhîtdür**
Sıgmaz **muhîte** bahrı kenârı Muhammed'ün (K. 4/82)

Ellerinde yeşm-i ahdar la'l-i âhmerden **kadeh**
Her kim içir ol **kadehden** mest-i câvîdândur (K. 9/18)

Tûbâ da görürse diye togrusu zihî **kad**
Nâz-ıla hırâm eyleyicek ol **kad-i** bâlâ (G. 1/6)

Görüp cihânda meyve-i la'lün **bahâsını**
Oldı hacâlet ile kamu bî-**bahâ**yimiş (G. 147/6)

Tecellî-i ruhunı dâ'imâ Cem üzre **düşür**
Hemîşe çünkü bilürsin **düşer** türâba güneş (G. 148/7)

Dil düşüp zülfünde ger kandîl-i hüsnün **istese**
N'ola çün-kim gice zulmetde kalan **ister** çerâg (G. 162/4)

Seyl-i eşkümden igen gâfil salınmasun kim **ol**
Bir gün **ol** serv-i hırâmânı kenâr itsem gerek (G. 184/2)

Ben nice benzedeyin gün yüzün ayın **güneşe**
Çün **güneş** bûse-gehidür sanemâ gerd-i rehün (G. 189/3)

İrüşdügince gamzen okı **câna**
Dil ü **cân** şâd olup dir hayr-makdem (G. 216/3)

Didüm iy gamze kanmadun mı **kana**
Didi kanun içicek **kana** yazdum (G. 222/7)

Yaka kâmer-i hey'et **takvîmini**
Ger göre **takvîm-i** cemâlün hakîm (G. 223/5)

Cem'e yüz tutdı yine burc-ı sa'âdet **güneş**
Ki **güneş** gibi görindi ol ruh-ı zibâ bu gice (G. 272/6)

Çünkü zulmı yine sen **eylersin**
Cem kime **eylesün** şikâyet âh (G. 277/5)

Habîbüm nâz-ıla girmişsin **ele**
Ki 'âşık gönlin ol **el**-ile ala (G. 299/1)

Gözün cânuma kasd **eyledü**gince
Lebün rahm **eylemeyüp** irür ala (G.299/4)

Gelmedi hîç kenârumuza ol serv-i **revân**
Gözümün yaşlarını âb-ı **revân** eyleyeli (G. 305/3)

Olmışam Cem bigi âvâre vü rûsvây-ı **cihân**
Bana bu işleri ol şuh-ı **cihân** eyleyeli (G. 305/5)

Ben bende yoluna senün iy şâh-ı **cihân**um
Cân-ıla **cihân** oynamacak hoşça degül mi (G. 347/4)

2. 1. 4. 1. 3. 2. Birinci Mısranın Son Kelimesinin İkinci Mısranın Başında Tekrarı

.....A.....
A.....

Bu tarz kullanımlar kaynaklarda iade sanatına benzetilmekle birlikte reddü'l-acüz ale's-sadr sanatının bir türüne de dâhil edilmektedir. Her iki dizenin bir çaprazında yer alan benzer ifadeler, hem gözün dikkatini çekmiş hem de okunuş esnasında kelimenin art arda tekrar edilmesiyle kulakta hoş bir yankı uyandırmıştır.

Kaside, Cem Sultan'ın Fransa gözlemlerinden yola çıkarak yazdığı hasb-i hâl türündeki şiirlerinden oluşmuştur (Engin, 2006: 15). Beytin ilk dizesinin son kelimesi, ikinci dizenin başında tekrar edilmiş bu da görsel anlamda bir estetik sağlamıştır:

Şükr kıl Allah'a kim geldün Freng-istân'a **sag**
Sagluginâ her kişi yidi iklime sultândur (K. 9/3)

İçten gelen bir âh ateşiyle gökteki ay ve güneşin bile yanacak duruma gelmesi şairin mübâlağa sanatını incelikle kullandığını gösterir. Manayı ve sesi birbirinden ayırmaksızın aynı güzellikle ilmik ilmik dokuyabilen şair söz sanatlarında ustadır:

Her kaçan kim hasret-i rûyunla kılâm dilden **âh**
Âhum odından yanar oda felekde mihr ü mâh (G. 275/1)

Uludur on sekiz bin ‘**âlem**den
‘**Âlem**-i lâ-ilâhe illa’llâh (K. 2/8)

Dilden atma ihtimâl-i sabrı **kim**
Kim alur divânenen bâc ü harâc (G. 26/2)

Sengîn dilüne olmadı hergiz eser-i **âh**
Âhumun okı gerçi hacerden güzer eyler (G. 41/3)

Ben ne hâl-ile firâk odına yandugımı **âh**
Âhumun sırrına her kim ola âgâh bilür (G. 87/3)

Topraga dökdi hevân odı Cem’ün yüzi **suyun**
Su gibi çünkü gönül gördüğü oglana akar (G. 109/7)

İy güneş rif’at bulup hüsnüne magrûr olma **kim**
Kim seni eyler hacil bir âf-tâbum var benüm (G. 213/3)

2. 1. 4. 1. 4. Birinci Mısradaki Bir Kelimenin İkinci Mısrada Birden Fazla Tekrarı

.....A.....
.....A.....A.....

Beyit içerisinde birden fazla benzer kullanımlar, anlamı pekiştirdiği gibi ses açısından da söyleyiş güzelliği teşkil ederek âhenk sağlamaktadır.

Sevgilinin verdiği sıkıntı, aşığa öyle zevk vermektedir ki ondan başka bir şey istememektedir:

Cem bilelden **derdün**ün zevk ü safâsın iy sanem
Derdünü ister velî **derdine** dermân istemez (G. 119/5)

Divanda tespit edilen diğer örnek beyitler şöyledir:

N'ola **ol**ursa zülf ü ruhundan müdâm bahs
Devr ü teselsül **oldı** çün **ol**maz tamâm bahs (G.25/1)

Niçün anmaz iy sanem bizi **şeker** senbûseden
La'l-i nâbı **şekkerîn**ün kim **şeker** pâlûdedür (G. 55/4)

Cân aldı gözün bûse virem diyü lebün lîk
Cânum yirine **cân** olan âhir bu nefesdür (G. 90/4)

Olaldan sâye-i zülfün penâhum
Cihân bir yana **ol**ursa Cem **ol**maz (G. 118/7)

‘İşkuna **cân** viricek irişdi târi gamzenün
Hamdi li'llâh kim giden **cân** yirine **cândur** henüz (G. 126/2)

Didi gel **kes** zülfümi al yâd-gâr olsun didüm
Kendü ‘ömrümden **kesem** bir kılın anun **kesmeyem** (G. 227/5)

Zâhidâ virmegil bana **tevbe**
Tevbeye **tevbe**-i nasûh olsun (G. 239/2)

Ger el uzada zülf-i perîşânuna **şâne**

Di **şâne**ye düşmez bu senün şânuna **şâne**

(G. 293/1)

2. 1. 4. 1. 5. İkinci Mısradaki Bir Kelimenin Birinci Mısrada Birden Fazla Tekrarı

.....**A**.....**A**.....

.....**A**.....

Sevgiliye Cem’i gam/keder yerine sen öldür diyen şair, beklemediği bir cevapla karşılaşmıştır. Sevgilinin gözünde acı çekmesinin hiçbir anlam ifade etmeyişi “ölmüş biri için cellada gerek görülmediği” şeklinde tabir edilerek ilk mısra, alttaki mısrayla desteklenmiştir. Beyitte ölmek sözcüğünün farklı yerlerde üç kez tekrarı, dedim-dedi’li ifadelerle bir arada ses uyumunu artırmaktadır:

Didüm Cem’i gam **öldür**iser bâri sen **öldür**

Güldi didi kim **öl**mişe kassâb ne hâcet

(G. 19/5)

Giymek fiilinin olumlu ve olumsuz mastarda çekimlendiği ilk mısradaki tekrarların, alt mısrada da kullanılması ahengin derecesini artırmıştır:

Giymesün devlet kâbasın hırka-i ‘ışkun **gi**yen

Çünkü ihrâm üzre **gi**mez mahrem olanlar libâs

(G. 136/2)

Ben **çâ**resüze rahm idüben **çâ**resin eyle

Bu varta-i pür-bîme ki yok **çâ**resi asla

(K. 6/101)

Dişleri **dürr**ine manend olmaya **dürr**-i ‘Aden

Ger yaşum nisânı pür kıla yidi deryâyı **dür**

(G. 69/3)

Hey nice **hûn**i-durur şol çeşm-i **hûn**-rîzün senün

Kim hemîşe gamzesi tîriyle dil pür-**hûn**olur

(G. 72/3)

Dostum dirsen lebüm **cân** oldu bûsem **cân**adur
Ben ana **cân** virürem tek dönme bu bâzârdan (G. 233/3)

Şeker sildükçe **şekker** leblerinden
Tolar kand ü **şeker**den dest-mâlî (G. 319/5)

Sıмага **peymâne**-veş **peymân**ını
Ol büt-i **peymân**-şiken gelmez mi ki (G. 338/2)

2. 1. 4. 1. 6. Tek Mısırada Yapılan Birli Söz Tekrarları

a/b.....A.....A.....

Tek mısradaki benzer kelimeler, bazen art arda bazen araya kelimelerin girmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Farklı görevlerde kullanılan bu benzer kelimeler, bazen isim-fiil, bazen sıfat-zamir bazen de bağlaç olarak dikkati üzerine çekmektedir. “Tekrar edilen kelime ile beyitteki diğer kelimeler arasında ses ve anlam bakımından ilişkiler kurulur. Bu söz tekrarlarını *aralıklı ikilemeler* olarak da nitelendirmek mümkündür” (Macit, 2016: 43).

Bu dünyayı ister Süleyman Peygamber gibi isterse de İskender gibi Doğu’dan Batı’ya hükmedip yönetseler de dünyanın geçici olduğu bir evrende yaptıkları sadece pişmanlık olacaktır diyen şair, ger sözcüğü ile hem ibareleri birbirine bağlayarak manada bütünlük sağlamış hem de ger sözcüğünün bir dizede tekrarı ile ses uyumunu artırmıştır:

Hükm idenler bu cihân mülkine şark u garba dek
Ger Süleymân **ger** Sikender sonra peşîmândur (K. 9/35)

Gözü kaybetmeyecek şekilde ağlamanın ve güzellerin yolunda ölmenin güzel olduğuna değinilerek benzer sözcükler vasıtasıyla hoş bir uyum sağlanmıştır:

Göz elden çıkmadın agramag-ıla

Güzeller yolına ölmek **güzeldir**

(G. 70/4)

Beyitte ilk dizede gözlerin sözcüğü ile ses uyumu sağlanmakta, okuyan/dinleyende akıcı bir söyleyişin olması ile de kulakta hoş bir etki uyandırmaktadır:

Subh olinca **gözlerin** seyyâre yummaz **gözlerin**

Göklere irdükçe iy Cem nâle vü efgânumuz

(G. 132/5)

Şair, sevgiliye gönülde yanbakışın oku saplanmış şekilde dururken bir de gamını göndermenin uygun olmadığını “misafir varken başka bir misafiri ağırlamanın zor olacağı” şeklindeki örnek bir ifadeyle anlatmak istemiştir. Mihmân sözcüğünün art arda tekrarlanması ve mihmânın hem gamze okuyla hem de gamla ilişkilendirilmesi sesin manadan soyutlanmadığı bir örnek teşkil etmektedir:

Dilde gamzen okı var-iken gamun gönderme kim

Konmak olmaz iy sanem **mihmân mihmân** üstine (G. 301/5)

Tek mısradaki tespit edilen örnek beyitler şöyledir:

Gözlerinden Ya’kub’un kan itdürüben Yûsuf’ı

Geh kuyuya bıragup **geh** atduran zindân felek

(K. 8/5)

Fursatı fevt **eyleme** ‘ayş **eyle** sür zevk ü safâ

Kimseye bâkî degül bu mülk-i dünyâ fânidür

(K. 9/4)

Hased **itdi** tavaf **itdügi**-y-içün

İşigün Ka’be’sini bâd-ı sâba

(G. 2/3)

Öldürürsen bu gün beni **öldür**

Niçe birola va’de-i ferdâ

(G.3/2)

Gül hayâdan derleyüp olur **gül**-âb
‘Arz-ı ruhsâr eylesen iy gonçe-leb (G. 9/5)

Şol denlü **dili** deldi gamun okı ki **dilden**
Ney bigi firâkun anı nâlân ider iy dost (G. 15/6)

Hüsnünün ebyâtını yazmaga **hüsn**-i hatt-ıla
Kıldı gül-berg üzre mıstar kâkül-i müşgîn-i dost (G. 20/5)

Beni hâk **eyle** iy gam **eylemegil**
Ki salasâyesin ol serv-kâmet (G. 22/2)

Vasla **irgürem** didün **irgürmedün**
Bu yalan ikrâr elinden el-gıyâs (G. 24/3)

Hele ben yoluna **cândan** dil ü **cân** terk ideyin
Sen eger kılmaz isen minnet elümden ne gelür (G. 53/7)

Hey ne **sihr**-engîzdür câdû gözün kim **sihr**-ile
Hâ diyince zülfünü bin başlu ejderhâ kılur (G. 66/3)

Atmasun gamzesi okın dil-i pür-âteşe kim
Ol **dahı** oda yanar bir **dahı** da yana atar (G. 83/3)

Cem neler çekdüğünü derd ü firâkunla müdâm
N’idelüm **bilmez** isen iy sanem Allâh **bilür** (G. 87/5)

Gamzen okın şöyle mest atmış gözün kim sîneden
Geçdüğince bilmezem **kandan** gelür **kandan** gider (G. 100/5)

Ne ince mûy-ı mış iy mâh-rû miyânun kim
Kemerde dikkat idicek **kemer** de bulunmaz (G. 120/6)

Çü ‘ışkun yolına Cem virdi cânın
Kerem **kıl kıl**ma anı zâr sensüz (G. 122/7)

Çün hayâlün tahtıdur dil lutf idüp ma’ mûr kıl
Kim gamun **virân** idelden dahı **virân**dur henüz (G. 126/5)

Girme kanuma igen yoksa tutar dâmenüni
Uyur ardınca begüm olmasun insân **uyumaz** (G. 133/4)

İy gönül derd ü belâdan ‘âlem içre niçe bir
Kılasın **feryâd** çün-kim yok sana **feryâd**-res (G. 139/4)

Dün Cem’i **öldürmek** isterdü gözün **öldürmedi**
Bilmezem n’oldı ki bu hayr işi te’hîr eylemiş (G. 141/5)

Ruh u zülfün dil ü cân micmerinde
Birisi ‘ud olupdur **biri** âteş (G. 144/3)

İy dil ol gonce içün çek gam-ı agyâr müdâm
Çünkü **gül** girmez ele **gül** gibi var hâra yapış (G. 150/6)

Yir itdi ravza-i dilde çün ol kad-i şimşâd
Ne seyr-i serv iderem **ne** hod ârzû-yı riyâz (G. 153/6)

Cem yüzünü gördi dir bî-ihtiyâr
El-vedâ’ iy zühd ü takvâ **el-vedâ’** (G. 158/7)

Hüsnün çerâğ uyarduğı meclisde iy sanem
Şem’-i felek olursa n’ola **şem’**-dân-ı **şem’** (G. 161/3)

Gül-zâr-ı ruhun yâdına bülbül gibi her-dem
Feryâd iderem âh ki **feryâd** resüm yok (G. 171/2)

Gönülde gözde toludur dem-i visâli ‘aceb
Zemânlar ola mı kim anıla **zemân**-ı firâk (G. 175/2)

Tâvus-ı kuds olmasa zülfün olur mıdı
Müşgîn hatundan anun-ıçun âşiyân-ı **müşg** (G. 183/4)

Cemâli **nûr**ı gözüm **nûr**ını za’îf eyler
Ki hüsni mushâfına sırçadan bakar kandîl (G. 207/5)

Geh havâle âteş-i ‘ışk idesin **geh** nâr-ı gam
Niçe bir bu resme ben dil-haste yanam yakılam (G. 227/2)

Bir dahı var-ısa gamzen bigi tîr
İşde başum **işde** şemşîrûn begüm (G. 228/2)

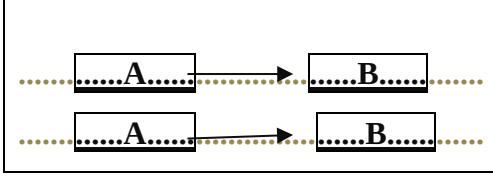
Kısmet bu-y-ımış ikimûze iy Cem ezelden
Kim dehr cefâsın çekerüz **hem** sen ü **hem** ben (G. 256/5)

Kılur lâle bigi her-dem gönülde tâze dâg-ı gam
Belâya eski **yâr**umdur diyü **yâr** olmasun kimse (G. 285/6)

2. 1. 4. 2. İkili Söz Tekrarları

İki ayrı kelimenin beyitte değişik şekillerde sıralanmasıyla oluşturulur. Bu değişiklik iki ayrı kelimenin beyitte farklı konumlandırılmasına göre gruplara ayrılmaktadır.

2. 1. 4. 2. 1. Düz Söz Tekrarları



İlk dizede tekrar edilen iki kelimenin alt dizede de aynı sıradaki tekrarıyla oluşur. Bu şekildeki tekrar, birbiriyle denk düşmüş benzer kelimelerin uyumundan âhengi meydana getirmektedir.

II. Bayezıt’a sunulan Kerem kasidesi, şairin pişmanlığını anlatmaktadır. Deyim niteliği taşıyan “yüz ürmek” ifadesi her iki beyitte paralel şekilde tekrarlanarak âhenk temin etmiştir:

Yine **yüz ür**maga geldüm kapuna haclet ile
‘Aybumı **yüzüme ür**ma ki budur şân-ı kerem (K. 7/40)

Şair, çoğu beyitte olduğu gibi bu beyitte de yalnızlığına sebep olarak feleği görmektedir. *Olmadı* ve *bu* sözcüklerinin tekrarındaki simetrik dizilim göze ve kulağa hoş gelmektedir:

Bir lahza hem-dem **olmadı bu** çarh-ı bî-vefâ
Yâr **olmadı** n’idem bana **bu** tâli’-i siyâh (K. 10/31)

Feleğe sitemde bulunan şair, “bizim iç çekmemizi, sürekli yapılan bir işe dönüştürerek kendi yüzünü kara eyledin.” diyerek benzer seslerin yardımıyla söyleyişe güzellik katmaktadır:

Gerçi ki dâ’im işümüz âh **eyledün felek**
Kendü yüzünü yine siyâh **eyledün felek** (K. 10/34)

“Saçlarının karalığına tutuklu olan bir ben değilim. O saçların ki birçok akıllıyı deli etmiştir.” şeklinde tabir edildiğinde mecnûn sözcükleri hem aşkından deliye dönen Mecnun’u hatırlatmakta hem de deli/çılgın anlamına gelen bir kavram olarak beyitte ses-mana uyumunu kuvvetlendirmektedir:

Bir ben degülem leyli-i **zülfeynüne mecnûn**

Zülfün niçe ‘akılları **mecnûn** ider iy dost (G. 14/2)

Telmih yoluyla ölüye can veren İsa Peygamber’e değinilmiş; mana, tekrarlanan sözcüklerle bütün bir bağlamda ilişkilendirilmiştir. Beyitte *e* ve *i* seslerinin tekrarındaki akıcılık söze ritmik bir güzellik katmıştır:

Ne denlü mürdelere **cân virürse** mu’cîz-ile

Göreydi şîve-i çeşmüni **cân virürdü** Mesîh (G. 31/3)

Sevgiliye “ey ay yüzlü, sanki senin güzelliğinin güneşi bir örtünün altında saklanmaktadır. Bu haliyle de bir bulutun içine girip görünmeyen dolunayı anımsatmaktadır.” şeklinde hitap edilerek sevgilinin güzelliğine vurgu yapılmış, benzer sözcüklerin beytin kafiye ve redifi şeklinde tekrarlanması ile de âhenk elde edilmiştir:

Âf-tâb-ı hüsnün iy meh **kim nikâb altındadır**

Sanasın bedr-i dücâdur **kim sehâb altındadır** (G. 76/1)

Klâsik şiirde gamze mazmunuyla süzgün bakış kastedilir. Ok ise sevgilinin kirpikleridir. Sevgiliden gelen her şeyi başına taç edinen âşık için ok, yaralayıcı bir obje olmaktan çıkıp derman verici özelliğe bürünmüştür. Beyitte *a* sesinin tekrarıyla tok, gür bir anlatım meydana getirilmiştir:

N’ola gamzen okı **zahm** ursa **câna**

Ki **zahmı cânuma cânâ** devâdur (G. 68/2)

“Cem ister ki sevgilinin beline altından kemer dolasın ama sevgilinin gümüş gibi belinden bu altın kemeri kıskanır diye de geri durur.” ifadesinde kim ve kemer sözcüklerinin her iki mısırda tekrar edilmeleri ayrıca k-m-e-i seslerinin de baskın kullanımı söyleyiş güzelliğini artırmaktadır:

Cem diler **kim kemer-i** zer kıla kalın bilüne
Gerçi **kim** sîm miyanunı **kemerden** güniler (G. 99/9)

“Âşıklara bulunan çare, ya sabretmek ya da sevgilinin olmadığı diyarlara sefer etmektir. Ama bana bunlar çare olur diye düşünmeyin benim çarem başkadır.” diye ifade edilen beyitte sabr u sefer sözcükleri dikkate alınmak istenen iki kavram olmuştur:

‘Uşşâka gerçi **sabr ü seferdûr** devâ velî
Sanman ki bana çâre kılur **sabr u yâ sefer** (G. 101/3)

Can ve gönlün sevgili olmadan olamayacağı, olsa bile bunların ayrı ayrı birer hastaya dönüşeceği dile getirilen beyitte tekrar edilen kelimeler, redif görevinde de kullanılarak sesin gücü artırılmaktadır:

Olamaz cân ü dil iy yâr **sensüz**
Ki **olur** her biri bimâr **sensüz** (G. 122/1)

Söz oyunlarını mana oyunlarına dönüştürmede hüner sahibi olan şair, bu beyitte kelimeleri raks ettirmiştir. Bir kelimenin birden fazla tekrarı, vurgulanmak istenen manayı pekiştirirken sese de bir canlılık katmıştır:

Cân lebe geldi irince **leb-i** la’lün **lebüme**
Bildüm iy **cân leb-i cân** bâhşunı kim **cândan** imiş (G. 145/2)

Birbirleri ile aynı doğrultuda sıralanan *tolaşdı* ve *dirîg* kelimeleri, beyite estetik ve ritmik bir güzellik kazandırmıştır:

Yine **tolaşdı** dil ol kâkül-i müşgîne **dirîg**
Hey ne **tolaşdı** ser-i zülfî bu miskîne **dirîg** (G. 163/1)

Birbiri ardında gelen kelimelerin beyitteki paralelliği hem göz hem de kulakta hoş bir yankı uyandırmıştır:

Gey yaraşur sana bu **hüsn kabâsı** sanemâ
Dilerem **hüsn kabâsını** hemîşe giyesin (G. 244/4)

Birinci dizedeki her kavramın ikinci dizede karşılığının olması şairin hünerini gösterir. “Çeker-görür, cevır-derd, cefa-müşkil, dil-cân” kelimeleriyle sağlanan manasal birliktelik, ses tekrarıyla bir arada iç ve dış âhenk oluşturmuştur:

Çeker cevır ü cefâ dil **senden ayru**
Görür cân derd ü müşkil **senden ayru** (G. 259/1)

Aşağıda verilen diğer örnekler şu şekildedir:

Sıgmaz **bu** mevce fazlı bihârı **Muhammed’ün**
Olmaz **bu** gevher-ile nisârı **Muhammed’ün** (K. 4/12)

Sâfi güherden oldı çü **zâtı Muhammed’ün**
Gelmez beyâna **zâtı** sıfâtı **Muhammed’ün** (K. 4/13)

Bu derden **oldı** dîr ki Hakk’a **karîb** olur
İy dil kim **olsa** bâbı **karîbi** Muhammed’ün (K. 4/50)

Hîç enbiyâya kıssası da **olmadı nasîb**
Şol hissedenden ki **oldı nasîbi** Muhammed’ün (K. 4/51)

Kadr-i makâmı ‘izzeti katında ‘arş hâk
Gelmez kıyâsa **kadr-i makâmı** Muhammed’ün (K. 4/81)

Rif'at degül mi 'izzet-i kevneyn **câh** okur
Rif'atde pâ-yı pâyesi **câhı** Muhammed'ün (K. 4/125)

Lîk bî-vâsıta hâlüm sana'**arz eylemege**
Bu redifi bana'**arz eyledi** hullân-ı kerem (K. 7/35)

Gerçi ki dâ'im işümüz âh **eyledün felek**
Kendü yüzünü yine siyâh **eyledün felek** (K. 10/34)

Yüzüne öykünse gül **olmaz** 'aceb
Kim açılmış **yüzlüde olmaz** edeb (G. 9/1)

Küfr-i zülfün kim cemâlün üzre kasd-ı **dîn ider**
Hey di ol bî-**dîne** kim 'âlemde bed-âyîn **ider** (G. 48/1)

Kâkülün '**ömrüm-durur** çün kesmege kasd eyleme
Kim kamer devrinde '**ömr-i** bî-nihâyet hoş-**durur** (G. 60/3)

Her 'arak **kim** subh-dem ol hadd-i cânândan **tamar**
Gevher-i seyyâredür **kim** mâh-ı tâbândan **tamar** (G. 63/1)

Âteş-i 'ışk-ıla her-dem dil ü cân **oda yanar**
Ger bir âh eyler-isem iki cihân **oda yanar** (G. 77/1)

Müdde'i **nâm ü nişân** isteme Cem'den yüri var
Ki hevâya uyıcak **nâm ü nişân** oda yanar (G. 77/7)

Baş koşup zülfüne gamzen sanemâ ser **mi çeker**
Göz göre sahn-ı haremde bana hancer **mi çeker** (G. 88/1)

Öpmez elini **kimse meger** astin öper
Kuçmaz bilini **kimsene illa meger** kemer (G. 94/2)

Hüsnünün bâğından ol kim **nâr olur**
Nâr olur sanur velîkin **nâr olur** (G. 96/1)

Yüzün ayını gözüm **âyînelerden güniler**
Nice hoş dikkat ider **âyînelerden güniler** (G. 99/1)

Egerçi iy kalem iki **dilün var**
Gamun şerh eylemege ne **dilün var** (G. 103/1)

Gamzen hayâli çeşmüme hancer **degül midür**
Olan mukâbil ana dil-âver **degül midür** (G. 105/1)

Leblerün kanum içüpdür şer'-ile sorsam gerek
Ger inanmazsan **lebünde** görinen **kandur** henüz (G. 126/6)

Kûyun üzre sabâ **eser gelmez**
Anun-ıçun dile **eser gelmez** (G. 127/1)

Ne dil k'ol âsitân **kadrini bilmez**
Bilün kim âsmân **kadrini bilmez** (G. 130/1)

Çeksem kenâra şol kad-i bâlâyı **bir nefes**
Alup dehânala'l-i musaffâyı **bir nefes** (G. 138/1)

Gitdi çü **zülfi sâyesi** gün togdı başuma
Bildüm ki **zülfi sâyesi** zıll-ı hü mâ-y-ımış (G. 147/4)

Yüzünü zülfüne çeksen **girür nikâba güneş**
Revâ mıdur ki **gire dâ'ima hicâba güneş** (G. 148/1)

İy dil gam-ı 'ışk-ıla **feryâd ü figân** eyle
Çün dil-ber alur her-dem **feryâd ü figândan** haz (G. 157/5)

Tîr-i müjen iy **dil**-ber sinemde **nişân** eyler
Ta bula **dil** ü cânım bu resme **nişân**dan haz (G. 157/6)

Gamzen eyler **cânım almaga** nizâ'
Bî-sebeb **cân almak** itme ihtirâ' (G. 158/1)

Gerçi kim tâk-ı felekde mihr ü meh **yakar çerâg**
Şem'-i envâr-ı cemâlünden **yakar** anlar **çerâg** (G. 162/1)

Hışm-ıla ol mâh-peyker kasd-ı cân **eyler dirîg**
Kime feryâd ideyin çün zulmı hân **eyler dirîg** (G. 165/1)

Dem-beste vü hayrân yaturam bir **nefesüm yok**
Cân virmege bir mürdeye 'Îsâ **nefesüm yok** (G. 171/1)

Gönlümü zülfün gamından bî-karâr **itsem gerek**
Ol perîşânlıkda 'aklı târ-mâr **itsem gerek** (G. 184/1)

İy gözlerüm gelün yaşum âb-ı **revân tutun**
Ol cûya karşu kaddini serv-i **revân tutun** (G. 186/1)

Meclis-i meyde ananlar nâm-ı **zülfünden senün**
'Anberîn itmek dilerler câmı **zülfünden senün** (G. 190/1)

Dilâ 'ışkun odına **yana girdün**
Çü yanmakdan kaçardun **yana girdün** (G. 192/1)

Ugrayup derd ü belâya **cân ü dil**
İrmedi bir dem devâya **cân ü dil** (G. 196/1)

Gitmege 'azm itme şâhum **gitme gel**
Çün yigitsin alma âhum **gitme gel** (G. 202/1)

‘Ahd-ı kadîmi arada iy yâr **unıtma gel**
Agyâra baş koşup beni zinhâr **unıtma gel** (G. 203/1)

Ruhunla zülfün **anıldukça olsa** n’ola nizâ’
Anılsa devr ü teselsül **olur** arada cedel (G. 204/3)

Çün cilâ-yı **çeşm-i cân**dur hâk-i pâyundan şehâ
Bâd-ı subha tûtiyâ-yı **çeşm-i cân** ısmarlaram (G.210/3)

Ger **taş** degülse yüregün iy **Cem** terahhum it
Taş-ısa dahı döymeye bu intizâra **Cem** (G. 230/3)

‘Ömrümün mihrin kara zülfün zevâl **itmek neden**
Yâ kaşun fikriyle kaddümi hilâl **itmek neden** (G. 232/1)

Öginürsen ki **bana** cevır ü cefâ **eyleyesin**
Yakdun odlara beni dahı **bana** n’**eyleyesin** (G. 244/1)

Bî-**sîm** ü **zer** olmadı müyesser çü visâlün
Gözüm yaşı **sîm** ü yüzümün rengi **zer** olsun (G. 246/4)

Her seher dil kan yudar bir ruhları gül-**gûn için**
Hey ne kıydum kendüme ol yâr-ı gendüm-**gûn için** (G. 255/1)

Yüz sürüp ayağına **öpmege** dil-dârun **elin**
Günde bin kez **öperem** yalvarup agyârun **elin** (G. 257/1)

Dil ser-i zülfüne baglu yatup **öper elini**
Müslimin tutagı gibi k’**öpe** küffârün **elin** (G. 257/4)

Dil giriftâr **olalıdan** zülf-i müşg-âmîzüne
Cân ü **dil** kurbânola şol gâmze-i hûn-rîzüne (G. 268/1)

Terk eyleyeyin gönlümi **cânâna gerekse**
Cânumı fidâ ideyin ol **câna gerekse** (G. 270/1)

İtdi bir mihr-i cihân-tâb tecellâ **bu gice**
Kim kamer nûrı ana olmadı hem-tâ **bu gice** (G. 272/1)

Baş komak pâyuna **sa'âdetdür**
Lîk yok **başda** bu **sa'âdet** âh (G. 277/3)

Rastı **cânı** terk iderdüm la'l-i **cânân olmasa**
Şöyle ben **cânum** virürdüm ana ger **cân olmasa** (G. 284/1)

Lebünden çeşm-i **bâdâmun şekerle**
Ki hoşdur lutfi **bâdâmun şekerle** (G. 302/1)

Manend-i kemân **oldı kadi** tîr-i cefâdan
Çün Cem dil ü cân **ol kad-i** bâlâya düşürdi (G. 304/5)

Benzedelden yüzüne **mihr ü mehi**
Göge ırgürdi **mihr ü meh** külehi (G. 312/1)

Kılup zülfîn seherden **dest-mâlî**
Pür eyler nâfelerden **dest-mâlî** (G. 319/1)

Rakîbâ kec-nazarsın sen igen gel bakma **ol hüsne**
Hâkikat görmez **ol hüsni** kim eylerse nigâh egri (G. 323/4)

Ol meh ki bu gün çehre 'ayan **eyledi gitdi**
Tîrine dil ü cânı nişan **eyledi gitdi** (G. 334/1)

Künûz-ı sırruna cânum hazâne **yitmez mi**
Sipâh-ı 'ışkuna dil dârı hâne **yitmez mi** (G. 339/1)

Kerem kıl olma igen iy sanem **cefâ kılıcı**

Bana **cefâ kılıcı** bu zemâne yitmez mi

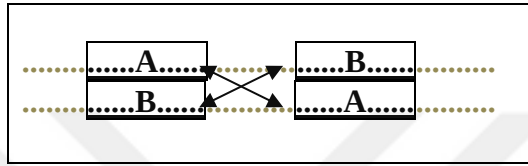
(G. 339/8)

Bî-hamdu'llâh ki **cân cânâna irdi**

Sanasın mürde tendür **câna irdi**

(G. 348/1)

2. 1. 4. 2. 2. Çapraz Söz Tekrarları



Beytin ilk dizesindeki kelimelerin, alt dizede birbirleri ile çapraz şekilde sıralanmasıyla oluşturulmuştur.

Her iki mısırda ses ve anlam uyumu dikkati çekmektedir. Gümüş; bel ve kemerle ilişkilendirilirken kol ile de zer (altın) bir bağıntı kurmaktadır. Birbirine çapraz yinelenen kelimelerin sese kattığı âhenk dışında manayı da kuvvetlendirdiği aşikârdır:

Ko **kemer** olsun kolum bilüne iy cân-ı cihân

Hoş yaraşur **olıcak** sîmin miyâna zer **kemer**

(G. 89/5)

Bahâr ve *hazan* sözcükleri ile sağlanan çapraz tekrarın birbirine tezat kelimelerden oluşması manayı kuvvetlendirmiş sesi güzelleştirmiştir:

Fasl-ı **bahâr** idi senün-ile **hazânumuz**

Şimdi **hazâna** döndi tapunsuz **bahârumuz**

(G. 121/4)

Beytin başı ve sonundaki uyur-uyumaz sözcükleri ile cân sözcükleri çapraz bir şekilde konumlandırılarak ifade güzelleştirilmiştir:

Uyur-iken leb-i **cân** bahşunı bir öpmek için

Nice yıldur bu hevâ-y-ıla yeler **cân uyumaz**

(G. 133/2)

Sevgiliden canını onun yanbakışının okuna hedef tuttuğu için merhamet dileyen şair, cân ve kılmak sözcükleri ile dikkati çekmek istemektedir:

Bu Cem-i gam-gîne iy **cân** rahm **kıl**

Gamzene her-dem **kılır cânın** hedef

(G. 167/7)

Şair, gönlünü harabeye benzetiyor. Eskiden kıymetli eşyalar, hazineler kimsenin olmadığı harabeliklerde saklanırmış. Bu olaya gönderme yapan şair, sevgilinin hayalini hazine ile eşleştirmiş, kendi gönlünde saklanma sebebinin bu yüzden mi olduğunu sorarak beyte hoş bir ses-mana uyumu vermiştir:

Virâne-i dilde bulunur **genc-i** hayâlün

Ol **genci** nihân itmege **virâne** midür bu

(G. 260/4)

Âşık, sevgiliden düşmanı gördüğü rakibi içeri almaması gerektiğini istemekte bunu da ikinci mısradaki cümleyle desteklemektedir. Şeytan olmasaydı eğer Âdem peygamberin kıymeti nasıl bilinecekti sorusuyla ilk mısranın anlamını ses tekrarıyla da pekiştirmiş sesin ve mananın birbirinden ayrı tutulamadığını bir kez daha göstererek kuvvetli bir uyum elde etmiştir:

Koma kapundan rakîbi kim **bilesin** **kadrümi**

Âdemün **kadri** kaçan **bine** şeytân olmasa

(G. 284/8)

İkili söz gruplarında dikkati çeken husus ilk mısradaki kelimelerin ikinci mısradaki kelimelerle ses birlikteliğinin yanı sıra bu kavramların bağlantılı bir manada toplanmasıdır. Bu kavramlar ile hem iç âhenk hem de dış âhenk meydana getirilmektedir:

Döküp **zerrîn** yüzüme yaşlarum **sîm**

Seni sayd itmek ister **sîm** ü **zerle**

(G. 302/3)

Çapraz ikili söz tekrarlarının divanda tespit edilen diğer örnekleri şöyledir:

Resm **old**ı hatt-ı **hâtem**ine hatm-ı mürselin
Hâtem olalı nakş-ı nigîni Muhammed'ün (K. 4/38)

Devlet anunla **yâr-ı** kadîm **ola** tâ ebed
Her kim ki **ola** cân ile **yârı** Muhammed'ün (K. 4/48)

Tîg-i gamzen **du'â-yı** Seyf **okusa**
Cem lebünden **okur du'â-yı** Kadeh (G. 29/5)

Sûziş-i 'ışk beni şöyle yakupdur **oda kim**
Sözümü her **kim** işidürse hemân **oda** yanar (G. 77/2)

Çünkü efgânundur iy Cem **tâs-ı** 'ışkı çınradan
Râz-ı 'ışkun saklama kim fâş ider âvâz-ı **tâs** (G. 136/7)

Şol kadar **seng-i belâ** yagdurdı hicrûn başuma
Şimdi ahcâr-ı **belâ seng-i** mezârumdur benüm (G. 221/2)

İy sânem nâz eyleme **cevr ü cefâ**dan vaz gel
Bu **cefâ vü cevr**-ile sanma ki senden usanam (G. 227/4)

Güneş gice irişüpdür diyü tutar **kenâra yüz**
Tecelli kılssa gün **yüzün** eger zülfün **kenârından** (G. 231/6)

Reng-i rûyunla yaşun çün sana **sîm ü zer** yiter
Bir dahı **zer** yok diyü gam yime iy Cem **sîm** için (G. 247/7)

Devlet bu-y-ıdı bana ki yüz sürem izüne
Yokdur başumda çünkü **bu devlet** ne fa'îde (G. 276/3)

Nâfenün bagrı çü **zülfün** hasretinden kan olur
Yanılır **zülfüne** her kim **nâfe-i** müşğîn diye (G. 292/4)

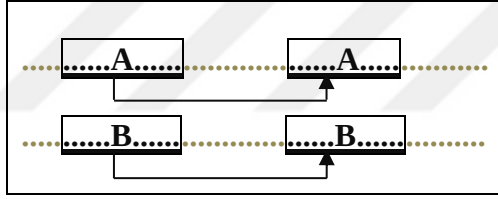
Ya kaşun **kurbânı**dur dil **tîr-i** gamzenden sakın
Çün konılmaz **tîr** terkeş gibi **kurbân** üstine (G. 301/6)

Şu müşğîn kâkülün miskin Cem'e zünnâr **ol**muşdur
Çelipâ bigi **ol**aldan **şu** zülfeyn-i dü-tâh egri (G. 324/5)

Ka'be **yüzüne** maksad-ı aksâ disem n'**ola**
Oldı nişân **yüzündeki** zülfün Kamâme'si (G. 329/4)

Düşde gördüm yârı **kim** boynuma dakdı zülfini
İy 'aceb **kim** idiserdür bu **düşün** ta'bîrini (G. 345/6)

2. 1. 4. 2. 3. Beytin İki Mısrasındaki İkili Söz Tekrarları



Cem Sultan, sürgünde iken oğlu Oğuz Han'ın öldürüldüğü haberini almış ve bu haberle kahrından hastalanıp yataklara düşmüştür. Onun bir kılının dahi kıymetli olduğu anlatılırken zenginliğiyle tanınan Karun'un hazineleri ile dünyanın her köşesinde egemenliği sürdürülen Osmanlı hâkimiyeti, evlat sevgisiyle kıyaslanamayacak kadar değersizleştirilmiştir. *Bin bin* sözcüklerinin art arda tekrarlanması hem çokluğu ifade etme amaçlı hem de ifadenin daha etkili olmasını sağlaması yönüyle bilinçli kullanıldığının bir göstergesidir:

Bir kılına **vir**seler **vir**mezdüm Oguz Hân'umun
Genc-i Kârûn-ıla **bin bin** mülket-i 'Osmân felek (K. 8/11)

Ya hayalin ya da gamın gönle yerleşsin diyen şair, alt mısrada bir ülkede her şeyin düzenli yönetilebilmesi için bir padişahın yeterli olduğu sözünü hatırlatarak ilk mısrayı desteklemiştir. *Ya, bir* sözcükleri cümleleri birbirine anlam ve ses yönünden bağlamaları açısından önemli bir vazife üstlenmişlerdir:

Yâ hayâlün dilde olsun **yâ** gamun
Çünkü **bir** iklime yiter şâh **bir** (G. 51/4)

Püşt ü **penâh**um eyle **penâh**ını da'ima
'İzzet-**penâh**dur çü **penâh**ı Muhammed'ün (K. 4/128)

Keffi bir demde nisâr **eyledüğün eyleyimez**
Haşre dek **dür** döke ger ebr-i **dür**-efşân-ı kerem (K. 7/9)

Bozıla çenberi yıkıla **çarh** ıla **çarh**-ı kej-revi
Görem ki aşağı geçe **başdan başa** felek (K. 10/8)

Yazmış **hatı** risâlesine **hatt**-ı yâr nesh
Kim anı göre **nesh** ola her kanda var **nesh** (G. 32/1)

Cânumı cânâ alursan bana minnetdür velî
Korkum **oldur** 'âlem içre bir yini kânûn **olur** (G. 72/2)

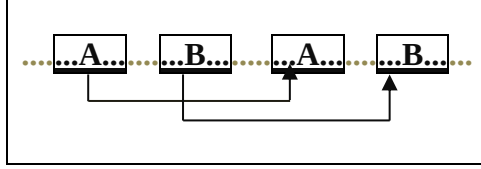
Zülf-i **müşgîni** asup zencîr-i **müşg**
Kaşı **tâk**ın **Tâk**-ı Kistrâ eylemiş (G. 146/3)

'İşka **sabr** u yâ seferdür **sabra** çün-kim çâre yok
Baş u cân **terk** eyleyüp **terk**-i diyâr itsem gerek (G. 184/8)

Ne diyem iy dil-i pür-sûz **dâd** elünden **dâd**
Beni cihânda **hârab** eyledün **harâb** olasın (G. 240/4)

Düşdi **dil** zülfün görüp bir **dil**-ber-i sîmîn-tene
Veh ki başdan tutdı bu **sevdâyî sevdâyî** yine (G. 295/1)

2. 1. 4. 2. 4. Tek Mısradaki Yapılan İkili Söz Tekrarları



Ne belâdur kim kaşunla kirpüğün cân kaskına
Birisi encâm-ı **nâz** eyler **biri** agâz-ı **nâz** (G. 128/2)

Zülfünü gidermek ister râ kaşun
Gör bu **kec** râyı ne **kec-râ** eylemiş (G. 146/4)

Görüp risâle-i hüsnüni şemse oldı kamer
Kitâbe-i zer **olalıdan ol** **kitâba** güneş (G. 148/4)

Bir elde cânun u **bir elde** başun
Yine iy dil ‘aceb meydâna girdün (G. 192/7)

Şarâb-ı la’lin itmezsen tenâvül
Belâbil nûşını nîş-i **belâbil** (G. 195/2)

Yazarken ‘ışkı şerhin **yana yazdum**
Çün evvel **yana yazdum yana yazdum** (G. 222/1)

Temâşâ eylesem hüsnün bana hışm itmesün çeşmün
Göze çün-kim **yasag** olmaz **şehen-şehler yasagında** (G. 286/4)

Dil gördi ruhun âteşini cândan usandı
Bu **oda yanası** yine **odlara mı yandı** (G. 318/1)

2. 1. 4. 2. 5. Karma Söz Tekrarları

Beytin muhtelif yerlerinde bir düzen gözetmeksizin sıralanan benzer kelimeler söyleyişe bir canlılık katmakla birlikte manayı da pekiştirmiştir.

Cem Sultan, başına gelen her olumsuz durumu felekten bilmiştir. İşleri ne zaman yoluna girse felek, buna müsaade etmemiş ve şahlar şahı Cem Sultan'ı arzuladığı hayattan uzak tutmuştur. Felek sözcüğünün redif olarak tekrarlanması hem kavramın mana açısından hem de ses açısından etkili olmasını kolaylaştırmıştır:

İy düzelmiş işleri virân iden azgun **felek**

Cem **şehen-şâhı** murâdından kılan magbûn **felek** (K. 8/25)

“Ey sevgili, eğer ki seni yürekten sevmiş olmam günah ise dilerim ki senin huzurunda benim gibi günahkâr kimse olmasın.” diyen şair, tekrar ettiği sözcüklerle iç uyum sağlamıştır:

Seni çok sevdüğüm **cândan** eger **cânâ günâh**-ısa

Huzurunda benim gibi **güneh**-kâr olmasun kimse (G. 285/4)

Bu gruba giren diğer örnek beyitler şöyledir:

Gel gör bu kurb-ı **Hakk**'ı ki **Hakk**'a **habîb** iken

Hak dahı olmuş-ıdı **habîbi** Muhammed'ün (K. 4/57)

Bû Cehl **olursa** dahı yanar **Bû** Leheb misâl

Her kim k' **olursa** dîni garîbi Muhammed'ün (K. 4/90)

Mümkün degül gönül ki **sözi ola sözün**

Oldukça kıl senâsını bârî Muhammed'ün (K. 4/117)

Nâlişler **idüp** her birisi **dillü dilince**

Bu matla'-ı garrâyı **ider** cümlesi isgâ (K. 6/25)

Pür-zehr **oluban bir** pula **olursa** bahâsı
Degmez bu dükândan bana **bir** pâre-i helvâ (K. 6/45)

Kalbolmaya bâzâr-ı cihân kâsid **olursa**
Her **kalb** kumâşına ki mührün ura tamga (K. 6/79)

Redd eyleme **hâcâtumı iy** Kâdi-i **Hâcât**
Göster eser-i lutfunı **iy** Hayy-i tûvânâ (K. 6/100)

Âdeme **bir** zevk **kalur** dünyada **bir** yahşı ad
Saltanat bâkî **kalur** dirlerse bu yalandur (K. 9/34)

Bildüm yakîn **ki** nice **ki** ben isterem **felek**
Yokdur terahhumun bana iy pür-sitem **felek** (K. 10/43)

Kılur dil derd-i **dil**-berden şikâyet
Nice bî-rahmdur **kılmaz** ‘inâyet (G. 21/1)

Ko ‘ârızunda **hattunı hat yazsun** iy sanem
Tâ **yazıla** bu mushafa hoş âb-dâr nesh (G. 32/5)

Göze göz yoluna **cân** virür isem de bilürem
Terk-i **cân** eylemedün diyü gümânun olısar (G. 44/2)

La’l-i dūr-pûşun dir-imiş **kim** Cem’i öldürürem
N’ola her ne **eyler**-ise **eylesün kim** hoş ider (G. 61/5)

Dil yüzün tal’atınun pertevini mâh **bilür**
Seni **cân** mülkine iy **cân-ı** cihân şâh **bilür** (G. 87/1)

Lutf u mihre **inanup** şâd olma iy Cem yûri var
Eski derdüne **inan** çün sana **eski** yârdur (G. 93/5)

- Ben umduğum **bu**-y-ıdı ki kapunda hoş geçem
Kim dirdi **kim bu** resm-ile nâ-geh ola sefer (G. 101/2)
- La'lün **mevi** hevâsıla Cem ölse topradı
Mey-hânelerde **yâ** kadeh ü **yâ** sebû olur (G. 107/5)
- Bir nasîb umardı **helvâ**-yı lebinden dil velî
Her kişiye kismet **olmaz**-ı mış **ol helvâ** meger (G. 116/11)
- Görelî çekmiş kâlem zülfî **hat**-ı müşğînine
Cem **galat** sandı sevâd-ı **hattını** kıldı **galat** (G. 156/5)
- Tûbâ-i **kaddine** iy Cem cân ü dilden şi'rünü
Kadd-i mevzûnı gibi her lahza **mevzûn** eyledün (G. 180/5)
- Bir **yâr** yok dir-iken irüp didi **gam** ne **gam**
Çün ben kadîmi **yâr**-ı vefâ-dârunam senün (G. 188/8)
- '**İşkun** ile **ölürem** ger **ölür**-isem sanemâ
'**İşkunı** kismet idüpdür bana kassâm-ı ezel (G. 193/2)
- Cem kulun sensüz olamaz rahm **kıl**
Gel kerem **kıl** pâd-şâhum gitme **gel** (G. 202/5)
- Kazıd** iy dost **kazıd** hatt-ı semen-sâyunı **gel**
Saklama ebr-i siyehde sanemâ sayunı **gel** (G. 208/1)
- Cem döküp yaşları **dürrini** budur zikri müdâm
Hîç **ola** mı ki ben **ol** la'l-i **dürer**-bârı öpem (G. 226/5)
- Gönül **cânânesüz cânı n'idersin**
Saçı küfrinsüz îmânı **n'idersin** (G. 234/1)

Câm-ı la'lün var-iken kimdür mey-i nâb **isteyen**
Yâ görüp **gül** yüzünü **gül**-berg-i sîr-âb **isteyen** (G. 254/1)

Sen kerem kıl sanemâ bakma **günâh**ına Cem'ün
Ger **eli** kanda-y-ısa kesme **güneh**-kârun **elin** (G. 257/5)

Didüm kim cânâ **geçdi** tir-i gâmzen
Didi gel **geç** **geçen** **geçdi** **geçen** de (G. 294/7)

Perçemün **gibi** Cem'ün başa varurdu devleti
Ger **siyeh** bahtum **gibi** zülfün **siyeh**-kar olmasa (G. 298/7)

Yoluna yilmege **yiter** bana bes bir kepenek
Neme **yitmez** **nemedüm** bârî benüm dahı **neme** (G. 300/5)

Dil helâk idüp gözün hancer çeker cân **üstine**
Nice hûnîdür ki **kan** diler **kan** **üstine** (G. 301/1)

Kaddüne Tûbâ **diyenler** söylemiş togrı haber
Kaşuna **kec-râdiyenler** râstı **kec-râ**-y-ıdı (G. 303/6)

Tîg-i gamda gerçi kim sad-**pâre** oldu dil velî
Bir perî-peyker elinde kaldı her **bir** **pâresi** (G. 310/3)

Baş koşup ben garîb-i **bî-âra**
Sen de **bî-âr** **olsan** **olmaz** mı (G. 315/3)

Hilâl ebrûnı görelden hayâline hilâl **olup**
Felekde mâh bedr iken **olur** **geh** togrı **gâh** egri (G. 323/2)

Bu gün **bir** sîm-ber gördüm giyer **bir** zer külâh **egri**
Kılur şuride 'uşşâka göz ucuyla nigâh **egri** (G. 324/1)

Bu gün bir şûh mest olmuş yürür **geh** togrı **gâh egri**
Gümüş serv-i hırâmâna giyürmiş zer külâh **egri** (G. 325/1)

Cem’i **dâr** itmege **dâr**-ı ser-i **zûlf-i** dil-âvîze
Kemend-i ‘anberîn asmış gör ol **zûlf-i** dü-tâh egri (G. 326/5)

Zülfî **zih** daksa kemân ebrûsına cân kasdına
Sehm-i **devlet** irişüp dir Cem **zihî** devlet **zihî** (G. 330/5)

Deste bağlayup müjem her lahza cârûlar **gibi**
İşigün pâk itse yaşum **su** seper **sular gibi** (G. 343/1)

2. 1. 4. 3. Üçlü Söz Tekrarları

Cem Sultan, üçlü söz tekrarlarına bolca yer vererek sesteki âhengi yakalayabilmiştir. Bu şekildeki tekrarlar şairin dikkati çekmek istediği kelimeyi öne çıkartmakla beraber hem sesin hem mananın bir bütünlük içinde ele alınmasını kolaylaştırmıştır.

Kendi hayatının yansımalarını şiirlerinde gördüğümüz Cem Sultan, çalkantılı ve sürgün hayatıyla hafızalarda yer edinmiştir. En yakınındaki insanlardan cefa gören şairin güvenecek kimsesi kalmadığını beyitten anlayabiliriz. Her kime kendisini yakmamalarını tembihlese de bu gerçekleşmemiştir. Onun gibi yanan biri olmadığına içerleyen talihsiz şehzade, odak noktası olan kelimelerin baskın kullanımıyla ses ve manayı kuvvetlendirmiştir:

Her kime **yakma beni** didüm oda **yakdı beni**
Bir **benim yanduguma yanıcı** yok âh bana (G. 6/4)

Mübâlağa sanatı, şairin dizelerine ayrı bir güzellik katmaktadır. Bu sanat ve diğer sanatlar mananın gücünü artırırken sese dayalı sanatlarla da âhenk temin etmiştir. Kendi inleyişini değirmen çarkı ile bağdaştıran âşık için kendi çıkarttığı ses dolap çarkından, gözyaşları ise dolabın taşıdığı sudan üstündür. *Nâle/nâliş* ile ıstıkak, *dolab/âb* ile de cinâs sanatının yapılması ses ve mana uyumuna bütünlük katmıştır:

Nâlem var-iken nâliş-i **dûlâb ne hâcet**

Dûlâba gözüm yaşı yiter âb **ne hâcet** (G. 19/1)

Beyitte *gâh* bağlacının oluşturduğu duraksamalarla birlikte iki zıt ibarenin birbirine bağlanması ve tekrarlı kelimelerin simetrik konumlandırılması görünüşe estetik, söyleyişe âhenk katmıştır:

Cânuma cevır ü cefâ **gâh gelür gâh gider**

Bu da hoşdur ki şehâ **gâh gelür gâh gider** (G. 46/1)

Anlamca bağlantılı kelimelerin bir arada kullanıldığı beyitte, bahar tasviri vurgulanmış, bu da ortak kelimeler ve mana bütünlüğünü sağlayan kavramlarla pekiştirilmiştir. *Oldı/öldi* sözcüklerinin cinâslı kullanımı beyite ayrı bir âhenk katmıştır:

Oldı bahâr cümle cihân **oldı lâle-zâr**

Gül yüzlüler firâkı-y-ıla öldi **lâle-zâr** (G. 56/1)

Her iki mısradaki ortak sözcüklerin tekrarıyla sağlanan ahenk, *a* ve *o* seslerinden oluşan asonansla söyleyiş mükemmelliğine erişilmiştir:

Andukça lebün **cânâ** bulsam n'ola **cândan haz**

Kim **ola** ki almaya **ol** çeşme-i cândan **haz** (G. 157/1)

İlk mısradaki anlatılmak istenenin ikinci mısrayla örneklendirildiği beyitte mükerrer sözcükler ses-mana uyumunu kuvvetlendirmiştir:

Ben garîb hastenün **hâlini bilmezsen ne** tan

Kim **ne bilür** sag olan **hâl-i dil-i bîmârdan** (G. 233/2)

Cem Sultan'ın gazelleri kasideye oranla çok daha anlaşılır, samimi bir edayla ele alınmıştır. Beyit, günümüzde herkesin anlayabileceği bir üslûpla oluşturulmuştur. Şair, hislerini içli ve samimice dile dökmüştür. Onun sevgiliden tek beklentisi kendisine vefalı bir yar olmasıdır. İfadelerindeki doğal ve rahat söyleyiş, tekrar edilen kelimeler

dışında da âhenk unsuru olarak ele alınmaktadır. Paralel konumlandırılmış sözcüklerin tekrarı ile birlikte, yâr ve dâr sözcüklerindeki cinâs sanatı ifadeye ayrı bir güzellik katmıştır:

Bana sen yâr **olsan olmaz mı**

Yâ vefâ-dâr **olsan olmaz mı**

(G. 315/1)

Üçlü söz tekrarları ile verilen diğer örnek beyitler aşağıda gösterilmiştir:

Bende **olan** tapuna **senün oldu** pâd-şâh

Makbûl **olan** kapunda **senün oldu** bahtiyâr

(K. 3/16)

Her zindeye **bir** zevk ü safâ **eyledi** rûzî

Bahş **eyledi her** bendeye **bir** dürlü temâşâ

(K. 6/33)

Gerçi kim cürm ü hatâdur işümüz n’oldı ‘ata

Gerçi kim iki elüm **kanda** veli **kanı** kerem

(K. 7/66)

Hayfâ **ki** kalmadı **kerem** ehl-i cihânda hîç

Her **kime kim kerem** disem eydür **ki** ben kejem

(K. 10/39)

Oldı zülfeyni **dâm-ı zıll-ı hümâ**

Gören eydür ki **dâm-ı zıll-ı hümâ**

(G. 2/1)

Çün eline aldı micmer **kâkül-i müşgîn-i dost**

‘Âlemi kıldı mu’attar **kâkül-i müşgîn-i dost**

(G. 20/1)

Turre-i dil-dâr **elinden el-gyâs**

Yandum ol tarrâr **elinden el-gyâs**

(G. 24/1)

Eyleyelden gün gibi ‘arz-ı cemâl **ol mâh-ruh**

Ol safâ-y-ıla bu nat’-ı hüsne **oldı mâh-ruh**

(G. 33/1)

Cem görelden gün **ruhun** dil hânesi divârına
Âh şâhum **yazayın** didükçe **yazar âh ruh** (G. 33/5)

Yakdı odlara beni fûrkât **elümden ne gelür**
Ölmedin olmaz ise vuslât **elümden ne gelür** (G. 53/1)

Zülfün **ol** sünbül-durur **kim** âf-tâb **üstindedür**
Dişlerün **ol** lü'lü' **kim** yâkût-ı nâb **üstindedür** (G. 75/1)

Her kaçan kim **gam-ı** 'ışkun **dil-i gam-nâke düşer**
Dil ü cân şöyle yanar k'âteşi eflâke **düşer** (G. 81/1)

Zülf-i müşgînüni **fitrâk-i dil ü cân** ideli
Dil ü cân zevk ü safâ-y-ıla o **fitrâke düşer** (G. 81/4)

Ben kulun **hâlini** iy **şâh** bilürsen n'ola kim
Şâh olan kullarınun **hâlini geh gâh** bilür (G. 87/2)

Sensüz sefer safâ degül iy sidre-kad bize
Sen bile olıcagız **olur** müntehâ **sefer** (G. 101/5)

Gel yoldaş **ol** Cem'e **seferden safâ** bula
Kim yârı **olmayana** degüldür **safâ sefer** (G. 101/7)

Ger zülf-i **müşg-bûy**ı yanına gelürse müşg
Ol topraga beraber **olur müşg-bû olur** (G. 107/4)

Nâm ü neng isteme iy müdde'i Cem'den yûri var
Bî-nevâlar **ne** bilür **nâm nedür neng nedür** (G. 114/7)

Şöyle **cân** virdi **bu nakşa cân** ü dilden Cem-garîb
Guyiyâ **bu nâkş-ı bî-cân** sûret-i **cânum-durur** (G. 117/5)

Boynuma bend uran **ol** zülf-i **perîşândur henüz**
Ol sebebden derd ü gamla dil **perîşândur henüz** (G. 126/1)

Ol meh benümle hem-dem **olduğı yokdur olmaz**
Me'nus-ı hur âdem **olduğı yokdur olmaz** (G. 134/1)

Çâre ger ister isen sünbül-i **dil-dâra yapış**
Buldun uş **çâreni** var iy **dil-i âvâre yapış** (G. 150/1)

Bulmaz imiş çün 'araz bî-**cevher** imkân-ı vücûd
La'l-i yâr **olalı cevher** cân-ı Cem **oldı 'araz** (G. 154/5)

Âh-ı Cem taşa güzer **eyler** iken âh kim **ol**
Dahı kâr **eyleyimez ol** dil-i sengîne dirîg (G. 163/7)
Nesne yok sana **niyâzundan** gönül var **fârig** ol
Çünkü **fârig dil** geçer **dil-ber niyâzundan** senün (G. 182/5)

İy cân ü dil yüzün **o** mehün **gül-sitân idün**
Ol gül-sitânâ yaşlarum âb-ı revân **idün** (G. 187/1)

Dil bağlamak ol kâkül-i müşgîne **ne müşkil**
Zencîr-ile kalmak **dil-i gam-gîne ne müşkil** (G. 205/1)

Dil-berâ 'ışkun yolında bir **kitâbum var benüm**
Ol kitâb içre hezârân fasl u bâbum **var benüm** (G. 213/1)

Gel dirîg itme **lebün câmını Cem**'den bir nefes
Tâ dinilsün **leblerün câmına** iy meh **câm-ı Cem** (G. 227/7)

Çün bilinmez **zülf-i** pür-çîni **neden müşgîn** imiş
Müşg-i Çîn'dür diyü **zülf-i** kıl ü kâl itmek **neden** (G. 232/3)

Çü **peymân**-ıla 'ahde turmayıcak
Pes **idüp** 'ahd ü **peymânı** n'idersin (G. 234/4)

Gözlerün kasduma **hancer çekmesün** âşûb **içün**
Galib olanlar kaçan **hancer çeker** maglûb **içün** (G. 248/1)

Görinen mâh **mı** ki yine **bugün**
Yâ güneş indi **mi** zemîne **bugün** (G. 251/1)

Yine geçsün **yirini yirini gün**
Çün **bu** yiter güneş **yirine bugün** (G. 251/3)

İder zülf-i **zer**-endûdın kaşı **takına zer** zencîr
Ki ya'nî hüsne **kisrâyam** nişân uş **Tâk-ı Kisrâ**'dan (G. 252/5)

Cem **iki kibleye** tutar yüzini
Kible olalı ol iki ebrû (G. 261/7)

Niçe bir **nâz** idesin şol gamze-i gammaz-ıla
Nâzdan gel vaz **gel** yakdun bizi ol **nâz-ıla** (G. 278/1)

Kemend-i sünbül-i yâra giriftâr **olmasun kimse**
Benüm baht-ı **siyâhumdan siyeh-kâr olmasun kimse** (G. 285/1)

Bin **cân** fidâ yolına eger **olsa cân-ıla**
Bir gice sohbet eylemek **ol** dil-sitân-ıla (G. 289/1)

Her-geh ki **sîne** dögmeye **bir** seng-i râh alam
Bir âh irişe **sineden ol** taş türâb **ola** (G. 297/5)

Oglan oyuncagı **oldı** her **oglan yıkaryapar**
Bu **yıkılası** dil dilerem kim harâb **ola** (G. 297/6)

Geçdi **dilden** tîr-i **gamzen** âh **kim** eglenmedi
Kanı ol dem **kim** hadeng-i **gamze ne dil** cây-ıdı (G. 303/2)

Cân bilmezem **ol** turre-i Hindû'ya **mı düşdi**
Yâ bu dil-i gam-perver **o** ebrûya **mı düşdi** (G. 316/1)

Leblerün kanum içüp ben **kan** yudaldan gonce-vâr
Oldum ol demden **leb-i** şîrînünün hem-meşrebi (G. 320/4)

Kadün çü **serv-i revândur gözümün** âb-ı **revân**
Gözümden eyleme hâli bu **serv-i bâlâyı** (G. 322/6)

Yapaldan mescid-i hüsne kaşunla **kible gâh egri**
Gözüm **kible-nümâsından** görünür **kible-gâh egri** (G. 323/1)

Bu gün **hışm** idüp ol meh-rû selamın bendeden **kesdi**
Nedür hışma sebep bârî ‘aceb bilsem **neden kesdi** (G. 327/1)

Leblerün bir kez dise iy ‘âşık-ı **bî-çâre** gel
Cân-ı şîrinden çıkarur ‘âşık-ı **bî-çâreyi** (G. 340/3)

2. 1. 4. 4. Dörtlü Söz Tekrarları

Bu tekrar grubunun örnekleri divanda az kullanılmıştır. Dört ayrı kelimenin her iki mısra da tekrarı sesi, mananın önüne geçirmiş bu da söyleyişe ritmik bir akıcılık kazandırmıştır.

“Cihânı bir emir ile var etmek de yok etmek de senin için kolaydır.” şeklinde ifade edilen beyitte tekrarlı sözcükler ses değerini artırırken tezatlı kullanımlar (var-yok) da manaya güç vermektedir:

‘Âlemi **bir emr-ile** var **eylemek emrindedür**
Yine **bir emr-ile** yog **eyler** ana âsândur (K. 9/39)

Aşağıda dörtlü söz tekrarları, tespit edilebildiği kadarıyla şu şekildedir:

Muhtâr **oldı kim ki seni** itdi ihtiyâr

Tiryâk **oldı kim ki senün-içün** içdi sem (K. 5/12)

‘Âlemi **bir emr-ile** var **eylemek emr**indedür

Yine **bir emr-ile** yog **eyler** ana âsândur (K. 9/39)

Mâha benzetsem n’ola **çün meh gibi** kılmaz karâr

Mihre **benzetsem** ne var **çün gün gibi** hercâyidür (G. 69/2)

Yâr benden **bir vefâyı çok görür**

Bir vefâ kandan cefâyı **çok görür** (G. 73/1)

Cigerüm yakdı **kül** itdi **gül-i ruhsârun odı**

Ol güle neşv ü nemâ viren **ol odun külidür** (G. 80/2)

Dil gamun şerhini **yazdukça kalem yana yazar**

Çün kalem yana yazar dil ‘acebâ **yana yazar** (G. 109/1)

Çün hakîkî ‘ışk yok iy Cem **mecâzîye** düriş

Reh-nümâ oldı **hakîkî** ‘ışka **çün** ‘ışk-ı **mecâz** (G.124/5)

Niçe birgamzen ola iy mâh-rûgammâz-ı **nâz**

Niçe bir meşhûr **ola** şanunda bu âvâz-ı **nâz** (G. 128/1)

Didi lebüm sırrını bir **nefes** anma **didüm**

Çün bana cândur lebün cânsuz olur mı **nefes** (G. 137/5)

Didüm iy çok sevdüğüm cevri ü cefâdan **vazgel**

Didi kimdür kim diyen bana vefâdan **vazgel** (G. 206/1)

Zâr ol iy dil bûlbûli kim **mürg-zâr eksük degül**
Nâlene âheng ider bir**mürg-zâr eksük degül** (G. 209/1)

Ko **câm-ı Cem** hevesini yiter sana iy **Cem**
Sifâl-i **mey-kede câm** ü gedâ-yı **mey-kede Cem** (G. 211/6)

Didüm iy dil-ber çü **kânun** eyledün **kan** eyleme
Didi kim ‘âdet-durur **kan** ide **kânun** eyleyen (G. 237/2)

Didüm iy **gülyüzlü gül** yüzde ne hoş pür-**hâlsin**
Didi kim ol **hâllerden** sen ‘aceb bed-**hâlsin** (G. 245/1)

Ben dimezem artuk ki **cihân içre kerem** var
Gezdüm bulımadum bu **cihân içre kerem ben** (G. 256/6)

Zülfünün **didüm** ne denlü **var ola avaresi**
Didi her bir tarınun **var ola** bin **âvâresi** (G. 310/1)

Kaçan ol **meh külâhını** giyer **geh** togrı **gâh egri**
Gören dir **meh** yire inüp urınmuş zer **külâh egri** (G. 326/1)

Didüm ‘ömrüm-durur zülfün niçün **kesdün** o miskîni
Gülüp gül gibi nâz-ıla **didi** ‘ömrün **kese kesdi** (G. 327/3)

İy ‘aceb **ol** sîm-ten **gelmez mi ki**
Ol kadi serv-i çemen **gelmez mi ki** (G. 338/1)

Çarh-ı devlet ser-nigûn **oldı dirîgâ çâre ne**
Ahter-i ‘izzet zebûn **oldı dirîgâ çâre ne** (Mf. 8)

2. 1. 4. 5. Beşli Söz Tekrarları

Beşli ve yedili gibi çokluktaki tekrarlar, ses ve anlam düzeninin bozulmasından ötürü doğal olarak bir kusur sayılmıştır, fakat durağanlığın önlenmesi, dikkatlerin yoğunlaşması ve dolayısıyla da şiirde akışkanlığın temin edilmesi yönünde kullanıldığı takdirde makbul sayılarak âhengin derecesini artırmıştır (Macit, 2016: 58).

Redif ile kafiye Klâsik şiirde âhengi sağlayan temel unsurlardır. Cem Sultan da şiirlerinde bu iki unsura büyük önem vermiştir. Bu da şairin âhengi/ses uyumunu önemseydiğini göstermektedir. Aşağıdaki beyitte mısraların yarısının redif üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Redifin diğer ses unsurlarıyla (vezin-kafiye-edebî sanatlar) bir arada kullanılması âhenk açısından büyük etki uyandırmaktadır. Hem kulağa hoş gelen sesin musiki tesiri sağlaması hem de okuyan/dinleyen için akılda kalıcılığı yüksek olması kelime tekrarlarının değerini göstermektedir. Bu beyitte şair, redif unsuru ile sesin gücünü artırmakla kalmayıp cinâs sanatına da yer vererek (*bârı/yükü-bâri/hiç olmazsa*) muhatabı düşünmeye sevk etmiştir. Çünkü bârı ile bâri sözcükleri arasında yazılış itibarıyla bir fark bulunmamaktadır. Nükteli anlatımı seven şairin bu sözcükleri bilinçli kullandığı muhakkaktır:

Ham kıldı kadüm **derd ü gamun bârı** **sebeb ne**

Çekmek bu kadar **derd ü gamun bâri** **sebeb ne** (G. 279/1)

Sana ne gamki benüm **gibi**-durur cümle **sana**

Gam banadur ki senün **gibi** degül kimse **bana** (G. 5/1)

Guyiyâ **bu nakş-ı bî-cân** suret-i **cânum-durur**

Nakş-ı bî-cân bu kimdir **nakş-ı cânânum-durur** (G. 117/1)

Ol lâle-ruh semen-ber bir serv-kâmet ancak

Yok yok ne serv-kâmet ol kad-kıyâmet **ancak** (G. 170/1)

2. 1. 4. 6. Yedili Söz Tekrarları

Şair, dost bildiklerinin kendine düşman, düşman bildiklerinin ise dost olmasına içerlemiştir. Paralel tekrarların sağladığı âhenk ile sözün etkileyciliği üst seviyeye çıkarılmıştır. Mananın da sesle bir bütünlük teşkil ettiği görülen beyitte *yar-dost, agyar-a'da* kavramlarının zıtlığıyla da ses-mana uyumu pekişmiştir:

Her kime ki ben yâr direm ol bana agyâr

Her kime ki ben dost direm ol bana a'dâ (K. 6/55)

Hem tekrar edilen sözcük sayısının fazlalığı hem de bu sözcüklerin beytin kafiye ve redifi olarak kullanılması sesin derecesini artırmıştır. Beyitte redifi sağlayan unsurlar dışında kafiyenin cinâs yoluyla oluşturulması (*hem-dem/sıkı fıkı arkadaş-hem dem/her an*) hem iç hem dış âhenk meydana getirmektedir:

Gam bana 'ışkunda hem-dem şimdi mi olduğu var

Yaşlarum ol gamla hem dem şimdi mi olduğu var (G. 47/1)

2. 1. 4. 7. İkilemeler

Sözlükte, anlamın güçlenmesinde benzer kelimenin tekrar edilerek, anlamları birbirine yakın, karşıt veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasıdır. İkilemeler âhengi sağlamakla kalmaz, anlamın pekiştirilmesinde de etkin rol oynar (Macit, 2016: 44). Özellikle de nazmda ses açısı yönüyle bir uyum sağlayarak anlamın daha etkili bir şekilde sunulmasını kolaylaştırır (Özerol, 2012: 70). İkilemenin manayı pekiştirme, güçlendirme, abartma, çoğaltma, kolaylaştırma... gibi birden çok fonksiyonu yerine getirmede rol oynadığı görülmektedir (Selçuk, 2004: 78).

Türk şiirinde ikilemelere her zaman yer verilmiştir. Mana ile sesin uyumunu kolaylaştıran ikilemelere Klâsik Türk şiirinde de sıkça rastlanmaktadır. İkilemelerin yalın hâldeki benzer seslerin ek almış veya almamış hâlde yan yana kullanımlarının yanında, Farsça kurallara göre yapılmış örnekleri de mevcuttur. “*Terkib-i Tekerrürî*” denilen ve yinelenen kelimeler arasında “*â, be, der, e, tâ, te*” gibi gramer birlikleriyle sağlanan yinelemeler de ikileme grubuna dâhil edilmektedir (Özerol, 2013: 1004).

Benzer seslerin yan yana kullanımından ötürü ikilemeler de tekrar sanatına ayrılan başlık altında -âhengi ses benzerliği sağlaması yönünden- ele alınmıştır. Cem Sultan, ikileme grubundaki söz tekrarlarına çok yer vermese de kullandığı ikilemelerdeki seslerin beyit içindeki diğer kelimelerde kullanılması şiirde armoni sağlamaktadır. Bu yüzden çalışmada ikilemeyi oluşturan kelimelerin sese kattığı uyumu göstermesi yönüyle tablodan faydalanılmıştır. Tabloda ses düzeni kısmında ikilemeyi oluşturan sözcüklerdeki seslerle, beyit içindeki diğer sözcüklerdeki benzer sesler koyu harfle gösterilmiştir.

2. 1. 4. 7. 1. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılan Ekli İkilemeler

başdan başa

İkilemeyi oluşturan ilk sözcük çıkma, ikincisi ise yönelme hâl eki görevindedir. Bu ikilemede mana itibâriyle mübâlağalı anlatım söz konusudur. Güneşin parlaklığı ile sevgilinin yüzünün kıyas edildiği beyitte galip gelen sevgilinin yüzüdür çünkü âlemi saracak parlaklığa sahiptir.

Her-geh ki âf-tâb cemâlün zuhûr ider

Başdan başa cihân yüzini cümle nûr ider (G. 112/1)

SES DÜZENİ (başdan başa)	a	âf-tâb, cemâl
	b	cihân

Zülf-i müşgînün yakaldan âteş-i hüsnünde ‘ûd

‘Âlemün etrâfını **başdan başa** müşgîn ider (G. 48/5)

SES DÜZENİ (başdan başa)	a	müşgînün, yakaldan, âteş
	b	‘âlemün, etrafını, müşgîn

Şîrîn bu ki tahrîr ider-iken lebi vasfin

Başdan başa nâ-geh kalemüm ney-şeker olmuş (G. 149/2)

SES DÜZENİ (başdan başa)	a	şirin, bu, tâhrir, lebî, vasfin
	b	nâ, k'âlemüm, şeker, olmuş

2. 1. 4. 7. 2. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Yapılan Eksiz (Yalın) İkilemeler

bir bir

Şair, sevgilinin saçının aşığa neler çektiğini tek tek anlatmak isterken *bir bir* sözcükleriyle merak uyandırmıştır:

Tâ kim diyeyin sana bu gün hâlûmi **bir bir**

Zülfün neler eylediğini bana dün iy dost (G. 18/6)

SES DÜZENİ (bir bir)	a	kim, diyeyin, bu, hâlûmi
	b	neler, eylediğini, bana, iy

şerha şerha

Ne şerh idem ki ciger **şerha şerha** olduğına

Hadeng-i gamzesi peykânları güvâh yiter (G. 82/6)

SES DÜZENİ (şerha şerha)	a	ne, şerh, idem, ciger, olduğına
	b	hadeng, gamze, peykân, güvâh, yiter

pâre pâre

Tîrine pîr-i çarh ne itdüm ki rezmîne

Dil **pâre pâre** dahı belürmez cerâhatı (K. 10/45)

SES DÜZENİ (pâre pâre)	a	tîrine, pîr, çarh, ne , rezmîne
	b	dahı, belürmez, cerâhatı

Her iki beyitte de ümitsiz bir aşğın sevgili elinde çektiği ızdıraplar konu edinmiştir:

Tutdum ümîdi dâmen-i vasluna lîkin âh

Hicrân ü gam elinde yakam **pâre pâredür** (G. 84/4)

SES DÜZENİ (pare pâre)	a	dâmen, vaslunâ, âh
	b	hicrân, gam, elinde, yakam

Her pâresi çü zülfîn ucında şikestedür

Rahm eylesen n'ola bu dil-i **pâre pâreye** (G. 269/3)

SES DÜZENİ (pare pâre)	a	her, pâre, ucında, şikestedür
	b	rahm, eylesen, n'ola

gâh gâh

Cefalarla dolu feleğe seslenen şair, talihinden yana yüzünün gülmediğini hatırlatarak en azından -arada da olsa- merhâmet görmek istemiştir:

Ger taş degülse yüregün iy pür-cefâ felek

Bak hâlûme terahhum idüp bâri **gâh gâh**

(K. 10/29)

SES DÜZENİ (gâh gâh)	a	ger, taş, degülse, yüregün, cefa
	b	bak, hâlûme, terahhum, bâri

Dil ü cânlar şikâr yine bu zülf-i müşg-efşânun

Kemend-i ‘anberîndür kim görünür **gâh gâh** egri (G. 325/4)

SES DÜZENİ (gâh gâh)	a	cân, şikâr, efşan
	a	anberin, görünür ,egri

yir yir

Gök terimlerinin malzeme unsuru olarak kullanıldığı beyitte şair, mana ve söz sanatlarını ustalıkla kullanmıştır. Anlam birlikteliği taşıyan kavramların cümleye kattığı incelik bir yana, ikilemeyi oluşturan *yir* sözcüğündeki ses tekrarının diğer kelimelerde de olması söyleyişe akışkanlık katmıştır:

Âsmân-mânend olursa âsitânun yaraşur

Yaşlarum **yir yir** çü ta’yîn ide her seyyâreyi

(G. 340/2)

SES DÜZENİ (yir yir)	a	olursa, âsitân, yaraşur
	b	yaşlarum, ta’yîn, ide, her, seyyareyi

âh âh

Bir dem ki derdümi anup efgâna başlayam

Yol bulur-ıdı sakf-ı semâvâta **âh âh** (K. 10/32)

SES DÜZENİ (âh âh)	a	anup, efgâna, başlayam
	b	sakf, semavata

kara kara

Aglamakdan ol ciger-gûşem firâkından müdâm

Kara kara kanlara boyandı bahr-istân felek (K. 8/9)

SES DÜZENİ (kara kara)	a	aglamakdan, ciger, firakından, müdâm
	b	kanlara, boyandı, bâhr-istan, felek

2. 1. 4. 7. 3. Farsça Kurallara Göre Yapılmış İkilemeler (Terkîb-i Tekerrürî)

â

Terkîb-i Tekerrürî de denilen bu kalıptaki tekrarlar da bir tür ikileme sayılmaktadır. Bu tekrarlarda “â, be, e, tâ” bağ ve edatları, ünsüzle biten aynı iki kelime arasında yer aldığı için ses yapısı bakımından bir dalgalanma söz konusudur. Yapı içerisindeki bu duraksama ve iniş-çıkışın, beyte bir âhenk kattığı görülmektedir (Selçuk, 2004: 89).

Cem Sultan, hayatından bir kesiti anlattığı bu beyitte bir zamanlar Yunan (Anadolu)’a hâkim iken sonrasında Frengistan (Fransız)’da esir olduğunu feleğe yüklenerek anlatmıştır. Başdan başa ikilemesiyle eş anlamda olan *ser-a-ser* ibâresi beyte bütünlük katmış; şairin ifade etmek istediği gücü pekiştirmiştir:

Mülk-i Yûnân'a **ser-â-ser** hükm iderken âh kim
Eyledün mesken bize şimdi Freng-istân felek (K. 8/7)

SES DÜZENİ (ser-â-ser)	a	Yûnân, iderken, âh
	b	eyledün, mesken, bize, Frengistân, felek

Lebün hayâline câm-ıla Cem **leb-â-leb** olur
Ki sana ola temennâ-yı bûse remz-i sarîh (G. 31/5)

Tîr-i gamzen çıkmaya hergiz niyâm-ı sîneden
Çünkü tutmuşdur **ser-â-ser** hûn-ı dilden anı pas (G. 136/8)

Cem gibi bulımaya cefâ-keş kimesne hîç
İşbu cihânı ger geze **ser-tâ-ser** araya (G. 269/5)

be

Sevgilinin saç, aşığı kendinde tutsak etmiştir. Yılana benzetilen saçın âşık için tehlike arz ettiği hâlde elden düşürülmeyişi ikilemedeki süreklilik ifadesiyle şaşkınlık yaratmıştır. Sesin ve mananın bir bütün hâlindeki uyumu beyite güzellik katmıştır:

Tıfl-ı dil zülfünle oynar **dem-be-dem**
Nice üşenmez eline mâr olur (G. 96/2)

Âşığın sevgilinin yanındaki mutluluğu, onu bir yandan heyecanlandırırken diğer yandan da korkutmaktadır. Leb sözcüğü ile oluşturulan ikileme grubunda birinci mısradan anlam ilişkisi kurulurken ikinci mısradan e sesinin hem leb sözcüğünde hem diğer sözcüklerde kullanılması beytin ses uyumunu artırmıştır:

Safâsından gelür cânı tudaga
Cem olsa **leb-be-leb** sen sîm-berle (G. 302/7)

SES DÜZENİ (leb-be-leb)	a	gelür
	b	Cem, olsa, sen, berle

İkilemeyi oluşturan söz gruplarının divan genelindeki diğer örnekleri şöyledir:

Ser-be-ser Mısrî çinîler kâse-i fağfûrlar

Keklik ü turna gügercin kuzular biryândur (K. 9/25)

Çeşm-i hûnînum akıdur **dem-be-dem**

Ayagun îsârına dürr-i hoş-âb (G. 11/4)

Haste gönlüme ger irse lâ-cerem bulur şifâ

Katreler kim **dem-be-dem** ol la'l-i cânândan tamar (G. 63/7)

Dem-be-dem şevk-i lebünle gözlerüm pür-hûn olur

Kâkülün fikri-yile cân ü gönül meftûn olur (G. 72/1)

Tıfl-ı dil zülfünle oynar **dem-be-dem**

Nice üşenmez eline mâr olur (G. 96/2)

Saçun sevdasına 'ışkun yolında

Yürür âvâre dil **menzil-be-menzil** (G. 201/4)

Zülfün ucından getüren ben za'ife **dem-be-dem**

Bunca derd-ile belâ baht-ı siyâhumdur benüm (G. 212/3)

Dîdeden hûn-âb u dilden hûn-ı nâb akar müdâm

Lâle rûyun yâdına iy gonce-leb her **dem-be-dem** (G. 227/3)

Düzd-i dil asılmaga iy zülf-i pür-çîn **dem-be-dem**

Çîn ü Mâçîn'de düzilmiş 'anberîn çengâlsin (G. 245/4)

Mû-be-mû kadr-i ser-i zûlfini yârun bilesin
Vâkıf-ı mertebe-i gev-şeb-i Mi'râc olasın (G. 250/3)

Haşr-ı zülfeyni hisâbın hoş bilür
Sen kıyâmet-kâmetün Cem **mû-be-bû** (G. 262/7)

Öldürürse **dem-be-dem** hışm-ıla çeşmün va beni
Gam degül 'Îsâ demün eyler yine ihyâ beni (G. 344/1)



SONUÇ

Klâsik Türk şiiri geleneği içerisinde âhenk, sözlük anlamıyla birlikte bir musiki terimi olarak da kullanılmıştır. Âhenkli söyleyişe önem veren şairler için ses uyumu, manadan önce gelmektedir. Bu yüzden şiirde neyin anlatıldığından çok nasıl anlatıldığı önemlidir. Anlatım bir şairin kimliğini oluşturan bel kemiğidir. Eskilerin deyimiyle “Üslûb-ı beyân aynıyle insandır.” sözü şairin kişiliğiyle birlikte edebi özelliğinin açığa çıkmasında araştırmacıların işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Üslûbun oluşumunda şaire kolaylık sağlayan unsurların başında gelen edebî sanatlar da şairin vazgeçilmez malzemesidir. Dilin kullanımından mananın öne çıkarılmasına kadar zihni faaliyetlerle okuyucuyu düşündüren edebî sanatlar, hemen her şairin ilgisini çekmiş ve şiirlerinde sıkça kullanılmıştır. Bu şairlerden biri de divanını incelediğimiz Cem Sultan’dır.

Cem Sultan, 15.yy’da yaşamış Türk edebiyatının önemli şehzade şairlerindendir. Şiirlerindeki duygusallık ve samimiyetiyle ön plana çıkan şairin ne yazık ki tarihi kimliği yüzünden edebî kimliği geri planda kalmıştır. Yaşadığı tüm talihsizliklere rağmen sanatından ödün vermeyen şair, devrindeki usta şairler ve tezkire yazarları tarafından övülüp takdir edilmiştir. Cem Sultan, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısını şiirlerine yansıtmış, Klâsik şiirin kaideleri çerçevesinde şiirlerini oluşturmuştur. Aldığı iyi eğitim sayesinde Arapça ve Farsçaya hâkim olan Cem Sultan, dilin bütün imkânlarını kullanmaya özen göstermiştir. Şiirlerinde aynı anlamı karşılayan sözcüklerin bir beyit içerisinde üç dildeki karşılıklarını da vermesi onun bu konudaki ustalığını gösterir niteliktedir.

Cem Sultan’ın dili genel olarak sade ve külfetsizdir. Böyle olmakla birlikte zaman zaman dilinin ağırlaştığı da görülmektedir. Cem Sultan’ın üslûbundaki lirik anlatımı, duygu ve düşüncelerinin kolayca anlaşılmasını sağlamıştır. Edebî eserin şekillenmesinde önemli bir yer tutan edebî sanatlar, Cem Sultan’ın divanında bolca kullanılmıştır. Cem Sultan, devrin şiir anlayışını beyitlerinde yansıtmış; aldığı eğitim, yaşadığı çevre ve kültür onun şiirlerinin içeriğini daha da genişletmiştir.

Bu çalışma, bir üslûp incelemesi olduğundan Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ında âhengi sağlayan edebî sanatlar, bir anlatım tekniği olarak ele alınmış ve ses/söz tekrarlarının şiire kattığı akıcılık örnekler yoluyla verilmeye çalışılmıştır.

Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında âhenk, genellikle ses tekrarları yoluyla sağlanmış aks, cinâs, iştikak ve nida gibi sanatlara yer verilerek hem manaya derinlik hem de söze güzellik kazandırılmıştır. Böylelikle de sesin manadan soyutlanmadığı bir âhenk elde edilmiştir.

Arapçaya hâkim olan şair, ortak köklerden meydana gelen iştikak sanatını bazen tek mısradaki bazen beyit içinde paralel olarak kullanmış müştak kelimeler içindeki seslerin beyit içinde tekrarı ile de ses uyumunu artırmıştır. Söz oyunları ile sağlanan cinâs sanatının hemen her türüne yer verilmiş, cinâs sanatıyla nükteli bir anlatım ve zerafete ulaşılmıştır. Seslenme edatıyla gerçekleştirilen nida sanatının örnekleri genellikle “iy dost”, “felek” kavramlarının tekrarıyla sağlanmış ve bu kavramlar bir beyit dışında bazı kaside ve gazellerin bütün beyitlerinde kullanılarak şiirin etkileyiciliğini artırmıştır.

Cem Sultan'ın şiirlerinde söz tekrarlarıyla sağlanan tekrar, tarsi, reddü'l acüz ale's-sadr gibi sanatların da örnekleri oldukça fazladır. Akılda kalıcılığı sağlamak, dikkatin bir noktada toplanıp pekiştirilmesini güçlendirmek ve âhenk temin etmek amacıyla tekrar edilen kelimelerin kullanım özelliği tek mısradaki veya beyit içerisinde isim, fiil, bağlaç, zamir vb. türlerde karşımıza çıkmaktadır. Sesin/sözün ön plana çıktığı tekrar gruplarında şairin ikili ve üçlü söz tekrarlarına oldukça fazla yer verdiği görülmektedir. Dörtlü, beşli ve yedili söz tekrarı ise nadiren kullanılmıştır.

Klâsik Türk şiirinde beyit içerisindeki kelimelerin sayısı, vezin ve kafiye açısından uyumuyla gerçekleştirilen tarsi (paralellik), Cem Sultan'ın divanında genelde matla beyitinde karşımıza çıkmakta olup âhengini sağlanması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Beyitleri tekdüzelikten kurtaran paralel yapı, sesin ve mananın uyumuyla görsel bir tablo oluşturmuş, şair tarafından bir beyitte kullanıldığı gibi diğer beyitlerde de oluşturularak başarılı bir kompozisyon sağlanmıştır. Cem Sultan, tekrar grubu içerisinde değerlendirdiğimiz ikilemelere yer vererek aynı kelimeleri yinelemiş, ayrıca diğer kelimelerde de benzer sesleri kullanarak ses uyumunu kuvvetlendirmiştir.

Yapılan bu incelemelerin sonucunda Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ında tespit edilebilen âhengi sağlayan edebî sanatların kullanım sayıları yaklaşık olarak şu şekildedir:

EDEBÎ SANATLAR	TOPLAM
Cinâs	319
İştikak	101
Kalb	7
Nida	90
Reddû'l-Acüz Ale's-Sadr	29
Aks	10
Tarsi	154
Tekrir	27
Aralıklı Söz Tekrarları	1042
• Birli Söz Tekrarları	602
• İkili Söz Tekrarları	283
• Üçlü Söz Tekrarları	87
• Dörtlü Söz Tekrarları	33
• Beşli Söz Tekrarları	4
• Yedili Söz Tekrarları	2
• İkilemeler	31

Cem Sultan, Klâsik şiir geleneğinden ayrılmayarak bu yönde şiirlerini meydana getirmiş ince ruhlu bir şairdir. Onun ince, zârif duygularla kelimelere akseden şiirleri günümüzde dahi anlaşılabilirlikte olup sevilen bir şehzâde şair olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2013), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili 'Dilbilim Açısından Bakış'*, Bilgi Yay. Ankara.
- Armutlu, Sadık (2018), *Hâcû-yı Kirmânî'de Şem' İmgesi ve Klasik Türk Şiirinde Yansıması*, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute TAED-63 (Eylül-September 2018 Erzurum), s. 59-101.
- Banarlı, Nihad Sami (1982), *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri*, Gür-Yay Matbaacılık. İstanbul.
- Bolat, Salih ve Nayır; Yaşar Nâbî (2003), *Şiir Sanâtı*, Varlık Yay. İstanbul.
- Canım, Rıdvan (2018), *Lâtîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara. (e-kitap) <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html>
- Çağın, Şerife (2012), *Bir Şiir Eleştirmeni Olarak Nurullah Ataç*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Çağın, Şerife (2013), *Şiir Dâ'ima Şiir Ataç'ın Şiir Yazıları*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Dilçin, Cem (1991), *Fuzuli'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi*, Türkoloji Dergisi, Dil ve Edebiyat Araştırmaları Derneği Yay. C. 9. S. 1, s. 43-98 Ankara.
- Dilçin, Cem (2000), *Divan Şiirindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinden Yararlanma*, Türkoloji Dergisi, C. 13, S. 1 s. 33-66 Ankara.
- Dilçin, Cem (2009), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay. Ankara.
- Engin, Sedat (2006), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı'nın Tahlili*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Ercilasun, Bilge (2014), *Türk Şiiri Üzerine*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Ersoylu, İ. Halil (2013), *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, TDK Yay. Ankara.

- Gıbb, E. J. Wilkinson (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi/ A History of Ottoman Poetry I-II*, Akçağ Yay. Ankara.
- Haşim, Ahmet (2007), *Ahmet Haşim Bütün Kitapları (Piyâle-Göl Saatleri, Gurebâhâne-i Laklakan-Bize Göre Frankfurt Seyahatnâmesi)*, Oğlak Yay. İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2011), *Şiir Tahlilleri-I Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2018), *Kültür ve Dil*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Kesik, Beyhan (2009), *Derviş Paşa'nın Murad-nâmesi'nde Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlar*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/7 s. 370-400.
- Kesik, Beyhan, vd.,(2015), *Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu*, Kesit Yay. İstanbul.
- Kocakaplan, İsa (1992), *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB Yay. İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2002), *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, Akçağ Yay. Ankara.
- Külekçi, Numan (2013), *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanâtlar*, Akçağ Yay. Ankara.
- Mum, Cafer (2004), *Halepli Edip Divanı: İnceleme Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Mum, Cafer (2006), *Kadı Burhaneddin'in Şiirlerinde Cinasin Yeri*, I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (25-26 Mayıs 2006), s. 153-164, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Okay, Orhan (1998), *Sanat ve Edebîyat Yazıları*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Okay, Orhan (2016), *Edebîyat ve Edebî Eser Üzerine*, Dergâh Yay. İstanbul.
- Okur, Münevver (1992), *Cem Sultan Hayatı ve Şiir Dünyası*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Okur, Münevver (2006), *Cem Sultan Hayatı, Esareti, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirleri*, PYS Vakıf Sistem Matbaa Müdürlüğü, Ankara.

- Özerol, Nazmi (2012), *Bakî'nin Şiirlerinde İkilemelerin Sağladığı Ses ve Söz Düzeni*, Fırat Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. C. 22, S, 2. s. 68-83 Elazığ.
- Özerol, Nazmi (2013), *Seyyid Nesîmî'nin Şiirlerinde Âhengi Sağlayan Edebî Sanatlar*, International Journal of Social Science (JASS), Volume 6, Issue 5, s. 981-1011.
- Özönlü, Ünsal (2001), *Edebîyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yay. İstanbul.
- Pala, İskender (2016), *Müstesnâ Güzeller*, Kapı Yay. İstanbul.
- Paşa, Ahmet Cevdet (Hazırlayan: Mehmet Gümüşkılıç) (2016), *Belâgat-i Osmaniyye*, Kapı Yay. İstanbul.
- Saraç, Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Âhenk Öğeleri*, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 37, S. 37, s. 105-136. İstanbul.
- Saraç, Yekta (2016), *Klasik Edebiyat Bilgisi 'Belâgat'*, Gökkuşbu Yay. İstanbul.
- Selçuk, Bahir (2004), *Âhenk Unsurları Bakımından Nef'i Divanı'nın Tâhlili*, Özserhat Yay. Malatya.
- Selçuk, Bahir (2009), *Divan Şiirindeki Ses ve Âhenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış*, Adıyaman Ü. Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, s. 483-491. Ankara.
- Selçuk, Bahir, (2017), *Klasik Şiir Dilinin Söyleyiş Temelli Ritmik Yapısı Üzerine*, IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, İnönü Üniversitesi (2-4 Kasım 2017), s. 668-677, Malatya.
- Selçuk, Bahir (2017), *Klasik Türk Şiirinde Nidâ*, Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları/Makaleler 12-14 Mayıs 2017, s. 1040-1051, Erzurum.
- Tahir, Menemenlizâde (Hazırlayanlar: M. Fatih Köksal-Vedat Ali Tok) (2013), *Osmanlı Edebiyatı 'Belâgat'*, Kurgan Edebiyat Yay. Ankara.
- Tarlan, Ali Nihad (2017), *Edebiyat Meseleleri*, Akçağ Yay. Ankara.
- Üstünova, Kerime (2003), *Söz Sanatlarının Oluşmasında Tekrarların Rolü*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, s. 234-244.
- Yetiş, Kazım (1988), *Âhenk/Edebiyat*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1, s. 516-517, TDV Yay. İstanbul.